

•eus Jakⁱⁿ 225

herria kultura hizkuntza martxoa-apirila
2018

Euskara batuak 50 urte

Norannahiko izateko erronka

LOREA AGIRRE DORRONSORO
JOAN MARI TORREALDAI
JOSEBA INTXAUSTI
JOXE AZURMENDI
PAULO AGIRREBALTZATEGI

IRENE ARRARATS
PRUDEN GARTZIA

IRITZI BILKETA:
22 BEGIRADA

EGUNEN GURPILEAN

ITZIAR UGARTE · JAIME ALTUNA
IGNAZIO AIESTARAN

Jakin^{•eus}**225**
herria kultura hizkuntza martxoa-apirila
2018

JAKINEko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

LEHENDAKARIA

Joan Mari Torreal dai

OHOREZKO KIDEAK

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

ZUZENDARIA

Lorea Agirre Dorronsoro

ERREDAKZIO BURUA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Lorea Agirre, Haizea Barcenilla, Harkaitz Cano, Xabier Eizagirre,
Idurre Eskisabel, Patxi Juaristi, Joanmari Larrarte, Maialen Lujanbio,
Imanol Murua, Andoni Olariaga, Olatz Osa, Gexan Sors,
Joan Mari Torreal dai, Eguzki Urteaga

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Martin Ugalde Kultur Parkea / Gudarien etorbidea, 29 / 20140 Andoain

Tel. 943 21 80 92

jakin@jakin.eus

www.jakin.eus

Gipuzkoako Foru Aldundia

*Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Hizkuntza
Berdintasuneko Zuzendaritza Nagusiaren laguntza jaso du*

KULTURA ETA HIZKUNTZA
POLITIKA SAIA

DEPARTAMENTO DE CULTURA
Y POLITICA LINGÜESTICA

*Kultura eta Hizkuntza Politika Sailak
(Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak) diruz lagundua*

Jabegoa: Jakin Fundazioa. Donostia. Lege gordailua: S.S. 25/1977. ISSN: O211/495X
Inprimaketa: Leitzaran Grafikak, S.L., Gudarien Etorbidea, 8. Andoain (Gipuzkoa)

SUMMARY

5

ZUZENDARIAREN HITZAK

7

GAI NAGUSIA Euskara batuak 50 urte

11 JAKIN, euskara batuari bide egiten Lorea Agirre Dorronsoro

JAKINEK 1964ko Baionako Biltzarraren atarian erabaki zuen euskara batuaren egitasmoarekin bat egitea, urrats hori egiten duen lehen aldizkaria eta bakarra izanik. Izan ere, JAKINEN eta euskara batuaren aurrerabidea hasiera-hasieratik doaz eskutik emanda.

17 Jakin Talde historikoa: euskara batuaren memoria eta etorkizuna Joan Mari Torrealdai • Joseba Intxausti Joxe Azurmendi • Paulo Agirrebaltzategi

Jakin Taldeko lau kide historikoen 1964an euskara batuarekin bat egiteko erabakiaren zergati eta ondorioak gogoratu, euskara batuak bost hamarkadetan lortutakoa baloratu eta euskara batuaren egungo eta etorkizuneko erronkak aipatzen dituzte.

29 Batuaz honaindikoak Irene Arrarats

Euskara estandarra sortu eta gizarteratzeko lana bukatutzat jo ohi da, irakaskuntzan, administrazioan eta komunikabideetan erabiltzen denez gero. Argien ondoan itzalak daude, ordea: erresonantzia-kaxarik ez badago, nola izan euskaldun oso, batuaren inguruko aurreiritziak zabaltzen ari diren honetan?

45 *San Ignazioren martxa*-ren aroa

Zirriborrea euskara batuaren historia intelektualaz

Pruden Gartzia

Artikulu hau ez da hausnarketa filologiko bat, historikoa baizik. Helburutzat du euskara batua historia intelektualaren alorrean kokatzea eta bere genesisia eta ezaugarri nagusiak diziplina horren tresneriaren arabera ulertzea.

65 *Iritzi bilketa*: Euskara batuaren ekarpenak eta erronkak

Itxaro Borda • Ander Lipus • Miren Amuriza •
Fermin Etxegoien • Bea Salaberri • Jone M.
Hernández • Santi Leoné • Iñaki Goirizelaia •
Miren Narbaiza • Harkaitz Cano • Idurre Eskisabel •
Sagrario Aleman • Igor Elortza • Titto Betbeder •
Aitor Zuberogoitia • Blanca Urgell • Gorka
Bereziartua • Oihane Perea • Juan Kruz Lakasta •
Inma Errea • Xabier Euzkitze • Joan Mari Torrealdai
Euskara batuaren iraganaz, orainaz eta geroaz gogoeta egiteko asmoz, lurralde eta alor ezberdinetan diharduten euskal kulturako hogeita bi kiderengana jo du aldizkariak iritzi eske. Honako auziak planteatu dizkiegu: euskara batuaren ekarpenen ondorioak eta garrantzia, eta euskara batuak etorkizunari begira dituen erronkak.

EGUNEN GURPILEAN

113 Kultura

Itziar Ugarte

119 Soziolinguistika

Jaime Altuna

127 Glokalia

Ignazio Aiestaran

KONTRAZALA Unai Iturriaga

50 YEARS OF UNIFIED BASQUE LANGUAGE

[JAKIN, paving the way for the unified Basque language](#)

Lorea Agirre Dorronsoro, journalist and editor of JAKIN, recall that the journal attended the 1964 Bayonne Congress with a firm commitment to join the Basque unified language project, and was the first and only journal to take this step. Indeed, the trajectories of JAKIN and the Basque unified language have been intertwined since the outset. [Lorea Agirre Dorronsoro](#)

[The historic Jakin Group: memory and future of the unified Basque language](#)

Joan Mari Torrealdai, Joseba Intxausti, Joxe Azurmendi and Paulo Agirrebaltzategi, historic members of the Jakin Group, recall the reasons for and consequences of the decision to join the project of the unified Basque language, assess the achievements made in the unified Basque language over these past five decades and note the current and future challenges facing it. [Joan Mari Torrealdai](#) • [Joseba Intxausti](#) • [Joxe Azurmendi](#) • [Paulo Agirrebaltzategi](#)

[About the Basque unified language](#)

Irene Arrarats, formerly the person in charge of the Basque language at the *Euskaldunon Egunkaria* daily and currently at *Berria*, analyses the present and future of the Basque unified language. Based on the premises that the work involved in creating and collectivising the standard Basque language has been completed, given that it is used in teaching, administration and the media, the author points out the faults existing alongside the virtues: now that diverse preconceptions about the Basque language have become widespread, how can one become a complete Basque speaker without a sounding board? [Irene Arrarats](#)

The era of the *March of St. Ignatius*: an outline of the intellectual history of the unified Basque language

Through reflection that makes no attempt to be philological but historical, Pruden Gartzia, a corresponding member of Euskaltzaindia (Academy of the Basque Language), strives to situate the unified Basque language within the field of intellectual history and to understand how it came about and its main features, using the tools available to this discipline. [Pruden Gartzia](#)

Opinions about contributions to and challenges facing the unified Basque language

The journal has addressed twenty-two members of Basque culture who operate in different cultural spheres of activity and Basque territories, with a view to gathering opinions about the past, present and future of the unified Basque language. Specifically, the questions that have been put together revolve around the following points: the consequences and importance of the unified Basque language and the challenges it faces in the future. [Various authors](#)

News today

This gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. This year we shall be closely following culture, sociolinguistic and globalization matters. This section draws on various specialists: Itziar Ugarte, Jaime Altuna and Ignazio Aiestaran. [Various authors](#)

Baina nik, izkuntza larreakoa, / nai aunat ere noranaikoa: / yakite-egoek igoa; / soiña zaar, berri gogoa; / azal orizta, muin betirakoa». Xabier Lizardi olerkariak 1932an argitaratu zuen euskararen gaineko poema ezaguna, *Biotz-begietan* liburuan. Lizardik hizkuntzari opa dion hori, edozertarako eta nonahi baliagarri izatea, kultur hizkuntza bihurtzea eta muina gordez berritzea, 86 urte geroago ere indarrean dago, are, Lizardik ezagutu ez baina agian bai amestu zuen euskara batuak 50 urte betetzen dituen honetan. Euskara ez da oraindik noranahikoa, ez du erdietsi helburua, ohiko eremu batzuk ez zaizkio arrotz –hezkuntza, hedabideak...–, baina ezta erabat etxe ere, eta, beste asko deserri ditu –administrazioa, lan mundua, justizia eta osasun alorra...–. Eta, gainera, gero eta noraleku gehiago sortzen zaizkio –zaizkigu, hizkuntza gu baikara, ez beste ezer ez beste inor–, ingurune digitala, kasu.

1968ko Arantzazuko Biltzarra egin zela aurten 50 urte beteko dira. Berori jotzen da euskara batuaren sorrera-urte ofizialtzat, bidea aurretik bazetorren ere. Han eman zuen Euskaltzaindiak *bedeinkapena* eta aurrera esan, eta ordutik abiadura bizian etorri da, baina, bistan da ez nahikoan, erderek ere abiadura bizitu baitute eta hizkuntzak erantzun eman behar dien eremuak inoiz baino gehiago baitira. Noranahikoa izatea oraindik erronka du, zenbaki monografiko honen azalak dioen legez.

Arantzazuko Biltzarra baino hilabete lehenago, *Euskara idatzia-
ren batasuna* monografikoa argitaratu zuen JAKINEK, eta bertan iritzi bilketa bat jaso. ‘Batasuna bai ala ez?’ galderari buruz mintzo dira, besteak beste, Piarres Lafitte, Andoni Lekuona, Joxe Azurmendi, Julen Kaltzada, Ibon Sarasola, Luis Villasante, Piarres Larzabal eta Paulo Iztueta.

Esku artean duzun JAKIN berri honek ere iritzi bilketa egin du 50 urte geroago. Lehenik Jakin Talde historikoko lau kideei, Joan Mari Torrealdairi, Joseba Intxaustiri, Joxe Azurmendiri eta Paulo Agirrebaltzategiri, laurak batasunaren hastapenetatik eragile izan direlako, JAKIN aldizkaria tarteko. Lehen eskuko lekukotza dakarte, 50 urtetan egindakoaren balorazioa ere bai, eta baita gaur egun eus-

karak aurrean dituen erronken zerrenda ere, laurek dioten legez, euskara batuaren erronkak euskararenak berberak baitira.

Inkestak geografia, adin eta eremu ezberdinetako beste 22 euskaltzaleren iritzia ere jasotzen du bigarren txanda batean: Itxaro Borda, Ander Lipus, Miren Amuriza, Fermin Etxegoien, Bea Salaberri, Jone M. Hernández, Santi Leoné, Iñaki Goirizelaia, Miren Narbaiza, Harkaitz Cano, Idurre Eskisabel, Sagrario Aleman, Igor Elortza, Titto Betbeder, Aitor Zuberogoitia, Blanca Urgell, Gorka Bereziartua, Oihane Perea, Juan Kruz Lakasta, Inma Errea, Xabier Euzkitze eta Joan Mari Torrealdai.

Bi galdetegien artean, Irene Arraratsen eta Pruden Gartziazen artikulua mamitsu bana daude irakurgai. Arraratssek, *Berria* egunkariko euskara arduraduna eta estilo liburuaren zuzendaria den aldetik, badu parterik, izan, hizkuntzaren estandarizazioan eta normalizazioan eta hura noranahiko bideetan jartzen. Bere iritziko, estandarizazioaren zati errazena egina dago, «alderdi *teknikoa*». Orain, batua geureganatzea tokatzen zaigu, euskaldun *osabeharretik* euskaldun osora jauzi emateko, ze geuk geurean batuari lekua ukatuz gero, «toki hori ez zaio ematen beste euskara modu bati: erdara batuei ematen zaie opari».

Gartzia euskaltzain urgazleak euskara batuaren gaineko historia intelektuala xehatzen eta harilkatzen du, hasi Juan Antonio Moglek, 1802an, *Peru Abarka* argitaratzen duenetik, eta, Bernardo Atxagak, 1988an, *Obabakoak* kaleratzen duen arte. 186 urteko epe horretan, estandarizazioak tradizio katolikoaren eta modernitatearen arteko talkan egingo du bidea.

50. urteurrenaren monografikoari atea Unai Iturriagak ixten dio, hasiera gogorra eta orduko «txarto-ulertuak» eta «H-gabe handiak», ez ironiarik gabe, gogoraraziz.

Egunen gurpilean atalean, aldi berri bat, berriz, Itziar Ugarte, Jaime Altuna eta Ignazio Aiestaranen eskutik.

EUSKARA BATUAK 50 URTE

- 11** **JAKIN**, euskara batuari bide egiten
Lorea Agirre Dorronsoro
- 17** Jakin Talde historikoa: euskara
batuaren memoria eta etorkizuna
Joan Mari Torrealdai • Joseba Intxausti
Joxe Azurmendi • Paulo Agirrebaltzategi
- 29** Batuaz honaindikoak
Irene Arrarats
- 45** *San Ignazioaren martxa*-ren aroa
Zirriborrea euskara batuaren historia
intelektualaz
Pruden Gartzia
- 65** *Iritzi bilketa*: Euskara batuaren
ekarpenak eta erronkak
Itxaro Borda • Ander Lipus
Miren Amuriza • Fermin Etxegoien
Bea Salaberri • Jone M. Hernández
Santi Leoné • Iñaki Goirizelaia
Miren Narbaiza • Harkaitz Cano
Idurre Eskisabel • Sagrario Aleman
Igor Elortza • Titto Betbeder
Aitor Zuberogoitia • Blanca Urgell
Gorka Bereziartua • Oihane Perea
Juan Kruz Lakasta • Inma Errea
Xabier Euzkitze • Joan Mari Torrealdai

JAKIN, euskara batuari bide egiten

Lorea Agirre Dorronsoro

Kazetaria eta JAKINEko zuzendaria

JAKINEK eta euskara batuak elkarrekin egin dute bidea aldizkariaren sorreratik bertatik. Batetik, JAKIN bera –YAKIN batasuna urratu aurreko hasiera hartan– Euskaltzaindiak 1956an Arantzazun egin zuen biltzarrean aurkeztu zen lehen aldiz. Eta, ordurako, bazuen sormuin euskara nolabait batzeko eta kultur bideetan jartzeko intuizioa. Eta, baita, Euskaltzaindiaren gidaritzari men egiteko erabakia ere; eta horrela jasotzen du, hain zuzen, YAKINEN 10. zenbakiak (1959) editorialean. Eta, bestetik, 1964an, Baionako Biltzarrean, Jose Luis Alvarez Enparantza *Txillardegi* eta bere taldea hizkuntz batasunaren gainean hartzekoak ziren erabakiak aurrez bere egitea deliberatu zuen JAKIN gidatzen zuen taldeak; eta, biltzarraren ondorengo zenbakian, halaxe jaso eta halaxe adierazi zuten: batuaren lehen arauak bere egiten zituela eta arauok betearaziko zituela aldizkarian.

Izan ere, JAKIN izan zen batuaren arauak onartu zituen lehenengo argitalpena, lehena eta bakarra, hasiera hartan bederen. JAKINEK hizkuntzaren batasunaren aldeko praktikatik adina zuen, ordurako, hizkuntzaren gaineko pentsamendutik; hau da, herri batek hizkuntz batasuna behar duela kultur batasuna lortuko badu, eta kultur batasuna herri bat izatekotan, Joxe Azurmendik JAKINEN 31-32. zenbakian (1968) idatzi legez.

JAKINEK hasiera-hasieratik hartu lekuak eta praktikak bidea egin du gaur arte. Edo, bestela esan, estandarraren aldeko apustua egiteko jakinlariak izan zuten buruargitasunari eta ausardiari denborak arrazoi eman die. Alegia, etorkizuna begitandu zutela. Begitandu eta gauzatu. Bidea ez zen batere samurra izan hastapen haietan, eta, orduko kontrako giroak eta liskarrak zekarkeen zigorrari eta zentsurari eusteko prest izan ziren. Kontrakotasunak, izan ere, ordurako bide luzea egina zuen.

Hizkuntza batuaren beharra ziurrenera goizago planteatu izanagatik, modu egituratu batean, esan daiteke 1901ean planteatu zela, Hendaiako Bileran. Hau da, Euskaltzaindia sortu baino hemezortzi urte lehenago. Bertan batzorde bat sortu zen euskal ortografia bat egiteko asmoz, batasuna lantzen hasteko helburuz, eta hurrengo urtean Hondarribian jarraitzeko erabakia hartu zuten. Baina ez zen segidarik izan; Juan Antonio Letamendia hizkuntzalariak, batasunaren gainean JAKINEN 31-32. zenbakian (1968), idatzi zuenez, «dena hankaz gora joan bide zen, frakaso lotsagarria izan, sabindarren buru-gogorkeriaz diotenez. Mugaz bestaldekoak arras minduta joan omen ziren hemengoan postura kaxkarra ikusita». Hendaiakoak ematen du kasik hirurogei urte geroago piztu zen liskar giroaren nondik norakoen arrasto bat.

Euskaltzaindiak 1956an deitu zuen gerra ondorengo lehen biltzar agerikoa. Arantzazun egin zen Euskaltzaleen Biltzarra. Biltzar hartan bi mundu azaleratu ziren, Joan Mari Torrealdairen hitzetan (JAKIN 204, 2014: 39): «euskalgintza zaharra biltzarrean, eta belaunaldi berriaren proposamena gune berean, baina ez barruan». Txillardegik bere 'Karta idigia' irakurri zuen bertan, eta, besteak beste, euskararen gainbeheraz alarma jotzen du eta euskara garbia baino euskara bizia behar dela aldarrikatzen du. Batasunaren arautegi baten oinarriak jartzen hasten dira. Eta biltzar horretan ikusten du argia lehen aldiz JAKINEK.

Bi urte geroago, 1958an, Euskaltzaleen Biltzarra egin zen Bilbon. Txillardegi berriro, oraingoan 'Batasunaren bidea'

txosten luzearekin: batasunik eta antolamendurik eza deitoratzen du bai hizkuntzari dagozkiola eta bai euskararen aurrerabideari; jatorkeria eta garbizalekeria kritikatu eta jada arautegi bat abiatzen du.

1959an, JAKINEN zuzendaritza aldaketa egon zen. Sortzailak badoaz, eta lantalde berria sartzen da zuzendaritzan. Joseba Intxausti, Joxe Azurmendi eta Kepa Enbeita gazteek hartzen dute gidaritza eta eredu aldaketa nabarmena dakarte, bai hizkuntzaren alorrean, bai pentsamenduaren alorrean. Erreferentzia berriak bilatzen dira kanpoan eta bazter utzi Orixe eta *Euzko-Gogoa*-ren tradizio garbizalea, eta Txillardegia, Mitxelena eta Villasanteren aldera lerratzen dira. Hau da, batuaren bidean bete-betean sartuko da JAKIN, sartu eta bultzatu; eta, pentsamenduarenean, berriz, tradizio eskolas-tikoari pentsamendu modernoa hobesten zaio.

1959tik 1963ra, beraz, JAKINEK esperientzia praktikoa bat metatuko du hizkuntza estandarra erabiltzen eta normalizatzen. Eltzea sutan jartzen du eta esperimenduak emaitza ona ematen du. 1963an, Euskaltzaindiak Arantzazun antolatu zuen biltzar irekian, Joxe Azurmendik berak hitzaldia eman zuen JAKINEK lau urte horietan egindako bidearen balorapena egiteko. Azurmendik defendatutako hiru ideia ekarriko ditugu hona: bat, egitea, praktikan jartzea dela irabazteko bidea; bi, «JAKINEK bereen artean iritxi zuen batasuna, euskaltzale kulturadun guzien arteko lotura izateraiño irizten ezpada, biderdian ildako asmo ames utsa» izango dela; eta, hiru, «lanarekin, batasunarekin eta praktikotasunarekin: kritika» (JAKIN 204, 2014: 43-44).

Eta, honela, 1964ko Baionako Biltzarra iritsiko da. Ordu-rako batasunaren borroka puri-purian zegoen, garbizaleak, alde batetik –puristak esan ohi zitzaien–, albo hizkuntzetako hitz bakar bat ere onartzearen erabat kontra, eta, populistak, bestetik, herri euskara, euskalkiak, oren gainetik jarri. Bertan aurkeztu zituen batasunaren oinarriak Txillardegik. Hein batean, 1958an Bilbon irakurri zuen txosten haren garapena da berri hau. Landuagoa, ortografiaren osatuagoa, tartean H-aren erabileraren lehen arauak barne direla.

JAKIN, hizkuntz arauen betearazle

Baionako Biltzarrean euskararen historia aldatu zela esan liteke, han hasten baita, neurri batean, batasunaren historia. Data horretatik aurrera sekulako abiadura hartzen du batasunak, geldiezin. Ordurako bazen urtebete Euskal Idazkaritza sortua zela eta Baionan hasiak zirela bertako kideak, Txillardegi tartean, euskara batua lantzen, Euskaltzaindia luzatzen ari zela iritzita eta ekitea erabakita. Urtebetez astero bilduko dira: proposamenak idatzi eta iritziak jasotzeko euskaltzaleen artean zabalduko dituzte. Adostasuneko neurri sorta bat erdietsi zutenean, biltzarra deitu eta jendaurreko ekitaldi bat eratu zuten; 40 bat lagun, gazteak gehienak eta kultur mundukoak, ageri dira. JAKINEN izenean Joseba Intxausti dago.

Eta hor hartzen ditu JAKINEK Txillardegik aurkeztu hizkuntz arau bateratuak beretzat, zein gisan JAKIN izango dela aldizkari lehenengo eta bakarra euskara batua praktikan jarritzen duena. Eta horrela jasotzen du JAKINEN 18. zenbakiak 1965eko urtarrilean:

Baiona-ko Euskal Idazkaritza-k lan handi bat burutu du. Euskal literaturaren batasunerako urrats luzea. Beharrezkoa. Ondo edo gaizki emana dago? Ez dugu juzgatzen.

Dena dela, JAKINEK erabaki hauek guztiak onartu egin ditu, eta bete egingo ditu. Beraz, gaurtik aurrera, datorren alean hasita, JAKINEN lege hauek obligatu egingo dute.

JAKINEN nahi duenak idatzi dezake, edozein euskalki ta estiloarekin. Baiña, Euskal Idazkaritzak esana JAKINEK bete egingo du. Horregatik, JAKINera etorriko diren artikulua arau horietara lotuko dira. Beraz, JAKIN, gure aldizkarian, idazten duena obligatua dago lege hoen betetzera.

Hemendik aurrera, nahiz idazleak erabaki hauek gorde ez, eta artikulua lege hoiek alde batera utzita igorri, JAKINEKO zuzendaritzak zuzendu egingo ditu.

Editorialaren ondotik, Baionako Biltzarreko hizkuntz araugiaren dibulgazioa egiten da, H-a, deklinazioa eta aditza. Doi-doi, gaur erabiltzen dugun batuaren arau ia berberak. Hortxe gaur arteko bidearen abiapuntua.

Torrealdairen hitzetan (JAKIN 204, 2014: 58), Baionakoa «maisukiro landutako egitasmoa» izan zen, orekaz betea:

Lan taldeen aniztasuna bilatu zuten, inortxo ere kanpoan utzi gabe: euskalki guztiek zuten ordezkariaren bat; politikoki alderdi nagusi guztietakoak zeuden; idazle, irakasle eta euskaltzainak tarteko ziren; iritzi eta aholku eske, euskaltzaleengana jo zuten. Ez zen inoren aurka sortu, batasunaren alde baino. Ez zen sortu Euskaltzaindiaren kontra eta alternatiba gisa, kontrara baizik. Erabakiok onar ditzan dei egiten zaio euskaltzale orori eta, zertan esanik ez, bereziki Euskaltzaindiari.

Piarres Lafitte eta Piarres Larzabal euskaltzain osoek aurkeztu zuten proiektua Euskaltzaindiak urte berean, 1964an, egin zuen bilkuran. Ez ziren edonor Lafitte eta Larzabal.

1968ko Arantzazuko biltzar nagusirako bidea irekita zegoen. Baina ez erabat, eta, aurrez, urte berean, 1968an, Ermuan, Euskal Idazleen Lehen Jardunaldiak antolatu ziren Gerediaga elkarteak deituta, gerra ostean idazleak lehen aldiz biltzen zituen jardunaldia, Torrealdairen iritziko, Juan San Martinek eta inguruko euskaltzain batzuek mugitu zutena azpitik: «Halako gai bero bati heltzeko hotz eta uzkur ikusiko zuten Euskaltzaindia, gerta zitekeen barne etenaren beldur. Giroa berotu eta presioa egiteko balio zezaketen Ermuko jardunaldiek» (JAKIN 204, 2014: 59).

1968ko udazkenean, aurten 50 urte, Euskaltzaindiak euskaltzainak eta euskaltzaleak bildu zituen Arantzazun erakundearen sorrerako 50. urteurrena ospatzeko aitzakiaz. Biltzarrak gai bakarra zuen: batasuna, euskara batua. JAKINEK biltzarraren aurretik *Euskara idatziaren batasuna* monografia argitaratu zuen 31-32 zenbakidun aldizkarian; bertan iritzi bilketa bat jasotzen da 'Euskara Batua bai ala ez?' titulupean, eta, ondotik, literatur euskara batu baten aldeko aldarria egiten da eta Ermuan idazleek hartu erabaki guztien berri ematen da. Beste behin, JAKIN, hizkuntza batuaren aldeko arrazoibideak indartzen eta hizkuntz arauak dibulгатzen eta hizkuntza batua erabiltzen eta normalizatzen. Azurmendik zenbaki honetan idatzi du: «Batasunaren aita Txillardegi izan

JAKIN, euskara batuari bide egiten

da. Eta, esango nuke, batasunaren arloan Txillardegik izan zuen sostengurik irmoena JAKIN». Orduko bideak ekarri gaitu gauden tokira. 🌊

Jakin Talde historikoa: euskara batuaren memoria eta etorkizuna

Joan Mari Torrealdei
Soziologoa eta Jakin Taldeko kidea

Baionako Biltzarrak JAKIN ez zuen ustekabeen harra-
patu.

1960ko hamarraldian sartu aurretik JAKINEK bere batasun bidea lantzen ziharduen, aldizkariko idazleen artean (Euskal Herri osokoak), eta aldizkariari begira. Aldizkarian bertan kultura mailako hizkuntza finkatu eta bateratzea zen JAKINEN orduko helburua.

1964ko JAKINEN udako bileran, Baionakoa baino zenbait hilabete lehenago, zera erabaki zen, Baionan hartuko ziren erabakiak aurretiaz onartzen genituela, eta Joseba Intxausti hara bidaltzea.

Baionako Erabakiak eskuan, JAKINEK erabaki edo gomendio haien arabera idaztera behartu zuen idazlea (JAKIN 18, 1965):

JAKINEK erabaki hauek guztiak onartu egin ditu, eta bete egingo ditu [...] lege hauek obligatu egingo dute [...] Hemendik aurrera, nahiz idazleak erabaki hauek gorde ez, eta artikulua lege hoiek alde batera utzita igorri, JAKINEKO zuzendaritzak zuzendu egingo ditu.

Batasun asmo bera azaldu genuen Ermuko bileran ere (1968): «JAKIN aldizkaria oraindik lotzen da Euskaltzaindiak hartuko dituen erabakietara».

Erabakiak hartu bai, baina ondorioak jasan ere bai. Euskara batuaren etsaiek jopuntuan hartu gintuzten, boikoterako deiak egon ziren, baja asko izan genuen, belaunaldi zahar ia osoa esango nuke. Nemesio Etxanizek gerra santura dei egin zuen. Honela idazten dio Santi Onaindiari: «Guziok JAKINEN erronkari erantzun bear diogu. [...] Ia, ba, atzartzen dituzun erdi-lotan dauden 'H'ren kontrako guziak».

Santi Onaindiak berak esana zuen nonbait JAKINEN posizionamendu hori gertatu ez balitz, euskara batuak ez zuela aurrera egingo. Askotxo, ezta?

JAKINEN erabakia behar bezala baloratzeko, testuingurua kontuan izan behar da. Hona datu bat: Baionako Erabakieta-tik sei urtera eta Arantzazuko Biltzarretik bira, 1970ean, zortzi aldizkarik uko egiten diote Euskaltzaindiaren erabakiari, eta erria (horrelaxe, H gabe), herri analfabetoa, hartzen dute maisutzat: «Zertan egin batasuna eta nolako abiaduran eta abar, erriak erakutsiko digu ta jarriko neurria. Erria aitatzean, au esan nai da: Ikasten jardun gabe euskera dakin erria».

Komunikabide sinatzaileen artean pisu handikoak daude: *Herria*, *Goiz Argi*, *Zeruko Argia*, *Agur*, *Karmel*, *Kili-Kili*, *Loyolako Irratia*, *La Voz de Guipúzcoa*-ko irratsaioko arduradunak.

JAKINEK harrotasunez errebindika dezake bere jarrera ausera eta emankorra batasunaren prozesu eraikitzailean.

Euskara batua bidelagun, are tresna erabakigarri, izan dute euskalgintzak eta kulturgintzak bere garapen modernoan, hala nola, irakaskuntzan, argitalgintzan, aldizkarigintzan, kazetaritza idatzi eta ikus-entzunezkoan, literaturan, kantugintza berrian, bertso-gintzan.

Bestela esan, euskara batu gabe nola irudika genezake euskararen garapen intelektual eta kultural garaikidea?

Bestalde, euskara batuak merkatua sortu dio euskarari, bizitza zibila eta kultua.

Euskara batuarekin lehen aldiz izan du Euskal Herriak bere hizkuntza estandarra, mugarik gabea, guztiona, herri izateko komunikazio erreminta. Euskaldun ororentzat elkar

ulertzeko eta elkarrekin aritzeko tresna bihurtu du euskara euskara batuak. Lehen aldiz historian. Herri izaera, nazio izaera ekarri du euskara batuak.

Euskara batuaren prozesu eraikitzaileak sortu eta bultzatu zuen hala alfabetatzea nola euskalduntzea. Alegia, jendeak 'bere hizkuntza nazionala' ikasi eta bereganatu nahi izan zuen. Hori batetik, eta bestetik, bere etxeko euskara mintzatua zekienak, horri motz iritzita, guztiona eta hizkuntza osoa izango zen estandarra ikastera jo zuen. Hori da euskara batua, ez gramatika, baizik eta dinamika.

Euskara batuaren erronkak euskararen berberak dira. Biziko bada, euskara batuan biziko da. Euskara baturik gabe gureak egin du.

Honela zioen Koldo Mitxelena:

Eguzkia bezain argi ikus daiteke batasunik gabe ez dugula euskararik izango bihar edo etzi. Batasuna ez da aski den baldintza, baina bai premiazko eta ezinbesteko, hizkuntza biziko baldin bada.

Euskara batua ez dago guztiz burutua. Bere misioa beteko baldin badu, gizarte modernoaren premietara egokituz joan beharko du, zertan esanik ez. Euskarak bere erregistroak aberastuz jarraitu beharko du, kultur gailu gisa, komunikazio tresna bezala, hizkuntza estandar moduan.

Berrikitan modan jarri da euskara batuarekiko distantzia markatzea, hotza, artifiziala, geza, zaila omen da. Jende gazte asko dago joera edo jarrera horretan.

Zer kontrajartzen diote gaur euskara batuari? Edota euskalki jasoari? Norbere euskara, 'naturala', 'jatorra' omen dena. Bestea, euskara batua, ez bezala, noski.

Norbaitek konbentzitu egin beharko nau 'naturalagoa' eta 'jatorragoa' dela 'ingoixut' 'gingo dizut' baino, 'eurixe' 'euria' baino, 'noaua' 'nora hoa' baino, 'inbikoxoagu' 'egin beharko diagu' baino, 'direz' 'dira' baino.

Horrela hitz egitea jatorragoa dela? Jatorragoa ez behintzat. Lokalagoa, hori seguru. Zer irabazten dugu horrekin? Atxikimendu afektiboa? Eta?

Jarri al gara euskaldun berrien larruan? Euskaldun berriek zer egin behar dute euskara jatorra bereganatzeko? Azpeitian, Bermeon edo Altzürükün alfabetatze masterra? Edota bigarren mailako euskaldunak izatera kondentatuak al daude euskara batudunak, hots, euskaldun artifizialak, gezak, hotzak, gozakaitzak?

Eta, bestetik, jatorragoa al da fonetismo eta txokoko kontrakzio guztiekin EITBn aritzea, euskaldun guztiongana zuzenduz? Hizkera hori ez da erregistro komunikatiboa maila horretan. Bereiz ditzagun mailak, funtzioak eta jardun publikoa eta jardun pribatua.

Nire ustez, premiazkoa da joera horri galga lehenbailehen jartzea. Moda edo jarrera hori indarrean dago, gazteen artean batez ere. Euskaltzaindiak, nire ustez, orain baino lehen heldu behar zion aferari.

Sekula ez omen da berandu. Are, aurten aukera aparta du euskararen akademiak, 50. urteurrenaren karietara.

Euskara batuari zor zaion duintasuna eta prestigioa aitortu behar dio, aurrena.

Eta gero garbi utzi, behingoz, euskara batua euskara estandarra dela, beste nazioetan bezala ezinbestekoa, jardun formal eta ez formaletarako balio duena, jaiotzatik heriotzara, hizkuntza osoa eta funtzio guztietarako: sentimenduak eta pentsamenduak adierazteko, eta berdin sare sozialetan erabiltzeko edo umorea egiteko.

Joseba Intxausti

Historialaria eta Jakin Taldeko kidea

1 964an zortzi urte bete ziren JAKIN aldizkaria sortu zenetik (1956). Sortzetik bertatik sustatu zen lankideen kanpoko harremanen sarea, eta jada bazekiten Euskal Herriko erlijiosogai eta apaizgai euskaltzaleek beren Ikastetxeko ikasgaiak euskaraz eman eta zabaltzeko aukerarik bazutela argitalpen berrian. Esan dezadan, beraz, bere neurrian, 1964rako heldutasun mailaren bat bazuela JAKINEK.

Lankide guztien idazkera sakabanatuak batasunera biltzeko premia gero eta larriagoa ikusten genuen, eta urteroko bileretan elkartzen hasi ginen: Oñatiko laterandarrak, Urretxuko pasiotarrak, Areatzako sakramentinoak, Lazkaoko beneditarrak, Oñako jesulagunak, Bilbo-Begoñako karmeldarrak eta abar. 1956-1964. etako ibilera haren berri emanda dago JAKINEN 21. zenbakian (1981).

1964ko abuztuan ere egin zen jakinlarien Arantzazuko urteroko bilera, tartean batasun hobea baten proposamena landuz. Bilera hartan jada deituta zegoen Baionako Biltzarrerera (abuztuaren 29-30ean) JAKINEN bileran onartutako arauak proposamen gisa eramatea erabaki zen, ohar txiki bat ondoan zeramala: «Baionan erabakiko zena, alde zuretik onartutzat emango zuela JAKIN aldizkariak».

JAKINEN izenean joatea suertatu zitzaidan. Monzon eta Txillardegiren eskutik zetorren 'Euskal Idazkaritzak' deituriko

biltzarra zen hura. Hegoaldetik, gerraondoko belaunaldi gazteko idazle gutxi-asko trebatuen ahotsa ere bildu nahi baitzen han. JAKINEko 18. zenbakiko 20-28. orrialdeetan jasota dago biltzarreko agiri-testua (1965eko urtarrila).

Batasun-elkarrizketarako dei bezala ulertu zuen JAKINEk Baionako lana, eta halakotzat aurkeztu zien jakinlariei Joan Mari Torrealдай zuzendariak. Egia esan, euskaltzale eliztarrek ez ezik herritar laikoak ere bateratzeko aukera izan zen Baionakoa, eta ordutik egingarriago gerta zitekeen euskara idatziaren batasuna; proposamen tekniko aski landua zen hura, eta borondate sozialez indartua ageri zitzaigun, Hegoaldeko gazteen artean, batik bat.

Egin kontu, gure mundu idatzian, 1960ko hamarkada ikastolagintzaren, testugintzaren, argialetxe eta kazetaritza berrien hamarkada izan zela, gerora etorriko ziren lan idatzi eskolatu handigoen ataria, alegia.

Laster, batuaren alde gizartetik zetorren deia Ermuko Bileran eman zen landu eta osatuago, JAKINEN sarrera editorial batekin aurkeztuta (JAKIN 31-32, 1968). Gerediaga (Lasuen) eta JAKIN (Torrealдай) izan ziren azkenaurreko agiri horren gurasoak. Eta horrela samurtu zitzaion gizartetik Euskaltzaindiari Arantzazun bilduko zen erakunde horren batzarra (1968).

Kostata, baina euskaldungoak eta erakundeek aurrera eramandako asmo arrakastatsua izan da 'euskara batuarena', gure estandarra. Prozesua ez dago itxita, eta euskarak etengabeko garapen modernoak beharko ditu, arruntak, literarioak eta teknikoak. Hizkuntzaren erabilpen idatzia ogibide dutenek ofizioa ikasiz joan dira, modu nabarmenean, eta orain batua mintzatu ere egiten dugu (irakaskuntzan, irratian, telebistan). Estandar horrek baditu, dagoeneko, erro onak.

Baina mendez mendez, hainbat eremu eta modutan, bazterturik egondakoak batuak konpondu ez dizkion eskasiak ere baditu. Hizkuntza baliabide bizia da eta aldakorra, eta batuak hizkuntzaren ahalbide berriak urratuz joan beharko du. Denoi gertatu zaigu hori, neurriren batean: lehen orduko

Euskaldunon Egunkaria kostata ulertzen genuenok oraingo kazetariekin gozatu egiten dugu *Berria*-n. Kazetariak eta irakurleok heziz eta osatuz goaz urteen poderioz. Ahalegin horretan denok gara ikasteko ikasle.

Euskara batuaren erronkei dagokienez, lehena eta zailena euskararena berarena da: iraun eta ahal dela indarberritu egin behar dugu. Hori ongi doala, euskara batuak etorkizuna segurtaturik izango duela uste dut, premiazkoa delako eta onartua ere badelako. Kalitateko prosa, olerti ederra, hizkera duina, gizartean hutsarterik gabea, lanbide guztietakoa, berdintasun guztien arteko eskakizunetan bere lekua izan dezakeena. Batuak ez du literatura ederra egiten, idazle onek baizik, eta batuarekin baina haragoko arteziaz lan egin beharko dute idazleek. Gorde ahal izango dugun Euskal Herri osoko hizkera idatzia eta mintzatua ere izango da batua, betiere euskalkien ekarpenen gain ere eraikiz joango dena, hizkuntzaren lurralde osoan eta belaunen jarraibidean joango dena. Hizkuntzak dituen erronka berak ditu batuak ere. 1970eko aurkako eztabaidaren sutea itzali zen, eta jada beste historia batean bizi gara egun. 📖

Joxe Azurmendi

Filosofoa eta Jakin Taldeko kidea

Joseba Intxausti giputza eta Kepa Enbeita bizkaitarra ziren JAKINEN arduradunak, biek gonbidatuta ni laguntzaile izatera sartu nintzenean (1960). Sartu nintzeneko batasunaren eztabaida bazerabilten jada jakinlarien artean. So egile eta ikasle besterik ez nintzen izan ni.

Baina zer arazo zen orduan batasunaren hori? Iparraldetik Manex Erdozaintzi-Etxartek nafarrera ederrean kolaboratzen zuen. Donostiako eta Derioko seminaristek bakoitzak bere euskalkian idazten zuten: *det, dot, dut; nuan, nuen/nun, neban*. Gutunketan eta jakinlarien bileretan bakoitzak bere euskalkian egitea ez zen arazorik (euskalki landu batuan!). Baina aldizkariak bere osoan batasun minimo bat izango bazuen, ez zirudien itxurosoa irakurleak orri batean *det* eta hurrengoan *dot* edo *dut* aurkitzea. Hau da, eztabaidatzen zena funtsean aldizkaria bera zen, aldizkariaren txukuntasunerako behar zen batasuna.

Arrazoi pragmatiko soila, nahi bada; baina substantziala funtzionatzeko. Era berean, laster ikusiko da ikastolentzako testuak ezin zirela egin euskalki bakoitzean.

Hori dena gogoratzen dut, gerora batasunaren arazoak oso bestelako dimentsio ideologiko eta politikoak hartu dituelako. Batentzat *h* iraultzaren ikurra izango da, bestearentzat ETarena (alfabeto grekoan *h* letraren izena *eta*

da). Batasunaren kontuak maila eta zentzu diferenteak ibili ditu. Inoiz ez da izan egiteko gramatikala eta kito, beste lotura batzuk beti izan ditu. Dena den, zorakeriak utzi eta JAKINEN historiara itzuliz: lehenengo maila batean batasunak izan zuen zentzu apala aldizkariari begirakoa izan da, besterik gabe.

Jauzi handia planteamenduan Joseba Intxaustiren ‘Illobira bultzaka’ artikuluak markatu du, berez hizkuntz eredua jorratu arren (garbi?, mordoilo?), zuzen-zuzen kultur eredu planteatzera baitzeraman. Euskara eta modernitatearen arazora. Ongi zegoen Platon eta Virgilio edo San Agustin euskaratzea, baina euskal kultura, hots, euskara modernizatzeke bidea ezin izan zitekeen hori, ezta autore haien hizkuntz eredu ere.

‘Illobira bultzaka’-k zalaparta itzela sortu zuen eta hase-rrer asko –seminarioetako jakinlariekin ere–. Hori ere utzita orain, puntu honetan erabakigarria Intxausti Txillardegirekin, edo Txillardegi JAKINEkin, harremanetan sartzea eta biak borroka berean elkartzea izan zen. Euskarazko kultura moderno baten premia eta euskararen batasunarena bateratu egin ziren. Batasunaren arazoak arras beste dimentsio bat hartzen du maila honetan. Euskara batua kultura moderno baterako exigentzia bihurtzen da.

Txillardegik beste dimentsio bat ere bazekarren: naziotasunarena. Nazio batek hizkuntza batu bat behar du nazio gisa sendotzeko, ez auzune sakabanatu gisa biziraun bakarrik. Ikuspegi hori garrantzizkoa izan da gure belaunaldi guztiarentzat. Euskalkiak hor daude, eta ongi daude, baina hizkuntza nazionala euskara batua da.

Maila honetan lana eta borroka aurrera eraman duena Txillardegi izan da, bitartean Hego Euskal Herritik Iparraldera ihesi joana, eta JAKIN haren borrokari eta lanari atxiki zaio. Batasuna eztabaidatzen genuenean, gogoratzen dut ni neu, esate baterako, *h*-ren aurka egon nintzela, Hegoaldeko irakurleria apurra ikaratu eta aienatu egingo genuen beldurrez. Baina JAKINEN delibero bat genuen denok tinko hartua:

Baionan Txillardegik eta haren ekipoak erabakitzen zuten batasuna JAKINEk berea egingo zuen.

Batasunaren aita Txillardegi izan da. Eta, esango nuke, batasunaren arloan Txillardegik izan zuen sostengurik irmoena, JAKIN. 🐞

Paulo Agirrebaltzategi

Teologoa eta Jakin Taldeko kidea

Urte haietan ni neu ere Arantzazun bizi arren, ez nintzen Jakin Taldekoa; beraz, ez nuen parterik izan aldizkariak hartu zuen erabaki hartan. Baina nahikoa hurbildik jarraitzen nituen taldearen lanak eta gorabeherak; besteak beste, taldeko baten ondoan nengoelako eskolan, behin baino gehiagotan aldizkariko lanetan bera.

Dena dela, ondorengoetatik atzera begiratuta, guztiz bizidzkoa iruditzen zait JAKINEK erabaki hura hartu izana, betidaniko helburua zuelako aldizkariak tresna moderno eta egoki bihurtzea euskara: jakintza-eremu guztietarako eta ametsetako Euskal Unibertsitaterako baliozko eta baliagarri.

Berrogeita hamar urte gutxi dira horrelako prozesu soziokulturala sendotu eta finkatzeko. Zinez harrigarria da 50 urteotan egindako bidea eta iritsitako helmuga. Begiratu beharreko helmugak daude aurrean, baina jakinez beti azken helmugarik ez duela hizkuntza biziaren prozesu historikoak, beti irekia delako.

Argi dago euskal gizarteak eta bereziki euskal kulturako jendeak benetan sentitzen zuela euskaldun guztiontzako euskararen forma estandarra eratzearen beharra: batetik, Euskal Herriaren herrigintzarako (eskola, komunikabideak, administrazioa...), eta, bestetik, gaurko mundu modernoaren mailako euskal kulturgintzarako.

Ondorioz, bestelako errespetagarritasuna ere lortu du *euskarak*, euskaldunon eta erdaldunen artean, kontrakorik badirudi ere batzuetan.

Etorkizunari begira, ordua da ‘euskara batua’ terminoari ‘batua’ adjektibo hori kentzeko. Euskalkien arteko euskalki artifizialtzat hartzen baitute batzuek ‘euskara batua’, ‘bizkaiera’ eta ‘gipuzkera’ eta bestelako ‘-era’ guztien arteko edo gaineko ‘batueratzat’ edo.

Hizkuntza bakarra da, ordea, *euskara*; horren adierazgarria eta bermea da euskara ‘batua’ edo estandarra. Beraz, *euskara* dago (euskaldun guztiena eta guztientzako estandarizatzea) eta euskalkiak daude (dialektoak, soziolektoak, teknolektoak...). *Euskara* hizkuntza bizia den neurrian, forma estandarrean eta euskalkietan bizi da: horien eta haren arteko harremanak bizia eta dinamikoa behar du izan.

‘Euskara batuaren’ gaurko erronkak, beraz, *euskararenak* dira. Funtsean, eta nagusienik, horren erabilera eta bizia, gizarteko bizi-maila, bizi-era, eta bizi-eremu guztietan: horrela izango dira euskalki bizi guztiak *euskara* biziaren bizigarri eta aberasgarri. 📖

Batuaz honaindikoak

Irene Arrarats

Euskaldunon Egunkaria-ko eta egun Berria-ko euskara arduraduna eta estilo liburuaren zuzendaria

Arian ari

Katalanak Pompeu Fabraren urtea ospatzen ari dira aurten, 150 urte bete baitira katalanaren ortografia, gramatika eta lexikoa arautu zituen hizkuntzalari bartzelonarra jaio zela. Pompeu Fabrak garbi zeukan katalanaren batasuna eta estandarizazioa ezinbestekoak zirela eskualde bateko eta beste katalanak arlo guztietan katalan izango baziren, eta ez dirudi oraingo Katalunian duda-izpirik dutenik horretaz: haren lorratzean ez ezik, hark *llengua nacional* izendaturikoa finkatzeko lantegi horren gorazarrean ere badabiltza eta. Han eta hemen hitzaldiak eta mahai-inguruak antolatu, eta webgune monografiko bat prestatu dute, *Ruta Pompeu Fabra* izeneko kultur ibilbide bat, sarean eskuratzeko moduko irakasmaterial askotarikoa, *irakurketa erraza* deritzon kontzeptuaren arabera onduriko dibulgazio-lanak, komikiak... den-dena, katalan estandarraren oinarriak jarri zituen omentzeko eta haren lana ezagutarazteko, Institut d'Estudis Catalansek, Pompeu Fabra unibertsitateak, Generalitateko Kultura Sailak eta beste zenbait erakunde eta elkarte larrik zein xehek bultzaturik.

Horren aldean, Euskaltzaindiaren mendeurreneko jardunaldiak irailean abiatu bitartean, Euskal Herrian oraingoz oharkabean pasatzen ari da aurten 50 urte bete direla euskara batuaren

sorrera-urte ofizialtzat jo izan den 1968 hartatik. Ez gabiltza, ezta hurrik eman ere, katalanak bezain aurreratuak estandarizazioan, eta are gutxiago normalizazioan. Fabrak 1913an plazaratu zituen arau ortografikoak, 1918an gramatika, eta 1932an hiztegia. Koldo Mitxelena, berriz, 1968an idatzi zuen 'Ortografia', lehendik Txillardegik eta Gabriel Arestik urratzen hasia zuten bide berean;¹ 2011koa da EGLU sortako azken gramatika-liburua, eta 2012an eman zuen argitara Euskaltzaindiak hiztegi definizioduna, *Euskaltzaindiaren hiztegia* izenekoa, lehengo hitz-zerrendak definizioz eta adibidez jantzirik.

Eta, hala ere, ezin esan motel gabiltzanik, euskararen estandarizazioa bukatuxea baitugu... oro har; alegia, erabilera normalizaturik gabeko hizkuntza minorizatu batek buka dezakeen heinean, zeren gauza bat baita kontu asko arauturik egotea, eta beste bat, bestelakoa guztiz, eredu estandarra guztiz sustraitzea eta mamitzea, dagozkion alorretan, erabiltzaileak eroso sentitzeraino. Prozesua berandukoa izan da, oso-oso bizkor egina, *in extremis*: mintzaira hegemonikoetan hitzun-komunitate jendetsuak, diru-parrastadek eta gainerako armada konbentzionalek mendeetan eginiko bide guztia ibili behar izan du euskarak 50 urtean, berandu baino lehen, aurreko eta oraingo zokoratze, debeku eta mespretxu guztien ondorio ia hilgarrien gainera, eta noiz bukatuxea edukiko, eta aro linguistiko berri batek abaila ikaragarria hartu duen honetan, Interneten eta komunikazio digitalaren garaiotan. Haizerik ez alde.

Bai, ordea, ahalegin eta lan itzela. Eta batasunaren aldeko batasun harrigarria ere bai, geroztik kultura sortzen eta sorberritzen aritu direnen artean; berehalaxe mamitua, gainera. Diasistema baten barrunbeetan arakatu, haren zoroan sistema bat aurkitu,² eta hizkuntza-aldaera formala behar duten alor guztietara eraman: irakaskuntza, administrazioa, komunikabideak, letrak eta zientziak... Adibide bat baino ez: *Elhuyar* zientzia-dibulgazioko aldizkaria 1974an hasi ziren argitaratzen, eta batuan, nola bestela.

Baina handik gutxira gaur: mirari hori obratu eta gero, euskaraz dakitenen artean erabilera urritzen ari da azkenaldian

esparru batzuetan, eta adierazkortasuna histen, estandarizazioa eta normalizazioa aurrera joanagatik. Badago zertaz gogoetatu eta zertan lan egin: autoflagelaziorik ez, baina bertan goxo geratu ere ez.

... ezarian ezin

Oharkabean: halaxe ikasten dira nor diren hizkuntzak, zein bere lurraldean. Ia konturatu ere egin gabe, ezarian... Hori da ikasteko modurik onena, Euskal Herriko herritar gehienontzat ezinezkoa, beste bi hizkuntza baitira hegemonikoak eta nonahikoak euskararen herrian eta, ondorioz, bai euskaldun askoren (gehienen?) gogoan ere. Bestela bezala ikasten dute erdaraz arnaguneetako haurrek ere, goian aipaturiko *ahalegin eta lan itzel* horren beharrik batere gabe, erdarek ez baitute alferrik martxan beren makineria guztia, eta haiek bai iskiluak, beren batuaren irismena segurtatzeko: bideo-joko, marrazki bizidun, podcast, telesail, youtuber, websail eta zer ez. Dena dute aisialdi, dena denbora-pasa, dena zaletasun, dena atsegin-iturri... Eta beste aldean, askorentzat euskarazko uhar-te bakar, eskola: irakaskuntzak asko dezake, jakina, baina ez dena, Bernardo Atxagak aipatu ohi duen erresonantzia-kaxarik gabe. Esan eta esan, eta errepika, eta errepika, eta errepika: non dago euskal hitzek, euskal esamoldeek eta, bere luze-zabalean eta labur-estuan, euskal kulturak behar duten erresonantzia-kaxa? Oihartzunaren oihartzun amaigabe horiek gabe, non ikasiko dugu nola esaten den euskaraz, demagun, *con premeditación y alevosía* / *avec préméditation / un guet-apens*, baina ahalegin berezirik egin gabe ahal dela, terminologia-masterrik osatu gabe eta zuzenbide-lizentziaduna izan gabe? Pentsa dezagun nola ikasi dugun hori erdaraz,

Non dago euskal hitzek,
euskal esamoldeek eta,
bere luze-zabalean eta
labur-estuan, euskal
kulturak behar duten
erresonantzia-kaxa?

hain aise, ikasten ari ginela konturatu ere egin gabe. Arestiko *nola esaten den euskaraz* horretan dago koska: ez baita *esaten...* Behar izanez gero, bakoitzak asma dezake, noski: erre-sonantzia-kaxarik gabe, itzultzaile gara denok, hiztun soil eta arrunt-marrunt izan ordez, eta beti hutsetik hasten gara, eta ia hutsean segitzen, ordain bakar batu estandarrik gabe... eta suertez ordainik baldin badago –suertez baino gehiago, hizte-gigile, terminologo eta espezialisten lanari esker–, datu-baseetan *bizi* da, hiztegieta, eta inoiz testu batean topatuz gero... bada, arrotza, artifiziala, plastikozkoa omen.

Ez dago dudarik, noski, batua dela euskararen aldaera estandarra. Beste kontu bat da behar bezain argi ote dagoen zer eta zertarako den batua, zer eta zertarako euskararen beste aldaerak. Eta prest ote gauden, prestatu ote garen eta prestatu ote gaituzten aldaera bakoitza bere tokian senez eta geurez ari garen ustean erabiltzeko, beste hizkuntzekin egi-ten den bezala, eroso.

Bistan da: estandarizazioaren alderdi *teknikoa* bukatzea, horixe izan da bere zailean errazena.

Plastikoa

Zernahi hizkuntzaren estandarra, sortzez eta definizioz, aldaera artifiziala da. Berezkoa du plastikozkoa izatea, eta erre-sonantzia-kaxak ematen dio *natural*-antza, *artifizialki*, gizartean egiten den ia guztia artifizialki egiten den gisa berean. Naturalizazio horren bidez, modua jartzen da hizkuntza guztiz zatikatu ez dezaten haren barneko indar zen-trifugoek, hiztunek elkar ezin ulertzeraino zatikatu ere. Eta horixe izan da euskara batuaren helburu eta lorpenetariko bat: hizkerak eta euskalkiak elkarrengana hurbiltzea, gero eta urruntzenago ari baitziren aspaldiko mendeetan. *Greba* zer den ikasi, *huelga* ahaztu gabe; *ados* zer den ikasi, *kon-forme* ahaztu gabe; *azoka* zer den ikasi, *merkatu* edo *feria* ahaztu gabe... Bere mestizoan, batuak nazional bilakatzen du tokian tokikoa.

Orduan, zer kabitzen da batuan? Bada, euskarazko den-dena, guztia eta oro, bai hitz eta bai joskera: zernahi eta zergu-
ra, irizpide ortografiko eta morfologiko batzuen barrenean, eta aditz-paradigma jakin batez. Nork berea *baturatu* behar, ordea, besteren zain egon gabe... Badira urte batzuk Koldo Zuazok *tokiko batuak* kontzeptu arrazoizko eta soila bezain indartsua plazaratu zuela (Zuazo 2005, 237-240): alegia, ez dela estrategia txarra nork bere hizkeran oinarrituriko batua egitea, hasteko eta tokian tokiko komunikaziorako, baina baita gero ere, exotismo bila ibili gabe, non eta bat ez den estilista fina eta idazle aparta. Azken batean, gure neurriko batua: dakigunetik ez dakigunera, biderik zelaienetik.

Norako eta norentzat ari garen, bada, hori kontuan harturik moldatu mintzoa edo idazkera. Horixe egiten dute bertsolari-
rik, espanturik gabe, bertatik bertarako komunikazioaren aztiak direnez gero: ez baitute berdin kantatzen Markinako bertso-afari batean, Urepeleko bertso-saio musikatu batean edo BECeko finalean. Tolosakoak *alubias* dira gaztelaniaz, eta inori ez zaio burutik pasatu ere egiten *frijoles* deitzea, Tolosan behintzat. Euskaraz ere beste hainbeste: alferrik eskatuko diogu naturaltasuna batuari, esaterako Bizkaian Bizkaiko euskaldunentzat eginiko argitalpen batean *oro* gora eta *oro* behera jarduten badugu, geure ez dugun guztia batuagoa delakoan, hortik segitzen baita batua plastiko koloregabea eta arrotza iruditzea irakurleari luze gabe eta erremediorik gabe, kolore guztietako jantzia izan beharrean. Komunikatzaileen abezea da: hartzaileengana egokitu, haiek zeuretzeko. Euskaraz diharduten profesionalek ezin bestela jokatu: irakurle/entzule/ikusleen aldera makurtze hori ez da kortesia hutsa, hainbat gutxiago filologia-erakustaldia, baizik eta eraginkor eta efikaz jokatzea, egitate soziolinguistikoa kontuan harturik, munduan bizkor dabilizan hizkuntza guztietan egin ohi den bezala.

Fikzioaren naturaltasuna ere lantzearen poderioz lortu ohi da, eta ez kolpetik *atera bezalaxe* eginez. Fikzioaren fikzioa sinesgarri izango bada, ezinbestekoa da hizkera zaintzea, pertsonaia bakoitzari eta egoera bakoitzari dagozkien

erregistroak moldatzea. Herri eta etxe berean hazitako bi anaia ezin dira izan bata bizkaieraduna eta bestea gipuzkeraduna, aktoreak halakoak izanagatik. Horregatik da guztiz txalotzekoa, esaterako, *Errementari* filmean hizkerak antzertzeko eginiko saioa, eta guztiz adierazgarria halako ikus-

Euskarari egiten
zaizkion eskakizunetan
bat gailentzen da
nabarmen, bere
bakanean eta xelebrean:
naturaltasunaren izenean
bazter ditzala bere
tradizio berez koskorrean
landu dituen estrategia
komunikatibo oro

mina piztu izana. Koherentzia behar baita, ez hartzaileekin bakarrik: baita pertsonaiekin eta istorioekin ere. Horra hor paradoxa: hizkerak asmatu, egiantza emateko.

Eta, nola ez, plastikoetan plastikoena: estandar idatzia. Ahozkoaren aldean, ordea, idatzia beti da motxa, partiturarik eta imintziorik gabea... hizkuntza guztietan, ala?³ Batek leitzen ikasten duenetik antonomasiaraz *el periódico* edo *le journal* egunkari jakin batekin

identifikatu arte, zenbat irakurraldi behar dira, esaterako, *El Diario Vasco*-ren, *El Correo*-ren edo *Sud-Ouest*-en polimeroa natural-natural metabolizatzen? Ala euskarari bakarrik eskatzen diogu etxekoa baino etxekoagoa izatea testuinguru eta euskarri guztietan, eta erregistro bakar batean ematea munduaren berri, alegia, norberak *esango* lukeen tankeran?

Badago, han eta hemen barreiaturik, joera bat txit euskal-garbia, euskarari –bereziki euskara batuari– beste hizkuntzei eskatzen ez zaiena eskatzeko, hala nola beti edder eta goxo agertzea, baita inflazioari buruzko testu hotz lehor batean ere, esaterako, nahiz eta zernahi erdal baliokide bezain hotz lehor izan, eta ez gehiago. Euskarari egiten zaizkion eskakizunetan bat gailentzen da nabarmen, bere bakanean eta xelebrean: *naturaltasunaren* izenean (!) bazter ditzala bere tradizio berez koskorrean landu dituen estrategia komunikatiboak oro, eta lehenets ditzala aspalditik sustraituriko

aurreiritzi linguistiko batzuk. Hona hemen klasikoetan klasi-koenetako batzuk, aldi eta alde guztietako ebidentzia ahozko eta idatzizkoen kontrakoak, baina mila bider errepikatuak: aditza atzean doa euskaraz; *zeren, non, zein, ezen* eta halakoak ez dira euskara, *ez* zaizkit gustatzen, inork ez du halakorik esaten, eta hori erabiltzea zatarra da; halako hitza ez da euskara, nola izango da ba, erdaraz ere hala esaten da-eta; esaldi laburrak baino ezin dira egin euskaraz; komek traba egiten dute; euskaraz ez dago biraorik...

Letania triste horrek pobreago egin du mendeetako historia glotozida are tristeago batek pobretua duena. Bere buruari halakoak ukatzen dizkionak kulturaren lur alor abar batzuk ukatzen dizkio. Bada garaia euskarari bere baliabide guztiak itzultzeko, eta, behar izanez gero, berriak emateko, beti geure buruari kentzen ibiltzeari utzita. Batuak ere direnak eta ez direnak behar ditu, zein bere testuinguruan, erregistroan, estiloan, testu-motan. Ezertxo ere ez sobran, aurrejuzguak izan ezik. Beste hizkuntzek bezalaxeko plastikoa behar dugu, plastiko bene-benetakoa.

Begi, aho, belarri

Jatorrismo zuri horren kaiolatik ihes egin, noranahi iristeko: batua ez baita eredu monolitiko doinubakar bat. Estandarizazioaren hasmentak idatziari begira egin ziren, bai, batez ere irakaskuntzarako, eta halaxe adierazi zuen Mitxelena berak 'Ortografia'-n.⁴ Geroxeago, Villasantek ere garbi adierazi zuen behin baino gehiagotan: «... bego hau garbi, notatzekoa baita: hizkera batuak, berez eta lehendabizikorik, hizkera idatziak dira, nahiz eta gero, gutiago edo gehiago, mintzatzeko ere erabiltzen diren». Harako *gutiago* hura Villasantek espero baino askoz *gehiago* da, ordea: mota guztietako ikus-entzunezkoek estandarren parte garrantzizko bihurtu dute ahozkoa ere. Estandarra, aspaldi, ez da eredu literarioa bakarrik (Fabrak *llengua literària* deitzen zion katalan batuari), baizik eta erregistro guztiak landu behar dituen aldaera bat. Lehen,

idatzia erregistro formalarekin lotzen zen batik bat, eta ahozkoa lagunartekoarekin, baina gauzak nahasiagoak dira orain. Whatsappen eta Twitterren, esaterako, asko idazten da lagunarteko erregistroan, baita batuan ere, eta irrati-telebistetan asko hitz egiten da erregistro formalean. Gaur egun, modu guztietan gurutzatzen dira hizkera-mailak eta euskarriak. Honetara ezkerro, batuak balio behar du, eta balio du, Emily Brontëren *Gailur ekaiztsuak* itzultzeko bezala *The Wire* tele-saila euskaratzeko ere. Aurreiritzirik gabeko ikuslerik exijenteenek aspaldi eman zieten kalitate-ziurtagiririk zinezkoena euskarara bikoizturiko marrazki bizidunei.

Askotariko estandar nazionala zorrozten segitzeko, jakina, gure ahozkoak eta gure idatziak bakeak egin behar dituzte, jakinik ez direla iritsi planeta banatatik, baizik eta sistema linguistiko berekoak direla, elkarren osagarri, gure osagarri. Hala, modua egin behar dugu, esaterako, uler dezagun batura ekarri behar dela euskaldun peto-peto batek herri-mailako erregistroan elkarrizketa batean kazetariari esandakoa –demagun: «Edadearekin, *bajatzen* ari da»–, baina jakinik zein den esateko modu horren kolorea eta noiz den pertinentea eta noiz ez. Ahozkoaren eta idatzizkoaren arteko harreman gurean ozpin samarraz ari garelarik, gaizki ez Blas de Oteroren harako hura gogoan izatea beti: «Ez da idatzi behar, ez, hizketan egiten den bezala, baina ez da komeni, orobat, hizketan egiten ez den bezala idaztea».⁵

Filologia ematen du, edo, onenean, literatura, baina soziolinguistika da muin-muinean: zentzumen bakarreko hiztunak garen ala zentzumen guztiak baliatzen ditugun; nolako hiztun-komunitatea garen eta nolakoa izan nahi dugun; orain batere modakoa ez den tankera batean esanda, zer herri-mota izan nahi dugun, herria izan nahi ote dugun aurrerantzean.

Gure euskaltasunaren norainokoak

Orain dela hogeitaka urte, amak, Franco txikitatik ezagututako euskaldun erdaraz eskolatua izanik, *Euskaldunon*

Egunkaria-ko titulu bati begira, galdetu zidan ea zer esan nahi zuen *ados* hitzak. «Konforme», erantzun nik. Eta hark: «Orduan, zergatik ez duzue *konforme* eskribitzen?». Egunero-egunero euskal prentsa irakurri –*Egunkaria* lehen eta *Berria* orain–, egunero-egunero *Argia*-ren egutegiko jakingarriak, pasadizoak eta beste leitu, eta, orain, amak *konforme* esaten segitzen du, baina badaki zer den *ados* ere. Euskara batuan idatziriko prentsa nazionalak eta bere gogoak itzuli diote eskola frankistak kendu ziona.

Galdera hura datorkit gogora inor *euskaldun zahar, euskaldun berri, hiztun berri*-ka hastean... Zein kamutsak kontzeptu horiek gure euskaltasuna definitzeko, zein estatikoak eta geldoak, aditzera ematen baitute nondik hasten garen, baina ez, ordea, nora iritsi garen. Hortxe dugu, jakina, *euskaldun oso*⁶ ere, baina estandarizazioari nola, halaxe gertatzen zaio euskaldun osoetan osoenari ere: ezin dela izan goitik beherakoa eta ezker-eskuinekoa, besteak beste erresonantzia-kaxarik gabe ari garelako, dauzkagun bozgorailu bakan eta bikainak gorabehera. Batuak emana digu, bai, euskaldun oso izateko tresna, baina norabide bakarreko elebitasunak,⁷ berriz, erdaldun oso eta eroso bilakatzen gaitu, euriak blaitzen gaituen bezain aise. Ondorioa: egiteko gai den zernahi euskaraz egiteko bidean, norberak daki tarteko zer helmugatan gelditzen den, haize kontra ibiltzeaz nekaturik.

Alde horretatik, batuak is-pilu bat jartzen digu aurrean, eta gure euskaltasunaren neurria islatzen egunero-egunero.

Ea etxean eta lagunartean aritzeko bakarrik garen euskaldun, eta gainerakoan euskalgabe; funtsean, ea erdara batuetan egiten dugun euskara batuan egin daitekeena, batez ere irakaskuntza-sistemaren derrigortasunetik kanpo... eta ea

Batuak emana digu euskaldun oso izateko tresna, baina norabide bakarreko elebitasunak, berriz, erdaldun oso eta eroso bilakatzen gaitu, euriak blaitzen gaituen bezain aise

zintzo jokatzeko ari garen geure buruarekin: ea ez ote diogun gehiegi eskatu eskolari, lagunarteko hizkera eta gazte-argota sortzeko gai balitz bezala, esaterako, nahiz eta EiTb ez jarri horren zerbitzuan; ea ez ote dugun geure burua ezinago euskalduntzat jo, baina erdarak lehenetsita kultura idatziko esparruetarako, eta, okerragoa dena, gure ezak eta ezinak batuari egotzita, estandarra egitea lantegi kolektibo bat ez balitz bezala... Maileguan hartzeko modukoa da Joxe Austin Arrieta Ugartetxeak aspaldi, 1997ko apirilaren 4ko *Euskaldunon Egunkaria*-n, plazaratu zuen irudi hau, gaur-gaurkoa guztiz: euskaldun osabeharra.

Baina ez naiz *euskaldun osoa*, lehenago nioen bezala. Ez. Euskaldun osabeharra naiz. Denok garela uste dudan bezain osabeharra. Ezin bainaiz (edo ezin baitut; ikusten *maila* honetan ere?, nola esan behar da?...), euskaraz bizi. Osoki bizi, esan nahi dut. Beraz, ez naiz euskaldun osoa.

Osoki ez baizik *natural* bizitzea da, ordea, jatorkeriaren jantzi berria, oraingo garbizalekeria berbaberritua: lehen, jator eta garbi behar; orain, berriz, natural. Mauka eta pagotxa galanta, ezer eskatu gabe edozer zuritzen dizuna. Eta zer ote da batua ez bezala berez-berez erabiltzen omen den hizkera hori? Bada, uste baino gehiagotan, esentzialismo bitxi baten tresna, euskaltasun osoaren kontrako harri bat, euskalkien izenean jaurtikia –eta, formalki, tokiko hizkeratzat pasatu nahi izaten den nahas-mahas bat–. Ustezko naturaltasunaren sasi-diskurtso horrek betikotu egiten du hegemonia, hegemonikoa baitago naturalizatua. Hots, euskara batuari bere esparru bat ukatzen zaion bakoitzean, toki hori ez zaio ematen beste euskara-modu bati: erdara batuei ematen zaie opari.

Horren ondorioak? Ba, honatx bat, larria: euskarara (ezen ez erdaretara) itzuliriko guztiaren kontrako aurreiritzia, zenbait batuari dion mespretxu jatorristikoarekin batera agertu ohi dena. Hala, batek baino gehiagok *berez* gauza txartzat hartzen du itzulpena izate hutsa... itzulpen esplizitua, jakina,

zeren, hizkuntza minorizatu baina bizinahia izanik, euskaraz sorturiko guzti-guztian etengabe itzultzen baitira euskal mundutik kanpoko beste mundu guztiak. Eta, halaxe, orotarikoa dugu itzuli beharra: itzulpen konbentzional eta puskaz urriagoekin batean, horra hor itzulpen intrakraneala, Juan Garziaren hitzekin esanda.⁸ Noraino irits liteke, bestela, norberaren mundua, euskaraturiko guztiari uko eginez gero... Bada, erdararaino, bistan denez. Ermitaua bezain bakartuago bizi ezean, ez dago ihesbiderik: bestea geuretu, edo geureaz beste egin.⁹

Itzultzaileak geure egiten du, ezinbestean, parean duen horixe: ezin da koldarra izan, ezin dio ihes egin jatorrizkoari, huraxe eman behar baitu alde edo moldez, euskal idazleak ez bezala, zeinak aukerakoa duen hau edo bestea ez aipatzea, baldin eta iruditzen bazaio testua hondatuko diola normalizatu gabeko hitz edo termino baten bakantasunak edo artifizialtasunak. Itzultzaileak, alde horretatik, hautsi egiten ditu hizkuntzaren mugak.

Aurreiritzirik gabe begiraturaz gero, argi dago idazle onekin batean itzultzaile onek erakutsia dutela noraino irits daitekeen euskara –eta, beraz, euskara batua–, frogatua baitute nazioarteko estandarrean ari daitekeela, Mitxelenak aipatu zuen molde hartan: «Egungo prosa, gaiak bereizten ez duenean, ez da hizkuntza batekoa eta batena, nazio-artekoa baizik: B.L. Whorf-ek ‘standard average European’ deitu zuena» (‘Ortografia’). Molly Bloomek, Dalloway andereak eta Hermione Grangerrek ederki egiten dute euskaraz. Ahaleginak ahalegin eta fruituak fruitu, ordea, gutxi da orain arte itzulirikoa, Anjel Lertxundik berak berriki azpimarratu duen bezala:¹⁰ gutxi literatura eta saiakerak, eta are gutxiago ikus-entzunezkoak. Goi-literaturan aspaldi egiten diren itzulpen bikain eta ezinbestekoen ondoan, bikaintasun (komunikatibo) hori bera hil edo bizikoa zaigu gainerako zera lurtarrago guztietan ere, ohartu orduko ez zerurako, ez lurrerako eta ez pantailarako geratu nahi ez badugu behintzat: ondo planifikatu behar da zer euskaratu, itzulanean nekea bezainbestekoa izan dadin

gero irakurle/ikusle/entzuleen artean izango duen eraginaren uhina; eta horretarako baliabideak jarri, halako lanak kalitate-berme guztiarekin egin daitezten, eta ez profesionalen eta ez-profesionalen borondatearen eta astiaren arabera. Bernardo Atxagak eginak ditu galde-eskeak:

Itzulpenarena estatu auzi bat da: behar luke aparteko kontseilari-tza bat, eta behar bezala antolatzeko plan orokor bat. Eta azpigai bat litzateke nora bideratuko ditugun itzulpenaren indarrak: izango ditugu udaletxe eta bulego burokratikoetan urrea hauts bihurtzen? Edo jarriko ditugu, esate baterako, Wikipedia itzultzen?¹¹

Salbuespen-egoera

Eta, bitartean, euskara batu eta bereiz guztiak salbuespen dira: oasi bat, erdal komunikabideek eta bestelako fikzio-ma-

Zenbat euskal telebista
behar dira euskarazko
esamolde berri baina
hala ere burujabe
bat zabaldu dadin
hiztun-komunitatean?
Nork egingo du
erresonantzia-kaxak gure
ordez egiten ez duena?

kinek inguratua, edo, hobeto esanda, setiatua. Halaxe, muin gotor horretan idazle asko ditugu, baina konformidadean irakurle gutxi; sortzaile asko, baina konformidadean sorkari anonimo gutxi; esamolde berri gutxi, euskaratik beretik ernaturik, ezeren kopia izan gabe. Anonimoki ezer gutxi asmatzen dugu, erdararen aldakia ez denik. Jostalari eta zirtoka sortzen dugunean, hala nola trinkotzaindiari esker zabal-

duriko *damolat*, *dizerdit* eta abar trinko hori guztia, euskarak ez du aski bizi-indar *badamolat* asma dezagun, *noa* ez baizik *banoa* esaten dugun bezain oharkabean.

Zenbat euskal telebista behar dira euskarazko esamolde berri baina hala ere burujabe bat zabaldu dadin hiztun-komunitatean? Nork egingo du erresonantzia-kaxak gure ordez egiten ez duena? Hizkuntza-politikek erresonantzia-kaxa

indartzeko egiten ez dutena hitzun soilak egin behar du, militantziaz, atxikimendu sentimentalez?

Harkaitz Canok hauxe bota zuen 2017an mahai-inguru batean, Bilbon:

Kultura txikiek daukagun tragedia da ezin garela ekibokatu, hau da, ezin diogula geure buruari permititu liburu txarrik idaztea, ez publikatzea, ez itzultzea. Eta horrek jartzen dizu autoexijentzia maila bat inhumanoa.

Eta inhumanoena, zera: salbuespen-egoera honek sortzailerari bezainbeste eskatzen diola hitzun soilari kale egin ez dezala. 🗣️

Oharrak

1. Honela dio Ibon Sarasolak, *Bitakora kaiera*-n: «Azpimarratu nahi dut Txillardegiri zor diogula, azken batean, egungo euskara batuaren miraria: Txillardegiren eraginik gabe ez zen Baionako Biltzarra sortuko eta biltzar horrek ez zuen euskara baturako proposamenik egingo. Eta oinarri hori gabe, Euskaltzaindiak ez zuen, Koldo Mitxelenaren zuzendaritza erabakigarriaren pean, Euskara Batua taxutuko» (18. or.). Eta aurrerago: «[Gabriel Arestiren] *Harri eta Herri* izan zen euskara batua eraiki genuen belaunaldiko idazle askok euskaraz irakurri genuen lehen liburua. Gure lehen euskal liburua, *h*-a normal erabiltzen zen liburu bat izan zen. Liburu hori 1964an argitaratu zen, Baionako Biltzarreko proposamenak baino urtebete lehenago» (22. or.)
2. Mitxelenak berak aitortu zuen, batuaren lehenbiziko irizpideak zehazteko ondu zuen idazkian, 'Ortografia'-n: «Aitortu beharrean gera, orde, mamira bagoaz, euskera ez dela oraingoz sistema bat, diasistema bat baizik, eta diasistema horren itxura batera eldu behar dugula, gero mamia batuko baldin badugu».
3. Juan Garziak honela gogorarazi du *Esaldiaren antolaera* liburuan: «[...] idatzia mintzo naturalaren estilizio artifical bat da. Hizkun-

tza, izatez, mintzatua da, eta mintzamina gizakion *sen* berezi bat da, ñabarduraz bete; idazketa, berriz, haren proiektio murriztu bat da, ezinbestean sinplifikatua. Idazkuntza, bestela esanda, teknika landu bat da, eta ez sen espontaneo bat».

4. 'Ortografia'-ren hasieran bertan seinlatu zuen Mitxelenak non zegoen orduan beharrik handiena: «Haur eta gazteei euskeraz irakasten baldin bazaie, eta euskeraz irakatsi behar euskera biziko baldin bada, premiazkoa da guztiei batera edo bateratsu irakastea. Nahi eta behar dugun batasun hori, lehen urratsetan behintzat, euskera idatziarena, izkribuzkoarena, da. Eta, euskera, idatziaren barrutian, irakaste-lanean dugu beharrenik batasun hori, irakurlearen atseginerako egiten den literatura 'ederrean' baino areago».
5. Artikulu honen egileak itzulia. 2016an, El Gallo de Oro argitaletxeak ele bitan argitaratu zuen *Historias fingidas y verdaderas / Istorioak, alegiazkoak nahiz egiazkoak*, Andres Urrutiak euskaratua, baina ezinezkoa izan da artikulu honetarako eskuratzea.
6. Ezaguna da guztiz, eta Lurdes Auzmendi Aierbek gogorarazi digu Txepetxek nola definitu zuen: «... hizkuntzaren ikasketa-prozesu osoa burutu eta edozein hizkuntz funtzio euskaraz betetzeko gaituta daudenak».
7. Gemma Sanginés Saizi harturiko formulazioa, 2018ko apirilaren 1eko *Berria*-n erabilia, 'Kontsumitzaile baldintzatuak' artikuluan: «Administrazioek lan egin lezake euskarazko produktuak ugaritzeko, hizkuntza nagusiaren mendeko dependentzia arintzeko (hor dago norabide bakarreko elebitasunaren gehiegikeria: euskaraz dagoen guztia espainolez ere jarri behar da, baina alderantziz ez) eta hizkuntzaren beharra sustatzeko».
8. Garazi Arrula Ruiz itzultzaile eta ikertzaileak «buruko itzulpena» dabil autoitzulpenaz egiten ari den tesian, eta Helena Tanqueiro Barzelonako Unibertsitate Autonomoko irakasle eta ikertzaile arlo honetan aitzindariak, berriz, «autotraducción *in mente*».
9. Itzulpenari egotzen zaion arrotzasun/arrozkeria horren erakusgarri, Juan Garziak Ibon Egañari elkarrizketa batean esaniko hau: «Alemanez, Shakespeareren sonetoen itzulpenak bertako literatura dira. Gurean, Axularrenak itzulpenak dira».
10. «... oraintsu arte oso itzulpen gutxi izana da beste puntu ahul bat. Beste hizkuntzetan irakurri ditugu, halabeharrez, maisu-lan klasiakoak eta garaikideak [...]. Irakurri dugun ia literatura guztia euskara ez den beste hizkuntza batean jaso dugu, eskolan irakatsi ziguten hizkuntza bakarrean bereziki.

Umetan hobeto identifikatzen nuen gaztelaniaz irakurtzen nuen euskaraz irakurritakoa baino. Gaztelaniaz irakurtzen nuena bat

zectorren entzuten eta hitz egiten nuen gaztelaniarekin. Euskaraz irakurtzen nuen apurra ez zectorren bat etxeko eta kaleko euskararekin, urruti zeuden elkarrengandik, nahiz irakurtzen nuen hura entzuten eta hitz egiten nuen nire euskalki berean egon.

Euskara ez den hizkuntzaren ezagutza akademikoak eta irakurri dugun ia guztia hizkuntza hartan irakurri izanak itzultzaile mental izatera behartu gaitu».

11. Gorka Erostarbek Bernardo Atxagari *Berria*-n eginiko elkarrizketa, 2017ko urtarrilean argitaratua, 'Ez da subjektu politikorik sortzen egungo eskoletan' izenburupean.

Bibliografia

- Arrieta Ugartetxea, Joxe Austin (1997): 'Mailak, mahaiak, maiak (eta II)', *Euskaldunon Egunkaria*, 1997-04-04.
- Atxaga, Bernardo (2017): 'Ez da subjektu politikorik sortzen egungo eskoletan', *Berria*, 2017-01-08.
- Auzmendi Aierbe, Lurdes (2012): 'Euskaldun berri / Euskaldun zahar / Euskaldun oso', in Fernando García Murga eta Nerea Madariaga Pissano (argk.): *Hitzen artean. Axun Aierbe gogoan*, UEU, Bilbo.
- Cano Jauregi, Harkaitz (2017): *Eztabaidak literaturarekin XXI. mendean zikloko mahai-ingurua*, 2017ko otsaila [hemendik berreskuratua: <https://labur.eus/DdyyD>].
- De Otero Muñoz, Blas (1980): 'Poesía y palabra', in *Historias fingidas y verdaderas*, Alianza, Madril.
- Garzia Garmendia, Juan (2015a): *Esaldiaren antolaera. Funtzio informatiboak gako*, EHU, Leioa.
- (2015b): 'Egitea da kontua, garrantzi ikaragarria balu bezala', *111 Akademia* bloga [www.111akademia.eus/111-aldizkaria/erreportajeak/2015/07/27/juan-garzia-garmendia-egitea-da-kontua-garrantzi-ikaragarria-balu-bezala-2].
- Lertxundi Esnal, Anjel (2017): *Demagun ehun urte barru. Hizkuntza gutxitu bateko idazle*, EIZIE, Donostia.
- Mitxelena Elissalt, Koldo (1968): 'Ortografia', *Euskera* 23: 203-269.
- Sanginés Saiz, Gemma (2018): 'Kontsumitzaile baldintzatuak', *Berria*, 2018-04-01.
- Sarasola Errazkin, Ibon (2016): *Bitakora kaiera*, Erein, Donostia.

- Tanqueiro, Helena (2011): 'Sobre la autotraducción de referentes culturales en el texto original: la autotraducción explícita y la autotraducción *in mente*', in Xosé Manuel Dasilva eta Helena Tanqueiro (argk.): *Aproximaciones a la autotraducción*, Academia Editorial del Hispanismo, Vigo.
- Villasante Kortabitarte, Luis (1970): *Hacia la lengua literaria común*, Luis Eleizalde bilduma, 1. liburukia, Editorial Franciscana Aránzazu, Oñati.
- (1988): *Euskararen auziaz*, Luis Eleizalde bilduma, 9. liburukia, Editorial Franciscana Aránzazu, Oñati.
- Zuazo Zelaieta, Koldo (2005): *Euskara batua. Ezina ekinez egina*, Elkar, Donostia.

San Ignazioaren martxa-ren aroa

Zirriborroa euskara batuaren historia intelektualaz

Pruden Gartzia

Euskaltzain urgazlea

I

Arantzazun gertatu zen, 1970eko udaberri amaieran edo uda hasieran. Hiru edo lau lagun etorri dira automobilean, ez dakigu ziur hiru edo lau diren, baina hiruren izenak ziurrak dira: Koldo Mitxelena, Juan San Martin eta Jose Luis Lizundia. Luis Villasanterekin hitz egitera datoz.

Mitxelena katedratikoa da Salamancan apur bat lehenagotik; bere karrera intelektualaren erpinean dago, Gerra Zibilaren lubakietatik errespetagarritasun osora eraman duen lasterketa latza amaiturik, eta badirudi atzean geratu direla kartzela eta mota orotako pasadizo akigarriak (heriotza-zigorra ez gauzatu barne). San Martin ere, agian ez modu hain agerikoan, funtsean erresistente antifaxista bat da, bere militantismoa batez ere alor kulturean gauzatu baldin badu ere. Lizundia gazteagoa da, baina ordurako badaki zer den borroka klandestinoa eta erregimenaren zirrikitu estuak baliatzen saiatzea euskararentzat duintasun minimo bat lortzeko; denbora gutxi da Euskaltzaindian lanean hasi dela, idazkariorde gisa. Beste biak, Villasante bezala, euskaltzain osoak dira.

Euskaltzaindian gauzak ez doaz ondo. Bi urte igaro dira Arantzazun bertan bere VII. Biltzarra egin zuenetik eta Mitxelenaren txostena onartu zenetik. Bazirudien bi hamarkada igaro ondoren inpotentziarik negargarrienean amilduta (apur bat erresistentzia antifrankista klasiko guztia bezala), azkenean lortu zutela batasunaren motorra piztu eta bideari ekitea. Bai, bi hamarkada beldurrak janda eta elkarren arteko desadostasun ximeletan pasatu ondoren, behingoz lortua zuten guztiok ados jartzea eta ortografia batu bat finkatzea. Guztiok ados jarrita! Baina ispilukeria hutsa izan da, Biltzarra amaitu eta gutxira euskalgintzako sektore batzuk betiko sektarismoan erori dira, eta orain batzuek komunismo sobietikoaren esku luzea dakusate duela gutxi, *engainatuta*, onartu zuten proposamen berrian. Komunismoa! Baldarkeria handiagorik!

Baina horrela daude gauzak. Mundu osoan Vietnamentik Kubara, edo Afrikatik Paris eta Berlinera, Txina edo Kalifornia barna, mugimendu gerrilleroak sortu dira, handi zein txiki. Leku batzuetan, gainera, botereaz jabetu dira. Nola ez ikusi mugimendu horietan guztietan, beren azaleko diferentziak gorabehera, esku gaizto bat eta beraren gidaritzatza? Euskal Herrian bertan ere agertu dira Che Guevararen emuloak, eta gure gazteria liluratuta daukate. Ez ote da ebidentea gure gazte buruberoen eta hainbat abertzale zintzo baina inuxenteren borondate onaz baliatzen direla Moskuren beso luzeak hemen agintea hartzeko?

Bai, duela bi urte lortutako aurreraka itzel hura arrisku bizian dago. Mitxelenak erabaki bat hartu du: ezinbestekoa da don Manuel Lekuona kargutik kentzea eta batasunaren lema-ri erabakimenez helduko dion norbait ipintzea bere orde. Horregatik etorri dira Arantzazura. Laster, barne-hauteskundeak izango dira Euskaltzaindian, estatutuei segituz bi urtean behin egiten diren bezala; aukera perfektua da. Villasanteri eskatu diote onar dezala euskaltzainburu izatea, euskararen batasuna gidatzea. Bera da eginkizun horretarako ez soilik hautagairik egokiena baizik eta, ziur aski, dagoen bakarra, mila eta bat arrazoi bitarte.

Goiko Bentatik aurrera joan dira paseoan, hizketan, Euskal Herriko mendiei begira. Villasantek ez du ezezko borobilik eman nahi, baina ez ditu gauzak argi ikusten. Une batean, badirudi oztopo nagusia argi eta garbi planteatzen duela: ez ote dute bera ere komunistatzat salatuko? Mitxelena kategoria handiko gizona da zinez, mila eta bat borrokatan zaildutakoa. Lasaitasun osoz, Villasanteri hurbildu zaio, abitutik heldu dio izterraldetik, barrena apur bat goratuz, berna erdiraino-edo, apur bat makurtzeko eta begiratzeko keinua egin du eta, al-darte britanikoz, esan du ozenki: Hara! Nik ez dut ikusten komunistarik ezkutatuta abitu honen azpian!

Eta hala bazan eta ez bazan, sartu dadila kalabazan, baina niri hala kontatu zidan Jose Luis Lizundiak, Durangora bisitan joan nintzaion batean. Eta esango nuke merezi duela anekdota horretaz poliki hausnartzea.

II

Modu asko dago euskara batuaren auziari heltzeko. Artikulu honetan horietako bati helduko diogu, ez beste edozein baino hobeagoa delako, baizik eta, nire uste apalean, gure oraingo egoera ulertzeko premiazkoena horixe delako. Eta nire aukera izango da gaiari goitik, oso goitik, begiratzeari. Alegia, mendi gailurretik begiratuta harana osorik ikusiko duzu, baina ez duzu modurik zoko-moko bakoitzaren xehetasunei erreparatzeko, arazo zehatz eta konkretuez ganoraz jarduteko. Ordea, ikuspegi orokor bat lortuko duzu, eta horixe da, une honetan, euskara batuak beste ezer baino gehiago behar duena. Hitz batean, euskara batuaren historia intelektualaren zirriborro bat marraztuko dizuet. Geroak erranen egiazkoa eta zuzena den, edo ezer argitzeko balio ote duen, baina, ondoko lerroetan, horretan saiatuko naiz, bihotzez.

III

Euskara batuaren historia 1802an hasten da, Juan Antonio Mogelek *Peru Abarka*-ren eskuizkribua amaitzen duen

egunean. Eta zinez esan dezaket liburu gutxi egongo dela gure literaturan hori baino okerrago ulertu denik, zeren hura ondo ulertzeko, lehenengo eta behin, ezinbestekoa da idatzi zeneko abagune historikoari begiratzea.

Hamahiru urte iragan dira abiatu zenetik mundua betirako aldatuko duen gertakari itzela, Frantses Iraultza. Eta ordura arte ezer ziurrik baldin bazegoen ziurtasun kordokaezinez betetako mundu batean, zen Frantziako Erregeak inork ez bezalako botere absolutua zeukala bere erresuman eta erresuma hori zela ez soilik Europako boteretsuena, baizik eta munduko kulturaren itsasargi nagusia, pentsamenduan eta literaturan hasi eta modan eta pinturan amaitu, edo alderantziz nahiago baduzue. Egia zen, jakina, gerra hortik eta gerra hemendik, gastua hemen eta gastua han, monarkia frantsesa krisi finantziario latz batean sartuta zegoela, diru beharrea desesperatuki, baina zenbat halako, eta askoz ere latzagoak ere, ez ote zituen pasatu aurreko mendeetan? Eta kontua, azkenean, beti konpontzen zen hola edo hala (bon, normalean gerra berri bat antolatuz edo ehunka baserritar matxino ur-

Euskara batuaren historia
1802an hasten da, Juan
Antonio Mogelek *Peru
Abarka*-ren eskuizkribua
amaitzen duenean.
Eta liburu gutxi
egongo da gure
literaturan hori baino
okerrago ulertu denik

katuz eta sarraskituz). Beraz, ze arrazoi zegoen pentsatzeko oraingoan ere gauzak ez zirela bide beretik joango?

Bada, desberdin joan ziren. Uztailaren 14an gure Maisu Juanen moduko kaletar ziztrin eta negargarri batzuek Bastila hartu zuten eta, ondoko hilabeteetan, Peru Abarkaren moduko baserritar arlote eta gosekil batzuk jaun noble handi eta txikien gazteluak oinarrietaraino erraustu. Eta hori

balitz guztia! Hainbat eliza, komentu eta monasteriorekin oso antzera portatu ziren. Ez ziren horretan gelditu, gainera: erregeari berari lepoa moztu zioten, eta baita erreginari

ere; errege berria, artean mutiko hutsa zena, maltzurki desagerrarazi zuten, eta ondoko erresuma guztiak inbaditzea-ri ekin zioten (Holanda, Alemania, Italia, Espainia...) beren fede eta lege berria zabaldu nahian. Eta Eliza gure Ama? Ondasun guztiak kendu eta beraietako aberatsenen artean banatu (salmenta itxuraz); ordena guztiak disolbatu, apaizei aitasantuak debekatutako zin lotsagarri bat inposatu, mojak zein bere etxera itzultzera behartu... Erroma bera ere okupatu eta aitasantuari mehatxu guttiz larriak egin zizkioten. Egoera horren aurrean ez ziren apaiz gutxi izan Iraultzaren botere berriari men egin ziotenak, aitasantuaren menpekotasunari traizio eginez, eta horietako hainbat, gainera, ezkondu egin ziren. Gutxi, bai, gutxi, izan ziren pertsekuzioari eta gillotinari aurre egin zioten apaiz eta fededunak, eta horietako asko klandestinitatera pasatu ziren, Neron enperadorearen garaiko kristau martiri haien oroitzapena beren haragian berpiztuz. Eliza katolikoarentzat, bereziki, hekatonbe hutsa izan zen. Gauzak horrela, asko ziren uste zutenak gertatutakoa konspirazio demoniako baten obra baino ez zela izan eta masoiak eta beraien elkarteak egiazko erruduntzat jotzen zituzten. *Hargin beltzak*, horra hondamendiaren eragileak!

Hamarkada latz bat igaro ondoren, ordea, bazirudien gauzak bere onera bueltatzen hasita zeudela. Parisen jeneral gazte batek boterea hartu du estatu kolpe baten bitartez, eta badirudi benetan zentzuduna dela. Prest dago bakea egiteko eta, diotenez, denbora kontua besterik ez da izango erregea berriz bere tronuan jartzea. Bitartean aitasantuarekin ere negoziatu du eta Konkordatu berri bat sinatu. Oraindik gauza asko ez daude ondo, baina bidean gaude! Dena etorriko da.

Une zehatz horretan, hots, 1802an, Mogelek bere lana idazten du. Eta egia da baserritarren artean asko direla Iraultzarekin bat egin dutenak, baina beste asko (tartean, euskaldun gehienak) ez dira kikildu eta irmo eutsi diote fedeari; Peru Abarka da horien ispilua. Eta Peruren lana da Maisu Juan bezalako kaletar txoriburuak, ez gaiztakeriaz, baizik eta ezjakintasun hutsez, *hargin beltzen* gezurrei (*askatasuna* bezalako

pitokeriak) kasu egin dietenak, berriz ere bide onera erakar-tzea. Zeren Mogelentzat garbi dago baserritar gehienak (ez guztiak, bai gehienak) oraingoz fedearen alderdian daudela, eta kaletarren artean ere, lana ondo eginez gero (*propaganda fide*), gauzak bere onera etorriko direla. Borroka ideologiko horren tresna gisa idazten du berak *Peru Abarka*, euskaraz inoiz idatzi den testurik ederrenetako bat, bide batez esanda.

Mogel oker zegoen, ordea. Napoleonen asmoa ez zen gauzak leheneratzea. Laster, bere burua enperadore koroatu du eta hamar urteko gerrate luze bati hasiera eman dio, Europa osoa hankaz gora jarrita. Aitasantuarekin ere gauzak gero eta okerrago joan dira: preso hartu eta horrela mantenduko du urte luzez, une batzuetan oso baldintza gogorretan, hiltzorian ere egon delarik preso dagoen bitartean. Orduko intelektual gehienen iritzian Elizarenak egin zuen, ez zuen inoiz lortuko galdutako posizio soziala berreskuratzea; orain dagoena hilez gero, egongo ote da inoiz ere beste aitasanturik? Baina une jakin batzuetako makalaldiak gorabehera, enperadoreak ez du lortu aitasantua guztiz makurraraztea eta menperatzea. Heriotzaren ertzean baina bizirik eta tinko iraun du. Horrela, Waterlooren ondoren erregetza tradizionala berriz ere indar betean ezartzen denean, Eliza katolikoa hogeita bost urteko pertsekuzio latzen ondoren, alegia, arazketa fase benetan gogor baten ondoren eta ondorioz, erabat indarberrituta bir-sortuko da, eta berrindartze aro luze bati ekingo dio mundu osoan. Horrela sortu zen ia-ia gaur egunera arte iraun duen Eliza militantearen mitoa eta, gure artean behintzat, beraren ereserki enblematikoena: *San Ignazioaren martxa*, itxura guztien arabera XIX. mendearen erdia iritsi aurretik konposatu zena, *Marseillesa* baino berrogeita hamar bat geroago, baina *Internazionala* baino hogeita hamar urte lehenago.

IV

Jabe gaitezen ondo abagune historiko horretan gertatu denaz, oso garrantzitsua baita euskaldunen historia intelektuala

ondo ulertzeko. *Peru Abarka* oraindik tonu optimista batean dago idatzita eta Mogel bera, izatez, kleriko aurrerakoi xamar bat da orduko terminotan hartuta, besteak beste Euskalerriko Adiskideen Elkarteko kide eta *zalduntxo*en taldekoa, edo oso gertukoa. Hots, oraindik ere pentsatzen du posible dela ordena tradizionalari eustea, aldi berean errege onurakor batek eta noblezia burgestu eta ilustratu batek erreforma moderatu eta zentzudunak bideratzen dituzten bitartean. Historia, ordea, ez zen joan berak uste eta desio zuen bidetik.

Napoleon zapaldu ondoren, aurreko hamarkadan gertatutako guztiaren ondorioz, Eliza katolikoan posizio moderatuak mantentzen zituztenak oso minoritarioak ziren jada. Pio VII.ak Jesuiten Lagundia berpizten du (1814), eta misio argi bat ematen dio: Eliza militanteki erreakzionario baten abangoardia izatea, apur bat XVI. mendean bezala. Eta garai berriari kolore emango diotenak ez dira izango Mogel bezalako *epelak*, Joseph de Maistre (1753-1821) bezalako *erreakzionario hutsak* baizik.

Baina Eliza guztia izango da erreakzionarioa? Puntu honetan komenigarria da argi azpimarratzea, Pernandoren egia izan arren, arrunki ahaztu edo faltsutu egiten den gertakari bat: Eliza katolikoa *beti* izan da erakunde plural bat; ez fededunei dagokienez soilik, baita ere bere moja, apaiz, fraide, apezpiku, kardinal eta aitasantuei dagokienez ere. Esan dezagun argi: Eliza barruan beti egon da, dago, eta egongo da, apur bat denetarik: erreakzionario eta fanatiko hutsak direnak, kontserbadore beldurtiak, pragmatiko epelak, aurrerakoi argiak edo lotsatiak, erreformista deliberatuak, iraultzaile paradigmaticoak eta are armatuak... denetarik. Jakina, aldian-aldian eta lekuan-lekuan, batzuk eta besteak gehiago edo gutxiago izan daitezke, eta adar horietako batek edo besteak hegemonia lor dezake aldi baterako. Baina beti dago denetarik.

Napoleon ondoko Elizan, ordea, indar kontserbadoreak beti izan dira hegemonikoak XX. mendeko bigarren erdiraino, gutxi gorabehera; baina beti egon dira lehian indar

aurrerakoiekin, eta aldian-aldian krisialdi latzak izan dituzte, arrunki kontserbadoreen alde soluzionatu direnak.

Euskarari dagokionez, horrek inplikazio oso handiak dauzka. Lehen aldiz historian Eliza katolikoak euskararen de-

fentsa argia asumitzen du, ez bakarrik fededun apal eta ez-jakinenen hizkuntza bakarra delako, baizik eta bere *programa politikoaren* parte gisa. Hau da, Eliza, funtsean, progresoaren aurka paratuko da maila filosofiko eta politikoa; ondorioz, Euskal Herrian, euskararen alde egingo du, mundu zaharra defenditzeko balio duen heinean. Eta gainera, oso modu militantean egingo du, bere aparatua guztia (apaizak,

fraideak, mojak, apezpikuak...) erabakimen osoz jokatzerara bultzatuz, eta fededunen *artalde*a sinesmen tinko eta kordokaekin batez kutsatzen saiatuz.

Operazioak arrakasta osoa du Euskal Herrian, Ipar eta Hego, non eta gizartearen gehiengoa kristautasun sendo eta ordura arte ikusi gabeko batez tindatzen den sakon-sakonki. Frantzia eta Espainia bere osotasunean hartuta, ordea, gauzak ez daude hain argi: estatuaren boterea, hein handi batean, liberalen eskuetan egongo da beti, eta horietako asko kristau epelak, agnostikoak edo, areago, ateoak eta antiklerikalak izango dira. Eta, gaurko gaiari zuzenean dagokionez, euskararen kontrako jarrera argia erakutsiko dute, Elizaren aurkako bezainbestekoa.

Laburbilduz, mende edo mende eta erdi batez, Euskal Herrian bi korrante intelektual nagusi izango ditugu: bata, funtsean kristaua eta erreakzionarioa, euskararen alde paratuko da argi, nahiz eta bere programaren puntu hori aurrera eramateko orduan praktikan lan gutxi burutu (lehentasuna, beti,

Napoleon ondoko
Elizan indar
kontserbadoreak beti
izan dira hegemonikoak
XX. mendeko
bigarren erdiraino.
Euskarari dagokionez,
horrek inplikazio oso
handiak dauzka

estatu liberalaren aurkako borrokak zeukan); bestea, funtsean liberala eta progresista, euskararen kontra deklaratuko da beti, argi eta garbi edo inplizituki, heriotzara kondenatutako mundu zahar baten alferrrikako aztarna bat besterik ez den neurrian (progresisten artean benetan bitxia da euskaltzale bat aurkitzea). Egoera ez da inoiz estatikoa, eta mila eta bat hautsi-mautsi egin beharko dira egunerokotasunaren administrazioan, baina horiek dira gure antzetzokia beteko duten bi indarrak.

V

Euskara batuaren historia intelektualean dagoen hurrengo mugarri argia, ziur aski, Resurreccion Maria Azkue da. Apaiza ororen buru, bere gaztaroan sakonki inplikatuko da politikan eta kulturari, Elizaren tradizio militanteak agintzen zion bezala; baina apaiz moderno eta aurrerakoia izango da, helburutzat modernitate katoliko bat sortzea daukana, eta modernitate horren bihotzean, euskara berri bat, bizitza modernoan osorik txertatua. Hau argi izatea oso garrantzitsua da, ezer ulertu nahi bada: Azkue apaiza zen, noski, baina, gaztaroan batez ere, katolikotasuna modernitatean integratu nahi zuen apaiz bat, ez erreakzionario bat, bere inguruko apaiz karlista edo integrista gehienak bezala (horietako hainbat bere lagun minak izan arren). Eta, ildo horretan, Azkue izango da euskara batuaren zinezko ideologo eta sortzailea. Puntu kritiko batean gaude eta horrek azalpen osagarri bat behar du.

Azkuerentzat, bere garaiko apaiz askorentzat bezala, euskara eta fedea ez dira bi gauza, bat bakarra baizik. *Euskaldun fededun*, horra bere bizitzaren oinarri oinarritzakoa (esana dugu noiz eta nola sortzen den axioma hori). Baina, Txomin Agirre batek ez bezala, berak ikusten zuen Euskal Herriaren urbanizazio eta modernizazio prozesua geldiezina zela, eta, ondorioz, asmoa izango du Euskal Herri berri eta moderno horretan fedea eta euskarak irautea. Horregatik, hain zuzen

ere, Sabino Aranarekin harremanetan sartzen da, abertzale bihurtzen da eta euskara modernizatzeko proiektu pila bat abiatzen ditu (euskararen beraren araugintza, eskolak, komunikabideak, literatura, musika, unibertsitatea...). Azkuerentzat Sabinoren alderdi berria zen egokiena hori guztia aurrera eramateko, baina laster, oso laster, haserretzen da Sabinorekin: bateraezintasun pertsonal sakon batez gain, Azkuek uste du Sabino ez dela errealista («gizon andia da, baiña umekeri askogaz anditua», idazten dio Broussaini) eta bere proiektu euskaltzalea errekarera eramango duela. Ondorioz, Azkue eta abertzale erradikalenen arteko tirabirek betirako iraungo dute baina,aldi berean,aldian-aldian akordiotara iritsiko dira. Adibidez, euskara batuaren asmoari dagokionez, 1902an Hondarribian egiten den Biltzarrak (zeinak, Azkueren buruan, ortografia batasuna lortu ez ezik, euskararen akademia baten sorlekua izan behar zuen) porrot egiten du osoki; hamaisei urte geroago, ordea, Oñatiko Biltzarrean, Euskaltzaindia sortzeko akordioa aho batez lortzen da, mahaiburu Txomin Agirre bezalako karlista deklaratu bat dagoelarik, eta sustatzaile nagusien artean, Eleizalde bezalako sabindar gotor bat, Azkuerekiko desadostasun sakona ezkututzen ez zuena («abertzaleak ez dute Azkue maite», idazten dio Broussaini).

Baina Azkue eta euskara batuaren arteko harremana ondo ulertzeko, agian, errazena da gogoratzea bera izan zela Mogelen *Peru Abarka* argitaratu eta popularizatu zuena (lehen aldiz 1880an argitaratu zen, baina Azkue da 1899an berrargitaratu eta benetako ikusgarritasuna ematen diona). Hala ere, adi honi, Azkuek bere jatorrizko karga politiko guztia kentzen dio eta euskaltzaletasun huts eta apolitiko baten erakusgarri bihurtu: Peru Abarka euskaldun euskaltzale bat da eta besterik ez; beraz, euskara eta fedea (gauza bat eta bera direnak) ontzat ematen duen edozeinek begi onez ikusi beharko luke. Izan ere, Azkue bera sakonki politizatu zegoen, baina bere estrategia politikoaren iparra zen adostasun zabalak lortzea Elizarekiko sintonian (eta, ondorioz, nola edo hala euskararen alde) mugitzen ziren intelektual eta politikari

guztien artean (karlistak, integristak, liberal moderatu espainiarzaleak, erregetiar frantsesak, eskuineko errepublikano moderatu frantsesak, abertzaleak...), eta horrek, jakina, bete-betean talka egiten zuen Sabinoren ildo politikoarekin.

Hartara, XIX-XX. mendeko belaunean, bi osagai berri sartuko dira gure antzokian: batetik, euskaltzaletasun huts eta nolabait apolitiko bat, akordio zabalak bilatzen dituenena (baina akordio horietatik kanpo geratzen dira fede katolikotik aldentuta bizi diren ia guztiak: liberal erradikalak, errepublikanoak, sozialistak, komunistak...), eta abertzaleatasun berri eta erradikal bat, euskararen aldekoa guztiz, baina euska-

ra bera politikaren menpe jartzen duena. Bi joera horien arteko elkarrekintzak batzuetan ondorio guztiz negatiboak emango ditu (Hondarribia, 1902) eta beste batzuetan oso positiboak (Oñati, 1918). Hori izango da jokalekua beste mende erdi batez.

XIX-XX. mendeko
belaunean, bi osagai
berri sartuko dira:
akordio zabalak bilatzen
dituen euskaltzaletasun
huts eta nolabait
apolitiko bat, eta
abertzaleatasun berri eta
erradikal bat, euskara
politikaren menpe
jartzen duena

VI

Panorama honetan zinezko aldaketa ekarriko duena Txillardegia da. Egia da tartean gertakari historiko oso garrantzitsuak daudela (Errepublika, Gerra Zibila, frankismoaren lehen fase gogorra...), baina maila intelektualean (eta horretaz ari gara artikulu honetan) ez dago berritasunik, oso lurpean ez bada. Alegia, 1960ko hamarkadara arte euskaltzaletasunak mezetara doan jendearen kontua izaten segitzen du, edo, beste modu batean esanda, *euskaldun-fededun* binomioak indar betean dirau. Egia da orain batere euskaltzale ez diren

katoliko batzuk guztiz indartu direla (frankistak), baina horrek, printzipioz, ez dakar aldaketa handirik.

Txillardegirekin, eta bere moduko beste gutxi batzuekin, egoera hori, oso denbora gutxian, erro-errotik aldatzen da, eta progresisten abaroan (sozialistak, komunistak, errepublikanoak) indar berri bat sortzen da, guztiz eta erradikalki euskaltzalea, era berean erlijioarekiko neutroa eta katolizismo erreakzionarioaren oso kontrarioa. Euskara batuaren historia intelektualean hori benetako mugarrria da, mende eta erdiko tradizio bat haustera datorrena. Hori gabe ez legoke euskara baturik, gaur egun ezagutzen dugun bezala behintzat.

Zehatz dezagun apur bat. Hasteko, Txillardegik abiatzen duen indar berri hori ezkertiarren abaroan sortzen da (ez Elizaren itzalean), baina ez alor horretako indar klasikoen artean (sozialdemokrazia klasikoa edo komunismo moskutarra), baizik eta orduan, mundu osoan, azkartasun handiz sortzen ari den joera berri baten barruan baizik, nolabait esanda, joera *gerrillazalean*, denboraren poderioz Ezker Berri edo *68ko maiatza* etiketapean aipatuko dena. Joera zabal eta askotarikoa, ezaugarri amankomun batzuk dituen, Euskal Herrian behintzat: borroka armatuaren aldeko jarrera (hemen eta edonon) eta Moskuko komunismoarekiko edo Espainia zein Frantziako alderdi sozialistekiko uko argia. Jakina denez, ETA da horren korrelatu politiko argiena, baina, berriz diot, artikulua honetan maila intelektualean aritu nahi dugu, ez politiko edo sozialean. Beste modu batean esanda, idazle eta teoriariezi ari gara, ez beste ezertaz.

Labur esateko: gaur egun ezagutzen dugun euskara batua sortzeko beharrezkoa izan zen Elizatik kanpoko jendeak, hots, intelektual progresistek, ororen buru Txillardegik, euskararen auzia mahai gainean jartzea. Eta, Txillardegiren atzetik, erlijioaz axola handirik ez zuen (izan nahi ez zuen) gazteria unibertsitario berri eta *gerrillazale* bat, berehala egundoko indarra erakutsi zuena. Eta gazteria hori hunkitzen duen ereserkia ez da, jada, *San Ignazioaren martxa*, *Eusko gudariak* baizik (edo *Internazionale*).

VII

Baina indar berri horren agerpenak, berak bakarrik, ez du euskara batuaren genesisia esplikatzeko.

Beste zerbait ere behar izan zen euskara batua sortzeko, eta beste hori, funtsean, hauxe izan zen: aitasantu berri bat, Joan XXIII.a, Kontzilio Ekumeniko bat deitu zuena, Eliza katolikoa *Jainkoaren Herri* bezala definitu zuena eta bere liturgia osoa herri hizkuntzara itzultzeko agindu zuena. Eta nire uste apalean, kontu horri dagokionez, ezin gara ñabar-durakeriatan ibili: Joan XXIII.a barik ez zen euskara baturik sortuko, gaur egun ezagutzen dugun bezala behintzat. Hori ebidentzia bat da.

Hala ere, komeni da zehaztasun batzuk egitea. Lehenengo eta behin, Kontzilioa deitzeak esan nahi duena da, lehen aldiz azken bi mendeetan, katoliko aurrerakoiek hegemonia lortzen dutela eta beren programa gauzatzeko erabakimen osoz jokatzeko dutela. Eta, ondorioz, Espainian ez bezala, Euskal Herrian, Ipar eta Hego, sektore katoliko aurrerakoiak egundoko indarra erakusten du, pozak zorutzen dago Erroman gertatzen ari denarekin eta milaka eta milaka apaiz, moja eta laiko bete-betean sartzen dira ildo aurrerakoiaren programa gauzatzera, tartean herri hizkuntzaren promozioa.

Dudarik gabe, Kontzilioa esperantzazko une bat izan zen euskaltzale guztiz gehienentzat. Euskaltzaindian bertan, Txillardegik Baionan antolatu duen Euskal Idazkaritzaren Biltzarreko erabakiak ontzat ematen diren bilkura berean (Mixelenaren eta Villasanteren aldeko txostenez), «Larzabal'ek, Iratzeder'en izenean, adierazten du Baiona'ko apezpikuak, Erroma'tik itzultzean, zabaldu duen berria: euskera ontzat artua izan dela Liturgiako. Eta orrexeatik bearrezkoa litzakela beste eliz-barrutietako euskaldunentzat ere liturgi-gaiak ahalik eta berdintsuena ematea» (1964ko azaroaren 27ko bilkura); une horretan, Irigaraik eta Satrustegik hitza harturik, Iruñeko artzapezpiuari dei bat egitea eskatzen dute, adieraziz, gainera, Gipuzkoan hasita daudela lanean.

1964ko azaroan gaude eta euskara batua martxan da! Hots, Txillardegi eta bere lagunak Euskaltzaindiari zuzentzen zaizkio berrespen eta adore bila, eta horrek, Kontzilioko albisteez hauspoturik, ontzat hartu eta ekimen berriak abiatzen ditu. Euskara batuaren motorra arrankatzen ari da!

Baina oso urte nahasiak dira haiek, mundu osoan, Euskal Herrian eta Euskaltzaindi barruan ere. Adinekoen artean berehala pizten dira zalantzak, beldurrak, desadostasunak... Hala ere, gazteek bultzaka segitzen dute, Elizatik kanpo eta Eliza barruan ere, eta lau urte geroago ekinaldi berri bat egiten da Arantzazun biltzar bat antolatuz; oraingo honetan Mitxelena du gidaritzat eta gauzak ondo lotuta eramaten ditu: bere txostena adostasun osoz onartzen da. Hori da euskara batuaren hasiera ofiziala, Erromako Kontzilioaren hauspoak eraginda *Parisko maiatzeko* suak bezainbat.

Euskal Herrian 1960ko hamarkadan gertatu zena, funtsean, bi sektore intelektualen aliantza sendoa izan zen: batetik, gazte ezkerreko *gerrillazaleak*, bestetik kristau aurrerakoi kontziliozaleak. Bi indar horien bateratzea da euskara batuaren sorrera esplikatzeko duena; nork bere aldetik ez zuen lortuko. Aliantza hori Arantzazuko Biltzarrean sinatu zen, sinbolikoki, eta guztiz sendoa suertatu zen hurrengo hamarkadetan zehar: euskara batuaren sorrera ez ezik, haren garapena ere aliantza horren gaitasunari zor zaio, hari esker oztopo guztiak gainditu eta krisialdi guztiak garaitu baitzituen, bere hegemonia berretsiz.

VIII

Zeren lehen krisialdi handia berehala sortu zen, eta korrelatu zehatz bat dauka une berean Eliza katolikoaren barruan sortu zenarekin.

Jakinaenez, Joan XXIII.a aitasantuaren ekimen pertsonala giltzarri suertatu zen sektore kontserbadoreen indarra garaitzeko eta Kontzilioa deitzeko, eta behin bi mila eta bostehun apezpiku eta teologo Erroman bildurik, sektore aurrerakoiak

hegemonia argia erakutsi zuen, hilabete gutxi batzuk lehena-
go inork sinetsiko ez zuen bezalako. Zentzu askotan, ia-ia
iraultza bat. Sektore kontserbadoreak guttiz kezkatuta baina,
halaber, erabat gaindituta zeuden. Hala ere, Kontzilioaren
bultzatzaile nagusia, aitasantu
karismatiko eta maitea, Kon-
tzilioa abiatu eta gutxira hil
zen. Kardinalak konklabean
bildu ziren aitasantu berri bat
hautatzeko eta hor, jada, aurre-
rakoen hegemonia ez zen hain
ebidentea. Sarritan gertatzen
den bezala, hautsi-mautsi bat
egin zuten eta aitasantu aurre-
rakoi baina, aldi berean, *zuhur*
bat hautatu zuten, Paulo VI.a,
hasiera-hasieratik presio ika-
ragarritzkoen artean igeri egin
behar izan zuena. Eta horrek

berehala galga ekarri zion Kontzilioaren asmo erradikalenei:
aurrera *aggiornamento*-arekin, baina *zuhurtasunez*. Kontu
sonatuenak baino ez aipatzearren: apaizen ezkontzari *ez* eta
haurduntzearen kontrolari *ez*. Batzuentzat zaila izango da hau
sinestea, baina bi neurri horiek mahai gainean egon ziren eta
aitasantuaren esku hartze pertsonalari esker *ez* zuten aurre-
ra egin (*Sacerdotalis caelibatus*, 1967; *Humanae vitae*, 1968).
Hartara, Paulo VI.ak amore eman zien kontserbadoreen pre-
sioei eta aurrerakoen lerroan zatiketa mingarriak eragin.

Euskara batuak 1970eko hamarkadan pairatu zuen krisial-
diarekin paralelismo bat egiteko tentazioa gaindiezina da.
Izan ere, zentzu batean gauzak oso-oso antzera joan ziren,
baina emaitza guttiz desberdina izan zen, Mitxelaren eta
Villasanteren erabakimenari esker.

Alegia, don Manuel Lekuona euskaltzainburuaren jarrerak
Arantzazuko Biltzarraren ondoren oso antz handia du Pau-
lo VI.arenarekin: ados batasunarekin, baina hari galga argi

Euskal Herrian 1960ko
hamarkadan gertatu
zena, funtsean, bi
sektore intelektualen
aliantza sendo bat
izan zen: batetik,
gazte ezkertiar
gerrillazaleak, bestetik
kristau aurrerakoi
kontziliozaleak

batzuk jarrita, sektore kontserbadoreen presioei amore eman ez. Adibidez, guk *H-aren auzia* bezala ezagutzen duguna, neurri handi batean, Eliza barruan apaizen ezkontzaren harira antolatu zen konfrontazio latzaren ekibalente bezala ikus daiteke: antzetzokiko bi sektoreen talka osoa, itxura batera azalekoa den kontu batengatik. Baina jokoan dagoena hegemonia da.

Artikulu honen hasieran kontatu dugun anekdotan bilzen da gure berezitasunaren muina. *Teologo aurrerakoien* buruzagi aitortua zen Koldo Mitxelena ez zuen onartu kontserbadoreen presioei amore ematea eta esku-kolpe abil bat antolatu zuen: gertatzear zegoen *konklabean* Paulo VI.a kargugabetu eta Joan XXIII.a *Erromako aulkian* jarri zuen. Alegia, aita Luis Villasante izango da, euskaltzaleontzat, katolikoentzat Joan XXIII.a izan zena, baina desberdintasun argi batekin: hura ez bezala, programa erreformista osorik onartarazteko eta garatzeko biziko da, kontserbadoreen presioen aurrean amore eman gabe.

Ez zen lan erraza izan, zeren eta euskaltzale kontserbadoreen erreakzioa guztiz historikoa izan zen. Sektore gogorrenak antikomunismorik primarioenera jo zuen, bi mende lehenago arazoan esplikazio gisa *hargin beltzen* konspirazioetara jotzen zen modu berberean (gauza guztiz logikoa, bestalde, Elizaren sektore erreakzionarioaren tradizio intelektualean). Baina euskara batua sostengatzen zuen aliantza berriak ez zuen zirkinik ere egin, eta bere bideari eutsi zion. Izan ere, Mitxelena edo Villasante ez ziren mota horretako ipuinekin kikildu zitekeen jendea, eta haien atzean zegoen gazteriak, zer esanik ez, ziur aski ulertu ere ez zituen egiten horrelako kontuak. Orduan ofentsiba ikastolen mundura zabaldu zuten, eta hor emaitza hobekien lortu: ordukoak dira hainbat lekutako istilu, kaleratze eta apurketa mingarriak. Baina artikulu honetan historiari oso-oso goitik begiratuko geniola agindu dugu, eta ez dugu astirik analisi partzialetan barna abiatzeko.

Oro har, ezkertiar abertzaleen eta kristau aurrerakoien aliantzatik sortutako euskalgintza berriak eutsi egin zion

kontserbadoreen ofentsibari, eta laster garbi geratu zen hura izango zela hegemonikoa hurrengo hamarkadetan, zeren be-rehala inoiz ez bezalako babes sozial zabala lortu zuen maila guztietan. Gauzak horrela, sektore kontserbadorean kontura-tu ziren konspirazio komunistaren ipuinaren bidez ez zutela ezer lortuko, eta protagonismoa beraietako moderatueneen eskuetara pasatu zen; eta horiek euskalkien karta bota zu-ten mahai gainera: euskalkien defentsa *batuaren erasoaren* aurrean. Karta erabat oportunistak, alajaina! Alferrik, ordea.

Atal honekin bukatu aurretik, ordea, zilegi bekik azken ohar bat gaineratzea Villasanteri buruz. Joan XXIII.a bezala, ez zen traiektozia aurrerakoi luze batean zaildutako pertsonaia bat; aitzitik, bataren zein bestearen ordura arteko bizitzan ezerk ez zuen adierazten sektore aurrerakoiaren buru izateko bal-dintzarik. Baina, unea iritsita, buruzagitza hartzea onartu zuten eta beren eginbidea adare eredugarritz bete, miresmen unibertuala erdietsirik eta inoren presioei amore eman gabe. Euskara batuak behar zuen liderra aurkitu zuen eta, neurri handi batean, horri esker egin zuen aurrera.

IX

Hitz batzuk euskalkien arazoari buruz. Gure historia eta egoera sozialaren ondorioz, euskalgintzak duen arazo han-dienetako bat da, dudarik gabe, baina ez da inola ere nagusia. Zeren nagusia, dudarik gabe, gaztelaniak/frantsesak egiten duen presioa da, eta horren aldean oso txikia da euskalkiena; gainera, beste hainbat arazo sektorialetako bat besterik ez da funtsean. Nire uste apalean horrela izan da beti, gutxienez azken bi mendeetan.

Nondik dator orduan aldi-an-aldian gure artean lortzen duen protagonismo handi eta durduzagarririk hori? Euskara batuaren sorrerako hamarkadan, esana dugu, zinezko arazoa ez ziren euskalkiak, baizik eta sektore intelektual batek men-de eta erdi batez izan zuen hegemonia galtzea. Galera hori, gainera, nazioarteko testuinguru zehatz batean gertatu zen:

batetik, Eliza katolikoan sektore aurrerakoiak hegemonia lortzea eta, bestetik, politika mailan mota orotako mugimendu antikolonialistek, gerrilleroek eta iraultzaileek hainbat lekutan boterea hartzea edo indar izugarria erakustea. Euskaltzale kontserbadoreek lehen unean antikomunismo primarioa jo zuten eta, ondoren, beren kanpainaren arrakasta eza ikusita, euskalkien defentsaren bandera altxatu zuten, baina modu

argiki instrumentalean: arazoa ez ziren euskalkiak, arazoa zen hegemoniaren galera.

Baina oker geundeke esango bagenu euskalkien arazoa horretan agortzen dela. Euskalkien arazoa beti dago hor, eta horren inguruan dabilen jendea, parte handi batean behintzat, ez da euskara batuaren kontrakoa, argi eta garbi. Areago, esango nuke oso jende

de plurala dela, iturri askotatik edaten duena eta, batez ere, beraien artean ez dutela mugimendu koherente bat osatzen, ez lehen, ezta gaur egun ere.

X

Bukatzeko, galde daiteke hogeita hamar urte baino gazteago den euskaldun batek ulertuko ote zuen ezer artikulua irakurrita. Izan ere, asko eta asko ez daude ezta bataiatuta ere, eta daudenen artean ere, beldur naiz Joan XXIII.a, Kontzilioa, apaizen ezkontza eta horrelako kontuak erabat ezezagunak ez ote diren.

Beraz, gauzak neurri minimoetara ekartzen saiatuko naiz orain. Frantses Iraultzak gure herriari ekarri zion ondorio nagusietako bat izan zen gizartearen kristautze sakon-sakon bat, ordura arte ez bezalakoa, bereziki euskaraz mintzatzen zen jendearen artean. Horrek euskarari nolabaiteko babesa

ekarri zion, baina baita hizkuntza normal bat bezala garatze-ko muga argiak. Hala ere, fenomenoaren indarra ukaezina da: mende eta erdi batez euskaldunak gehien hunkitu dituen ereserkia, ziur aski, *San Ignazioaren martxa* da, Eliza katoliko militantearen erakusgarri paradigmaticoa: denek ezagutzen zuten, denek kantatzen zuten adorez beterik.

Noiz aldatu ziren gauzak? Duela ehun urte, jada, Azkue saiatu zen euskararentzat modernotasuna antolatzen, baina bere proiektua oraindik osorik katolikoa zen eta esparru horretara mugatu zen (eta hor ere oso kuestionatua izan zen). Txillardegi izan zen euskara euskal gizarte osoari zabaldu ziona, inolako baldintzarik gabe; hura da euskara batuaren zinezko aita. Baina beharrezkoa izan zen, aldi berean, Eliza katolikoaren barruan atxilipurdi historiko bat gertatzea eta sektore aurrerakoiek, aldi labur batez sikiera, hegemonia eskuratzea, horren ondorioz Euskal Herrian gauzak aldatzeko bidean jartzeko. Giro horretan aliantza historiko bat sortu zen ezkertiar abertzale eta katoliko aurrerakoen artean. Aliantza hori kudeatzea eta bere programa sistematikoki gauzatzea bi lider seinalagarriren lana izan zen: Mitxelena eta Villasante. Eta kontserbadoreen presioei amore eman gabe jardun zuten.

Ez dakit noiz utzi zioten euskaldunek *San Ignazioaren martxa* kantatzeari. Izan ere, historia intelektualean errazagoa da hasierak seinalatzea mundu intelektual baten amaiera absolutua markatzea baino. Esan dezagun, dena den, 1987an hil zela Mitxelena eta hurrengo urtean Villasantek utzi egin zuela euskaltzainburugoa; urte berean argitaratu zuen *Obabakoak* Bernardo Atxagak. Agian esan daiteke hortik aurrera bai, giro intelektualaren aldaketa oso nabaria dela. Agian.

Edonola ere, badirudi gaur egun *San Ignazioaren martxa*-ren azken notak entzuten ari garela. Hainbeste aldatu dira gauzak! 🎵

Euskara batuaren ekarpenak eta erronkak

Euskara batuak berebiziko garrantzia izan du euskara-
ren normalizazio prozesuan, baina ez bata ez bestea
ez daude oraindik itxita. 50 urte bete dituen honetan,
beharrezko deritzogu haren sorrera, ekarpen eta etorki-
zuneko auziei buruz hausnartzea.

Horretarako, hain zuzen ere, euskalgintzaren eta kul-
turgintzaren hainbat esparrutan diharduten euskal lu-
rralde eta adin guztietako hogeita bi lagunengana jo
dugu, euskara batuaren gako nagusiei buruzko iritzia
eman diezaguten.

Honako auziak planteatu dizkiegu:

- Zer ondorio eta zer garrantzi dute euskara batuaren ekarpenek?
- Zer erronka ditu euskara batuak etorkizunari begira?

■ Itxaro Borda

Idazlea

Urriaren abiadura

Lehenik erran nezake euskara batuak, mende erdia beranduago, euskaldun guztien oinarritzko euskaretan eragin duela. Sartu da idazkeran, sartu da, halaber, neurri batean bederen, ahoskeran ere. Interesgarria da ikustea nolako pataskak izan ziren hasieran, euskalki bakoitza bere urguilu propioaren zati bat abandonatzera behartua zelako, eta orain nola erabiltzen dugun kasik naturalki, etxetik, bailaratik edo eskualdetik kanpo gurutzatzen garenean euskaradun ezberdinekin.

Literatura eta kazetagintza izan dira euskara batuaren esperimentatzeko eta garatzeko eremu hautuenak. Iparraldeko Hegoaldean eta gazteleraren musikarekin moldaturiko lexiko batua guretu dugu; aditz era, aldiz, aspaldian baliatua zen hemen gaindi: *Eskualduna* astekariaren (1889-1944) denboran bazen jadanik batu modelo bat Zuberoako, Behe Nafarroako eta Lapurdiko hiztunek irakurtzen, idazten eta entelegatzen zutena!

Euskalkietako hiztunak, adin batekoak izanki, naturalki desagertuko dira. Euskara batua da geldituko den euskara molde bakarra eta hitz zahar potoloak hiztegi mutxituetan zerratuko dira betiko! Horregatik bereziki zaintzekoa dugu batua!

Batuaren erronketatik bat liteke (potentziala darabilt) euskalkietako lexikoa integratzea, adiztegi bereziak eta trinkoak ere bai. Ez badira batuaren uhinean kabitzen galduko dira. Erabiltzen ahal ditugu oraindik baliabide estilistiko (sinonimo, hizkuntza maila) gisa idazteko unean.

Azken hilabeteotako iritzi artikulu batzuek erakusten dutenez, euskara batua beti eraso sentitzen da, norbaitek idatzian euskalki bat baliatzen duenean. Ene ustez lekuz kanpoko minberatasuna da hori, ez baita euskalkia euskara batuaren etsaia, alderantziz, euskara batuak iraungo badu (eta iraunen du) euskalkiekin elkarlanean ziurtatuko baitu bere bidea.

Euskara euskaldunaren nortasun agiriaren zati handia denez, eder liteke batuak, hitzen bidez, hiztunen jatorria erakusten jarrai dezan. Ahoskera geratuko da orduan batzeko, euskaraz ari garenean, zintzurretan ozen dabilzkigun espainol edo frantses azentuak ezabatzeko. 🗨️

Ander Lipus

Antzerkigilea

Ez dut ulertzen

Etxuat entenditzen! Ez diat entelegatzen! Ez det ulertzen! Ez dut aditzen! Ez diat konprenitzen! Batzuetan halakoak entzun behar izan ditut antzerkian. Batzuetan euskalkia erabiltzeagatik eta beste batzuetan euskara batua erabiltzeagatik. Horrek esan nahi du euskaldunok konpondu beharreko arazo bat dugula. Eszenatokira igo aurretik sarritan aipatzen digu Ximun Fuchsek: «Ez ahaztu! Euskaldunarentzat euskara hizkuntza arrotza da!». Eta nola konpondu arazoa? Bada, ikasteko eta elkar ulertzeko gogoia piztuz. Gure itxidura alde batera utzi eta irekidura, zabaltze eta bateratze bat bultzatuz.

Antzerkiaz ari naiz. Nori zuzendua den. Ez da berdin herri mailan, eskualde mailan edota Euskal Herri osoan emateko sortua den. Eta hor dago giltza! Euskal Herriko plaza guztietara iritsi nahi bada, euskara batua erabili behar da. Ikuspegi nazional batetik gure antzerkiak euskara batuan izan behar du. Salbuespenak daude, herri mailan sortzen den antzerkia, kasu. Markina-Xemeingo Abarka Antzerki Taldeak edo Lesakako Mairu Antzerki Tailerrak euskalkia baliatzen dute, Makeako libertimenduak eta Muskildiko maskaradek bezala. Tokian tokikoa. Bai, noski!

Hizkuntza komunikazio tresna den heinean, zein esparrutan zer eta nola erabiltzen den kontziente izan behar gara. Antzerkian euskara batua entzuten ohitu behar gara, eta normalizatuz joan behar da euskara batuaren ahozko erabilera. Antzerkiko ahoskera egunerokotasunean erabiltzen den ahoskeratik haratago doa forman. Euskalki ezberdinetatik datorkigun nahitaezko aniztasuna baliatu behar dugu, bakoitzak bere egiteko. Ez baita berdin baxenabartar aktore baten ahoskera eta bizkaitar baten ahoskera. Doinuen dantza ezberdin horiek oso aberatsak dira. Beraz, euskara batuan ere doinu ezberdinak erabil ditzakegu. Bestalde, aktoreoi dagokigu dikzio on bat erabiltzea; ondo ahoskatzea eta ahalik eta ahoskerarik garbiena erabiltzea. Beti ere pertsonaiaren tonuari lotua. Euskara batua ere organikoa da, baina organikoa izateko lanketa bat egin behar da.

Erdara nonahi entzuten dugun gizarte honetan, indar berezia egin behar dugu euskaldunok. Batuaren aldeko eta batuaren kontrako kalapita guztien gaintetik, lan ikaragarri ederra daukagu oraindik egiteko. 🐞

Miren Amuriza

Bertsolaria

Zubi-lana

Donostia, 1967ko ekaina. Manuel Olaizola *Uztapide* (Deba, 1901 - Oiartzun, 1983) gailendu zen, hirugarrenez, Euskal Herriko Bertsolari Txapelketan; erdialdeko euskalkian eta, batik bat, herri euskaldunetako plazetan ziharduen bertsolaria. Lapurdi, Nafarroa Beherea eta Bizkaiko kide banarekin, nafar birekin eta hiru gipuzkoarrekin lehiatu zuen final polemiko hura, artean, entzule gehienak Xalbadorri eta Mattini ulertzen ez ziotelako kexu zirela.

Sara, 2017ko ekaina. Aroa Arrizubietak (Gasteiz, 2001) irabazi zuen Euskal Herriko Eskolarteko Txapelketa; bertsoari euskara batuarekin eta euskalduntzen ari den hiri batean heldu dion neska gazteak. Zazpi lurraldeetako kideekin kantatu zuen, zeintzuetako askok, oholtzan ez eze, handik kanpo ere harreman sarriak baitituzte elkarren artean (Bertso Udalekuetan saretutakoak gehienak).

Uztapiderengandik Arrizubietarenganainoko jauzia ezinezkoa zatekeen berrogeita hamar urte horietan zehar finkaturiko hiru harri-pausuren sostengurik barik: euskara batua, Bertso Eskolak eta emakumeen ahalduntzea. Gaur egun, tresna horien konbinaketari esker da bertsolarien tipologia hain askotarikoa (estilistikoki bezainbat diskurtsiboki). Ordea,

era berean, inoiz baino konpaktuagoa da bertso-mugimendua, eta hori hizkuntza eredu partekatu bat edukitzeari zor zaio neurri handi batean. Batua da lau urterik behin 14.000 lagun aldi berean dardarazten dituen euskara; inprobisatua eta landua, bakoitzarena eta denontzakoa.

Nola bertso-mugimenduko eragileena belaunaldi gazteekiko, euskalarien erronka nagusietako bat ere horixe izango da, beharbada, euskal hiztun potentzialekiko (izan euskalkidun, zein ez): berorien heterogeneotasuna kontuan hartuta (eta preziatuta), edozein erregistrotan komunikatu eta saretu daitezen espazioak eta baliabide efektiboak (tokian tokiko euskara batuak) eskaintzea, berrasmatzea. Zubi-lana dago kio eredu estandarrari, banakoen dibertsifikazioa integratu eta hizkuntza komunitatea maila nazionalean trinkotzearen artekoa.

Fermin Etxegoien

Kazetaria

Garbizaletasunaren ajeak

Euskara batua Gipuzkoak eta Nafarroak bat egiten duten lurraldean nagusi den euskalkian oinarritua dago, beraz ez da batua, nolabait zabaldua baizik. Hobe izango zen frankenstein idiomatiko bat osatu balitz, handik eta hemendik hartuta? Hobe ere, libre utzi balira euskalki guztietan ohikoak genituen erdarazko hitz eta esapide ugari?

Diglosiari aurre egiteko kontrakoak zirudien –egun ere badirudi– zentzudunena: euskaratik erdara, ahalik eta xeheen, erauztea. Mende erdi beranduago, ordea, susma liteke bi faktoreen batuketak –euskalki bakarrean oinarrituriko eredu garbizalea zabaldu izanak– halako estetika linguistiko aski partzial –ez inpartzial– zein kulterano samar baterantz ekarri gaituela, gauza ez dena anuntzio duen nazio idiomatikoa gogo linguistiko partekatua bilakatzeko hiltun askoren baitan.

Batua ez baita erraza –ia ezinezkoa, momentuz– dekontruitzeko, euskalkiak zein espainola eta frantsesa ez bezala.

Beraz, batuan euskalkiek behar luketen presentzia alikuo-taz gain, diskutitu liteke ere zuzen maneiatu ote dugun euskararen eta erdaren arteko distantzia linguistikoaren auzia.

Xabier Amurizak idatzia, bere nobeletako batean: «Aitita Eolio prebisore ilusoa izan zen».

‘Prebisore’, ezen ez hiztegiak dakartzan ‘zuhur’ edo ‘ernai’, ezta ‘aurre-ikusle’ modukorik ere. ‘Iluso’, ezen ez hiztegiak dakartzan ‘inozo’ edo ‘sinesbera’, ezta ‘baikor’ modukorik ere.

Prebisore ilusoak izan ote ziren euskara batuaren koorde-natuak ezarri zituztenak?

Beharrezko jotzen zen garbizaletasunean oinarritzean, euskarazko hiztegiatara igo gabe euskaldun gehienek erabat barneraturik zituzten erdarazko hitz eta esamoldeak (prebisore, iluso), eta haien ordez proposatuta, ordea, euskaldun askorentzat ezezagunak ziren opzioak, hiztun pilo bat erretraitu egin baitzen euskararekiko.

Bestalde, hizkuntzaren estetika mintzo zaigu –munduaren aurrean norberak hartzen duen itxuraz ez ezik– forma linguistiko berberak konpartitzen dituzten beste hiztunez ere, hildakoak barne. Are paisaiaz. Hor, euskaldun zaharrentzat euskalkiak momentuz txapeldun, eta berrientzat erdarak, noski.

Euskalkiak nahiz erdarak versus euskara batua: gogora dakar zuzenbide naturala versus positiboa. Bigarrenaren alde egin nahi bada, eman dezala lehenengoaren alde ari garela.

Azken batean, katalanaren konpaktazioa modu arrakastatsuan gertatu da, euskararena ez bezala, ez guk baino lan gehiago edo hoberik egin dutelako, katalana eta espainola oso hizkuntza antzekoak direlako baizik (ia hizkuntza berbera ez esatearren). 🐝

Bea Salaberri

Euskara irakaslea eta idazlea

Atzotik biharko

Zordun naiz, Baionako biltzar eta zinetik hasi eta gaurdaino, urratsez urrats, batuaren lanak aitzina eraman zituztenekin, etorkizuna eman ziotelako euskarari, estandarizazio prozesuetan arras ezohikoa den denbora tartean gainera, bakoitza beti hizkuntza bereziagoan eta isolatuagoan aritzetik salbatuz.

Euskara ahoz transmititua izan zitzaidan, ahozkotasuna nagusi izateak suposatzen dituen hutsuneekin. Euskara batuak eskaini zidan edozein hizkuntzak beharrezko duen oinarri sendoa, zeini esker alfabetatu bainintzen. Niretzat ez zihoan, pentsa litekeen gisan, euskalkiaren kontra; alderantziz, *eskualdekoa* nuen mintzoa hobeki menperatzeko eta horri begirada argitua zuzentzeko elementuak ekarri zizkidan batuak, baita arautzeko eta aberasteko bidea ere.

Batuak, beste lurraldeetako herrikideekin harremanetan egotea eta haiengandik aberastea erraztu zidan, mila lekutako ulertzeko bitartekari gisa. Horrela, hiztunei eta eskualdeetako mintzoei mesede egin die ene ustez, batzuk besteekin bizitzeko eta elkar trukatzeko aukera emanez. Hiztun komunitate egoten –edo bihurtzen– lagundu gaitu batuak.

Berantago, irakasle bihurtzean, batuak hizkuntzaren transmititzea ahalegindu zidan molde koherente, oso eta

eraginkorrean, horretarako behar nuen oinarria eskura bainuen.

Horrela, batuari esker dudan euskararen ezagutzak, he-mentxe idaztean, adierazpide anitz ematen dizkit, hiztun ororengana heltzeko heinekoak.

Geroari begira, batuari azken berrogeita hamar urteetako ildotik jarraitzea opa diot, hizkuntza askotarikoa, eraginkor eta funtzionala eskaintzekotan, etxeko, laneko, eskolako, erai- kitzeko eta elkartzeko, nortasunak zainduz. Jarraitu behar du araugintzan, hiztegegintzan –bilketa nahiz sorkuntza–, gai garaikideetako egoeretara egokitu, erregistroak landu, dialektoen iturrietatik edatea ahantzi gabe eta hori guztia zabaldu behar du, hiztun guztiei helarazi. Oroz gainera, de- siratzen diot denon kaltetan den eta gehiegitan azaleratzen den euskalkia/batua dikotomia gainditzea. 🌊

Jone M. Hernández

EHUko irakaslea

Batua lurreratu

Donostian ikasten duten zenbait gazterekin (16 urtetik gorakoak) gauzatutako ikerketa batean jasotako diskurtsoen artean, bat agertu da protagonismo nabarmenarekin. Gazte horietako asko, jatorriz, familia erdaldunetako kide dira. Gehien-gehienak D ereduan ikasitakoak. Euskaraz aritzeko gaitasunarekin. Halere, inbidia edota miresmen puntu batekin egiten diote erreferentzia herri txikietako gazteei. Zergatik eta horiek hitanoa edota euskalkiren bat erabiltzeko gaitasuna erakusten dutelako.

Gazte horien hitzetan, eskolatik kanpoko hizkerak dira hitanoa zein euskalkiak, familia guneari edota herriko kaleei lotuak. Arinak, dinamikoak, freskoak. Tokiko euskara gisa irudikatzen dituzten euskalkiak edo hitano formak, lur bati lotuak, errotuak.

Batuaren ekarpena ez dute ukatzen, bere funtzioa erraz identifikatzen dute. Eta identifikatzeaz gain, erabiltzen dute. Askorentzat batua da daukaten euskara bakarra, erreferentzia nagusia. Baina, halere, inbidia edota miresmena dute beste euskara 'mota' horiekiko. Nonbait, zoru komuna izan den batu horretatik lurrekoa den euskara horietara jauzi handiagoa

irudikatzen dute; eta hor daude, amildegiaeren ertzean beste aldera pasa ezinik.

Denborarekin eta erabileraren poderioz, gazte horietako batzuek, agian askok, jauzi hori ematea lortuko dute. Beste batzuek ez, interes, gogo faltagatik edo, hainbatetan, aukera faltagatik.

Batua hizkuntza (nahikoa) globala bilakatu den honetan, tokioaz ere aberastu daiteke. Kontrako norabidean jada gertatu den moduan. Gazteek, euskal hiztun heldu bilakatzekotan, jauzi hori emateko laguntza jaso beharko dute. Batua lurreratu beharko dute. Eztabaida ez da bata ala bestea, batua versus euskalkiak (edo hitanoa), bata zein bestea gogo, egoera zein interesen arabera aukeratzeko parada izatea baizik. 🌐

Santi Leoné

Historialaria

Batzen gaituena

Euskara batua ez da, *Lapurren banda* saiakeran Joseba Sarrionandiak hala idatzi badu ere, dialekto bat; are gutiago dialekto pijo artifizial zaharmindu bat, *heterodoxo* batek enegarren aldiz erran duenaren kontra. Euskara batua hizkuntza estandar normalizatua da (edo, tira, normalizatzeko bidean), euskaldun guziendako eta zernahitarako baliagarria behar lukeena: gai jasoak zein eguneroko kontuak lantzeko, umoreaz teorizatzeko eta txisteak egiteko, bai pentsamenduak bai sentimenduak adierazteko. Euskara batuak ez ditu euskalkiak baztertzen: batetik, euskalkien ekarpenek osatzen baitute euskara batua, eta, bertzetik, normala den bezala, euskalkia duenak hura edo euskara batua hautatuko baitu, betiere senak edo egoerak edo erregistroak zein eskatzen duen aintzat hartuta.

Euskara batua, bistan da, plastikozko hizkuntza da zenbait hiztunen ahotan, baina hor, izatekotan, euskaldunek dute falta (edo haien testuinguruak), eta ez euskara batuak. Beharbada hauxe da aitzinean dugun erronka garrantzitsu bat: hizkuntza estandarra bera eztabaidatik ateratzea, batez ere euskara batua vs euskalkiak eztabaida gaizto antzu horretatik ateratzea. Problema, batez ere, soziolinguistikoa

baita: hizkuntza gutitu bat hedatzeko eginahalean, hizkuntza berrian xarmanki moldatuko direnekin batera nahitaez hizkuntza hori ikasiko dute hizkuntzak ikasteko gaitasunik ez edo gaitasun mugatua dutenek, natiboekin ibiltzeko aukerarik ez dutenek, giro itogarriki erdaldunean bizi direnek, ergatiboa ongi sekulan erabiliko ez dutenek... Eta guzien eginahala da, nire ustez, eskertzekoa. Baina, beharbada, egin beharreko gogoeta zera litzateke, horrek zer-nolako onurak eta zer-nolako kalteak ekarriko dizkion –dagoeneko ekartzen ari zaion– euskararen osasunari, eta, hortaz, gure hizkuntzaren eremuaren hedatze pozgarri horren izenean, noraino gauden prest ondorio negatibo batzuk onartzeko edo, bertzenaz, zer egiten ahalko edo beharko genukeen ondorio negatibo horiek saihesteko edo, sikiera, murrizteko. Euskara batua bake ederrean utzita. 🐞

Iñaki Goirizelaia

EHUko irakaslea eta errektore ohia

Euskara unibertsitate mailako hizkuntza

Euskara batuak 2018an 50 urte egingo ditu. Unibertsitatean sartu nintzen urtean, 1975ean, euskara batua ume bat zen, asko zaindu behar genuen ume horietako bat, eguneroko zereginetan indarra eta presentzia irabazi behar zituen. Euskarak ez zeukala tokirik unibertsitatean esan dezakegu, hots, euskara ez zen unibertsitate mailako hizkuntza. Garai hartan egindako ingeniari-tza ikasketetan ez nuela izan aukerarik euskaraz ikasteko oso ondo gogoratzen dut. Ez zegoen euskarazko liburutik, irakaslerik, irakasteko materialik...

Gaur egun euskara unibertsitate mailako hizkuntza bihurtu dela harrotasunez esan dezakegu lau haizeetara. Eta ez dago zalantzarik, berebiziko garrantzia duen lorpen itzel hori, neurri handi batean, euskara batuari esker izan da.

Munduan herri bezala zerbait izan nahi badugu, gure hizkuntzak goi mailako hezkuntzaren eta ikerketaren eremuan beste hizkuntzek duten presentzia normalizatua izan behar du. Hortxe dago lortutakoaren garrantzi maila neurtzeko erreferentzia.

Euskarak hizkuntzen artean bere tokia aurkitu behar zuen bezala, ezagutzaren eremuan ere bere tokia aurkitu behar zuen. Baina, helburu hori lortzeko batasuna

behar-beharrezkoa zen, premiazkoa zen; baina, noski, ez zen nahikoa. Euskara batuari esker, gure ikasgeletan Euskal Herriko edozein bazterretatik etorritako ikasleen aurrean gai izan gara ezagutza transmititzeko normaltasunez, goi mailako hizkuntza erabiliz. Gure ikerketa laborategietan edozein gairi buruz euskaraz eztabaidatzeko aukera izan dugu eta arlo guztietan ezagutza sortu dugu euskara batuaz.

Argi dago, euskara batuari zor diogu euskararen presentzia unibertsitatean. Batasun hori barik euskarak ez luke izango gaur egun ezagutzaren etxean duen presentzia. Baina hori ez da nahikoa. Euskara batuak unibertsitateko esparru formaletan hainbeste izerdirekin bere tokia aurkitu duen bezala, etorkizuneko erronkei dagokienez, batez ere gure gazteen eguneroko bizian bere tokia aurkitzea falta da. Mitxelenak aspaldian esandakoa oraindik indarrean dago: «*Gure herriak herri artean bere tokia behar duen bezala, hizkuntzak ere berea aurkitu behar du hizkuntza artean*», are gehiago, gazteen hizkuntza artean, esango nuke.

Miren Narbaiza

Musikaria

Plaza aberats bat

Euskara batua euskaldunok eta euskarara hurbildu eta hurbiltzen ari direnek jaso dugun ondare preziatuenetakoa da niretzako, elkar ulertzeko tresna izateaz gain egunerokoa elkarrekin euskaraz bizitzea ahalbidetzen digulako. Nago, bere sorreran bide-erakusle izan ziren kezka eta gogoetek hein batean bere horretan dirautela, inguruko bi hizkuntza oldarkorrekin lehiatzeko premiak, kasu. Elkar ulertzeko gai ez bagina, batek daki zein litzatekeen egun euskararen osasun egoera erdaren presentzia basatiaren aurrean.

Komunikabideetan nire euskalkia erabiltzera tematu nintzen sasoi batez, batueratik hurbilago dauden hizkeren nagusitasuna zirikatu eta nireari ikusgarritasuna emate alde-
ra. Ikusten nuen eroso zeudela beraien lekuan eta ahalegin urriak egiten zituztela beste euskalkiak ulertzeko, agian ulertuak izateko arazorik izan ez eta «hurbilduko dira besteak nigana» pentsatzen zutelako.

Hori horrela izanik ere, ez zen izan bide egokiena nik aukeratu nuena. Batua herriko plaza modukoa izan behar da. Plazan arauak adostuak daude, kalera irtetean kode batzuen arabera bizi gara eta horien arabera egiten da posible elkarbizitza. Horrek ez du esan nahi nork bere komunitatean

darabilen hizkera ahaztu behar duenik, aniztasunak egiten duelako plaza bat aberats. Horregatik, tokian tokikoaren ezagutza eta erabilera ere sustatu behar direla uste dut. Eta erregistro bakoitzaren erabilera eremua behin argi izanda –ez baita erraza zein noiz erabili asmatzea–, bi erregistroek elkarren berri izan behar luketela, elkarrekin jolasteko.

Bestetik, jakina da batuaren ekarpenek harrabotsa sortzen dutela maiz, direla idazkeran berritasunak, hitz berriak gehitzeak etab., hasieran arrotzak gure belarrietara. Baina, baita ere, erabaki horiek bizitzeko eta sentitzeko modua ere baldintzatu dezaketelako, sexu biologikoen arabera pertsona izenen sailkatze polemikoa, esaterako.

Horregatik, nahiz eta zaila egiten zaidan batuak etorkizunean izan beharko lituzkeen erronkak zehaztea, uste dut hizkuntza batek jakin behar duela bizi dituen garaietara egokitzten. Hizkuntza bizi bat, garaikidea izango dena, eta inondik ere ez atzerakoia, baztertzaila. Eta euskara den hizkuntza aberats eta askotariko horren isla izango dena, ahal den neurrian hiztunok elkarrengandik hurbilago sentitu gaitezen eta gureago edo, are, gurea senti dezagun. 🐞

Harkaitz Cano

Idazlea

Euskara batua edo hedonista?

Ba al da honezkero hizkuntzaren homologazioari begira eta estandar literarioa finkatzeko euskara batua erabakigarria izan dela onartzen ez duenik? Ezezkoan nago. Albo-kalteak? Hizkuntzaren garapena –mutazioa– kontrolatu nahi zuten zaindari, komisario linguistiko eta borondate on zein ez hain oneko jakintsuen ugaritzea. Kasurik onenean, autoelikadura/ autolaguntzazko umore esketxak sortzeko aukera, batua bera gaitzat hartuta (demagun, klasiko bat: ‘komuna/amankomuna’). Izan zen sasoi bat euskararen etorkizuna laborategietan ebatziko zela zirudiena; noranahikoa izango zen tresnaren eraginkortasuna zegoen auzitan. Ingeniaritza lan horretan, *materialen* erresistentzia, malgutasuna, euskalkien pisuak eta kontrapisuak jarri ziren ezbaian. Bere buruari eutsiko zion egitura/sistema bat eraikitzea zen helburua; zubia egin ondoren tona askotako kamioiak gaintik pasaraztea, teoriatik praktikarako amildegian trebatzea. Sasoi hori igarorik, naturaltasunez ikusten dut jendea zubian batera eta bestera. Beharbada, horixe da euskara batuaren aldeko seinalerik onena: gero eta gutxiago hitz egiten dugula hari buruz. Frantses, ingeles edo italiara batuaren inguruan inor gutxik hitz egiten duen puntu horretara ailegatzeaz gaudela sinetsi nahi

nuke. Hor dago, jakina, euskalkiek erregistro formalera hainbat lekutan egin duten jauziak eragindako kezka, batuaren ahultzaile izan omen daitekeena. Ez dut uste, ordea, euskara batuak zerikusirik duenik horretan; aitzitik, bizi ditugun garaien ondorioa da. Hedonismoaren eta informalitatearen sasoiari bizi garela, alegia, eta hizkuntza informala alor formaletan erabiltzeko hautua egin duela hainbatek plazera eta erosotasuna euskalkian topatzen duen ustean (edo, areago, euskalkiaren 'lokalkian': *euskalkikian*).

Batuarena bainoago, adjektiborik gabeko euskararena da etorkizuneko erronka, kalea irabaztea –a zer nobedadea!–, itun sozial baten eta nork bere buruarekin egindako itun intimo baten bitartez geure eskubideak, nahiak eta konpromisoak *politesse*-arekin uztartzea. Jakinik, onerako eta txarrerako, garai bateko marrazki bizidunetako pertsonaiek bezala, bi soziolinguista ttipi izango ditugula sorbalda parean xuxurlan, hil arte: deabrutxoa eta aingerua. Hori daukagu denok (aman)komunean. 🍷

Idurre Eskisabel

Kazetaria eta EHUko irakaslea

Batua/euskalkia dikotomia gezurrezkoa da guztiz

Batuaren edo estandarizazio prozesuaren ekarpen nagusi eta totala da XXI. mendeko Mendebalde honek hizkuntzei irauteko ezarritako baldintzetara egokitze aukera eman diola euskarari. Beste era batera esanda, egungo jendeen –hiztunen– bizi praktiketara moldatzekoa, hiztun komunitate bati eutsi ahal izatekoa. Egokitze horrek adar asko ditu, baina denak modernitatearen egungo aldaerak sortutako mundu ikuskera eta beharrei lotuak: boterea antolatze eta erregulatzeko tresnei –sare instituzionala, administrazioa, enpresa...–, ezagutza sortzeko eta balioztatze moduei –hezkuntza sistema, zientziarena...–, imajinario partekatua eratzeko narratiba guztiei –literatura, ikus-entzunezkoak, arte eszenikoak, musika, hedabideak...–, harremanak izateko moldeei –hedabideak berriro ere, sare sozialak...–... Pentsaezina da alor horiek denak betetzea hizkuntza eredu bateratu bat gabe.

Are eta gutxiago gurea bezalako hizkuntza gutxitu baten kasuan, zeinak ia dena duen kontra, eta, besteak beste, aurre egin behar dion hizkuntzen ohiko transmisio bideetatik kanpo –familia, norberaren hurbileko komunitatea...– hiztun berriak sortzeko erronkari, baita euskararen tokian tokiko formak etenda dauden guneean ere. Laburbilduz, euskara

egun etorkizunera proiektatzeko gutxieneko baldintzetan bada, euskara batuagatik da.

Aurrera begirakoari dagokiola, erronketako bat da estandarizazio edota hizkuntz ereduaren marrazteari dagokiona, hizkuntz komunitatearentzat ahalik eta erabilgarri, adierazgarri eta gustagarriena izan dadin lortzeko. Baina uste dut horretan adinako erronka duela arlo diskurtsiboan; hau da, ulertarazten batua/euskalkia dikotomia gezurrezkoa dela guztiz, eta, ondorioz, baita premisa faltsu horretatik eratorzen diren gainerakoak ere: euskalkia=sena/batua=artifiziala, euskalkia=bizia/batua=adierazkortasunik gabea... Uler-taraztea euskalkiak batuan daudela, batua direla. Eta hori ulertarazteko, ezinbestekoa da euskara prestigiaturako duen diskurtsoa nagusitzeko baldintzak jartzea, subalternitatea eta konplexuak erantzarazi eta euskararen noranahikotasunean eta askitasunean egiaz sinetsaraziko diguna. 🗨️

Sagrario Aleman

Euskaltzain osoa

Batasuna iraupenerako zutabe

Euskal idazleak, lehenengoetatik hasita, jakitun izan dira euskara mintzatzeko molde asko izateak zailtzen ziela guztiengana iristea. Euskaltzaindiak ere euskararen batasunerako lehen txostena egin zuen 1920an.

Baina, nonbait, aski ondurik ez zen giroa eta urteak pasatu ziren hain beharrezkoa zen batasuna egiteko eta onartzeko. Berandu, beharbada, baina une egokian egin zen, gizarteratzeko giroa ezin hobea zen eta. Horrela, bada, Euskaltzaindiak 1968an proposatutako funtsezko puntuak ziztuan sozializatu ziren idazle, aldizkari, ikastola, alfabetatze talde eta abarri esker.

Euskararen batasunak herri izaera indartu zuen. Hizkuntza idatzirako prestatu zen batuak literatura eta komunikabideak Euskal Herri osoan zabaltzeko bidea eskaini zuen. Testuliburuak egiteko bidea ere anitz erraztu du, nahiz eta zailtasuna hitzunik administrazio desberdinetan banaturik egoteak dakarkigun.

Era berean esan daiteke batasunak euskaldunen arteko kohesioa eta euskalki desberdinetako hitzunen hurbiltasuna ekarri duela.

Hizkuntzaren prestigioa ere ekarri du, nonahi eta zer-nahitarako baliagarri baita. Bestalde, ez dugu atzendu behar euskarari bizi-indarra eman nahi badiogu, euskal hiztunen kopurua handitzea ezinbestekoa dela, eta, hori erdiesteko, indarra irakaskuntzan eta helduen euskalduntzean jarri behar dugu; hortaz, batua nahitaezkoa dugu.

Argi dago, bada, euskara batua behar-beharrezko tresna dela; ez aski, ordea. Noizko hizkuntza-politika bateratua?

Etorkizunera begira, hiru erronka aipatuko ditut:

- Egokitzea. Euskara arlo guztietan erabili nahi badugu, hizkuntza egokitzen segitu behar dugu.
- Formazioa. Euskara ez dakitenek euskalduntzen ahalegin handia egin dute. Eta gainerako euskaldunok ere, oro har, gure hizkuntza hobetu behar dugu.
- Gogoeta. Izan ere, orain, zenbait girotan –ez euskal eragileetan– batasunaren aurkako moda dagoela uste dut. Ez ote dute batasunaren beharrik ikusten, edota batuak normalizazioan egin duen onura? Euskara batuaz baino egokiago zaio erdara batuaz aritzea zenbaiti. 🐼

Igor Elortza

Berbagina

Gora euskaldun osoak!

Ez naiz ez filologoa ez soziolinguista. Ezta izateko gogorik ere! Beraz, gurago dut bertsolari moduan edo komunikazioaren ikuspegitik erantzun. Eta ondorio eta garrantzi itzela dute, nire oinezko ustean, euskara batuaren ekarpenek. Ia-ia guztiak onak, gainera.

Niri erraztu egiten didalako Zuberoan bertsotan egitea, adibidez, eta berdin nire auzoko euskara ikasleari Sustrai Colinaren bertsoekin gozatzea. Eta horrek ez duelako kentzen Errigoitin bizkaieraz jardungo dudarik, bai bazkalorduan berbetan bai bazkalostean kantuan. Kentzen ez didan moduan, orobat, Antton Lukuren testuekin laketzerik.

Eta horrek egiten gaituelako kultura bat, nazio bat. Horrek eta auzi gehiagok, baiki. Baina hori barik, bertze zerk?

Esango didate ez duela gatzik eta piperrik euskara batuak. Eta arrapostuko diet ez dutela Ezpeletako biperrik ere uler-tu. Futitzen naizela euskalkien eta euskara batuaren arteko eztabaidaz, kalapitaz, iskiliminaz. Euskara osoa dudala nik aldarrikatzen!

Eta horixe dugula etorkizuneko erronka. Dugula, bai. Guk geuk. Ez euskarak. Euskarak ez du-eta ezelako erronkarik. Erronka euskaldunok dugu. Euskara osoa gureganatu eta

bere ahal guztiak ondo erabiltzekoa. Eta garatzekoa. Euskara batua deitzen dugun oinarritzko arau sistema hori euskalki guztien esan-indarrekin ondo uztartzea. Gura ditugun guztiak eta gehiago esaten eta erraten ahal direlako hizkuntza horrekin. Plazer dugun oro. Gustu duzuen. Berdin dit eta bost axola zait plaza txikietako bertso saioetan, togadun hausnarketa akademiko burutsuetan edo hainbeste maite ditugun ganora bako txio-kate aspergarrietan.

Gora euskara osoa. Edo, hobeto esanda, gora euskaldun osoak! 🇪🇺

Titto Betbeder

Euskal Irratiak Federazioko arduraduna

Euskara batua eta ni

Diotenez, istorio guziak topaketa batekin hasten dira.

Garai bateko Behe Nafarroako barnealdeko euskaldun tipikoa naiz. Familia euskaldun batean sortua, aitatxi-amatxi oraindik etxean bizi, ingurumen euskaldun bat (auzoak, herria, eliza, euskarazko irratia piztuak goizetik arratsera etxean...), eta frantses munduan hezia: eskola, telebista eta aisialdiak, laguntasun harremanak, heziketa unibertsitarioa... Baina, noski, euskalduna nintzen, euskara duna; 'egiazko' euskaldun bat topatu arte: 'egiazko', zeren eta berak bai euskara bizitzen zuen, hizkuntzaren kontzientzia zuela eta gai zen edozein gaiez euskaraz mintzatzeko, eta hor nire euskaldun hartzaile figura agertu zait.

Momentu hori bizi izan arte, euskara batuaz ez nekien deus. Terminoa bera ez nuen inoiz entzun, ez eta euskalkiarena. Euskara, bai, 'nire' hizkuntza, etxearena, familiakoa; baina ez aisialdiarena, maitasunarena, laguntasunarena edo lanarena.

Topaketa horrekin hasten da euskararen berreskuratze prozesua (milesker AEKri eta Bakarka metodoari). Eta euskara batua deskubritzen dut. Batua, baina/eta nirea; azkenean dut/ditut horiek ulertzen ditut, '-k' (ergatibo) madarikatu hori; eta ber denboran, xuka/toka/noka ulertzen eta maitatzen,

nire euskalkia (eta terminoa bera) deskubritzen eta urrats horietan beste euskalkiak, eta azkenean «lau gauzak izen bat dute eta gauza batek lau izen» ulertzen, eta mundu bat zabaltzen da.

Gaur egun, garai bateko Behe Nafarroako barnealdeko euskaldun tipiko horrek euskaraz egin dezake bere bizia, osotasunean.

Labur kontatuta ere, esperientzia pertsonal honekin (ez dena nirea bakarrik), euskara batuaren ekarpena agerian eman nahi izan dut. Mundu bat zabaldu, osotasun batean bizi, orokorretarik (batua) berezitasunera (euskalkiak) edo «Partikularrean datza izate unibertsala» (James Joyce, *Dublin-darrak*)... Horra ekarpena, horra erronka geroari begira ere.

Bukatzeko, hitzño bat hala ere, gaur egun, oraindik, bartzuetan konfrontazioan ematen direlarik batua/euskalkia... Zerk azkartzen du euskara? Zerk ahultzen du euskara? Batuak, euskalkiek? Erdarek ahultzen gaituzte, eta erdarekiko ditugun joerek... Ez dezagun ahantz. 🍷

Aitor Zuberogoitia

Mondragon Unibertsitateko irakaslea

Estandarra eta bi indarrak

Euskara batuak ardatz bat ekarri zigun euskaldunoi, eta ardatz haren bueltan dabilta bi indar, unibertsoa gobernatzen ei duten indar zentrifugo eta zentripetuen tankerakoak.

Indar zentrifugoen zerbait biratzen ari den ardatzetik alde-narazten dute; hori gertatzen zaie gaur egun gazteei batua-rekin: ardatz hori beharrezko dela aitortuko dizute, baina, aurkezpenak mesedez estandarrean egiteko eskatutakoan, euretako asko haginetatik izerditzen sumatuko dituzu berehala (idatzizkora begirako estandarra egin zen egoerak hala eskatuta; ikus-entzunezkoen aro betean, ahozkoa begirakoa lantzea tokatzen da orain). Eurekin berba egin eta esango dizute batua artifizial zaiela, soineko estuegia aukeran, eta akademia-kerua, seriotasun-usain handiegia hartzen diotela. Gazteek hizkuntza behar dute esperimentatzeko, olgetarako; askatasun hori ez badago, ez da atxikimendurik erraz lortzen. Ez da kasualitatea gazteen artean arrakasta duten euskarazko produktu batzuetan (Gaztea, adibidez) oso nabarmenak izatea estandarretik urruntzen diren indar zentrifugoak.

Alabaina, hizkuntza bat armada baten jabe den dialektoa dela zioen besteak. Guk ez daukagu armadarik, eta, hortaz, behar dugu indar zentripeturen bat (are gehiago euskara

ama-hizkuntza ez duen jende-kopuruari erreparatuta), hots, zerbait biratzen ari den ardatzaren alderantz erakartzen duen indarren bat, korronte zentrifugoak erabat orokortuta hondartzako gazteluaren antzera desegin ez dakigun nekez erakitako estandarra eta mikroklimara jotzea ez dadin bihurtu adierazkor izateko modu bakar. Armadarik ezean, gure indar zentripetuak Administrazioa (salbuespen barik) eta hedabideak (berorietara gonbidatutako lagun salbuespenarekin) izan behar lirateke. Azken horiei dagokienez, ordea, zer pentsatua ematen du azken boladan, ez saioetara gonbidatutakoei soilik, ezpada aurkezle eta esatariei eurei hitzetik hortzera entzuten zaien *esateue, diteu, hoik, daukea, gea* eta *dezute* sortak...

Bi indar, beraz, bi-biak behar-beharrezkoak (bata gogoaren askatzeko, bestea gorputzaren bizitzeko...): euren arteko oreka zailak markatuko du gure estandarraren etorkizuna. 🌊

Blanca Urgell

EHUko irakaslea

Euskara batua nire euskalkia da (eta harro nago)

Batua idatziz sendo dago: gure itzultzaileen lanak irakurri besterik ez dago, esaterako, nolako hizkuntza aberats eta maila bihurtu duten. Besterik da ahoz, maila akademiko eta formaletik kanpora: hor esateko asko daude, sentimenduen adierazpenaz, gazteen mintzoaz, eta abar, baina ezin ni sartu, ez baita nire alorra. Zerbait esan nezake, ordea, euskararen historiaren ikuspegitik –historiaren haria etorkizunera begira jarriko badut ere–, bai eta arabar baten ikuspegitik ere.

1968an ez bezala, egun euskara batuak beste euskararik ez duen hiztun kopuru ikaragarria dauka, areago gazteen artean: VI. Inkesta Soziolinguistikoaren arabera (2016), 16-24 adin tartean %54 ‘euskaldun berriak’ dira, hots, bertako definizioaren arabera, etxean erdara jaso dutenak, hots, eskolan euskaldunduak. Horri gaineratu behar zaizkio beste bi taldeetatik –‘jatorrizko elebidunak’ eta ‘euskaldun zaharrak’– etxean euskara batua jaso dutenak, zeren eta, Inkesta Soziolinguistikoaren terminologiaren arabera, ‘euskaldun zaharrak’ dira berdin-berdin guraso euskaldun berriok etxean euskara batua transmititu diegunak.

Maila honetan –etxean eta kalean egiten dugun euskararen mailan– batuak ez dauka prestigiorik. Gure euskara euskalkiz

‘koloreztatu’ beharko genukeela aholkatzen digute sarri, asmorik onenarekin, hori bai. Gure euskara ez dago erabili ohi diren mapa dialektaletan –azkenotan Zuazorenak batik bat–, nahiz Bilbon, Iruñean eta Gasteizen gaur kolorez agertu ohi diren leku anitzetan baino euskaldun gehiago bildu. Alabaina, euskarak etorkizunik izango badu epe luzean, eta orain arte hori bilatzen gizarte honek egin duen esfortzua, jarri duen ilusioa, gauditutuen arrisku eta galgarriak eta lortu dituen lorpen guztiak ezertarako izango badira, nago euskara batua euskalki bat ere badela onartu beharra dugula gaurgero, eta haren hiztunak ere –batueradunak, edo nahi duzuen izena eman, gutxienezkoa da hori– euskaldun osoak direla. Bestela jai dugu. 🐼

Gorka Bereziartua

Kazetaria

Botak jantzita segi

Dr. Martens botak jantzen dituzun lehenbiziko aldian jabe-
tzen zara oinetako horiek eskatzen dizutela penitentzia txiki
bat. Gogorrak baitira, min ematen dute hasieran, urradurak
ere bai sarri –esparatrapua erruz erabili behar izan nuen opa-
ritu zizkidaten azkenekoekin–. Baina gero biguntzen dira,
zure lagunik onenak bihurtzen, ia edozein egoerataro mol-
datzen direlako, jantzen dituen pertsona bera baino hobeto
sarritan. Eta –barkatuko ote didate Txillardegik, Mitxelenak
eta Arestik konparazio txatxu hau?–, euskara batuarekin an-
tzekoa gertatzen da.

Mende erdi pasa denean, hanka putzuan sartzeko beldurrik
gabe esan daiteke euskaraz bizi nahi duenarentzat oinetako
aproposena dela batua, euskararen garapen kultural garai-
kidea posible egin duen tresna delako. Bestalde, oraindik
euskaldun askok batuari buruzko pertzepzio mugatu sama-
rra dauka, erabiliz bigunduko diren Dr. Martens batzuekin
paseatu beharrean, egurrezko eskalapoiekin ibiltzea iruditzen
zaio bati baino gehiagori estandar arautua: gauza nahiko go-
gaikarria, alegia.

Eta ez al dugu hori gerta dadin laguntzen egunero batua
lanerako tresna dugunok ere? Batzuetan pentsatzen dut ez

ditugula gehiegi esplotatzen hizkuntzaren posibilitate guztiak kazetari, irakasle, idazle eta esatari askok –neroni zerrendan aurrena–, zapata estuegiak jantzita gabiltzala lexikoan, pauso zurrun samarrarekin syntaxian: grazia gutxirekin promenatzen garela. Eta horrek baduela eraginik batuaren irudi publikoan –artifiziala, zaila, bizitasun gutxikoa... euskal kulturaren mundutxotik oso aparte ez dabilen jendeak ere horrela deskribatzen dizu asko espero ez duzunean–.

Oinetako onak jantzita 50 urtean ibilitako bidea harrigarria da. Baina ibiltzeko asko dago oraindik eta nik bota hauekin segi nahi nuke, urradura batzuk kosta arren. Gehiago esperimentatu behar dugu batuarekin komunikazio publikoan. Eta, batez ere, naturaltasunaren aitzakiapean, ezin gara norbere herriko hizkerarekin bakarrik –eta hortik aurrerakorako, erdararekin– hanka hutsik geratu.

Oihane Perea

Bertsolaria eta eragilea Arabako Bertsozale Elkartean

Periferiatik etorkizunera begira

Debekuen eta erdaren eraginen ondorioz euskalkien herria lehortuz joan zen garai batean, zenbait lekutan erabat desgertzeraino. Horietako bat da nire lurraldea, Anbotopeko suitza txikia salbu, gaztelarak irentsi zuen Zazpigarren alaba. Ba omen zuen euskalki bat, akaso *Errementari*-n entzun dai-tekeen ahots magiko horren antzekoa izango zen, Lazarragaren olerkien doinua izango zuen agian... Leku batzuetan mendebaldekoago, bestetan ekialdekoago izango zen. Baina hamarkada ugari pasa zituen gaztelera hutsez bizitzea beste erremediorik izan gabe Arabak.

Egoera horretan etorri zen gurera euskara batua, opari bat, hazi miragarri bat bezala. Eta ilusio handiz erein zen, ikastolen sorrera eta gau eskolen bultzadarekin batera lugorritan egondako lurraldean. Esker-eskuin goi eta behe, jende askoren borondate eta ahalegin eskergari esker. Mimo handiz ureztatu eta ongarria eman zioten gure gurasoek 80ko hamarkadan. Bertso-eskolak ere garai hartan sortu ziren. Kontuak kontu, euskara baturik gabe Arabak ez zuen izango bertan jaiotako euskal hiztunik. Ezta bertsolaririk ere. Beraz, hori dena dugu euskara batuari eskertzeko, eta ez da gutxi.

Euskara batua ez zen kalean hitz egiteko asmatua izan, ordea. Estandarra behar omen zen denok elkar ulertzeko eta hedabideentzako. Baina hara 50 urtetan zenbat eremu irabaztera eramán gaituen, baita informalak ere. Arabarrok eta Euskal Herriko hainbat txokotan berreuskalduntutako herriek kalera atera dugu euskara batua, inguruko euskalkiekin (eta erdarekin) busti, eraldatu eta kalekoago bilakatu dugu. Ez naiz ni aditua eta ezin esan hizkuntza formalari dagokionez zein diren erronkak aurrerantzean. Baina kalekoaren eta formalaren arteko muga gero eta lausoagoa den garai honetan, euskara batu biziagoa beharko dugula iruditzen zait, kontzienteki landua, euskalki eta hizkera berrien ama izan dadin. 🍷

Juan Kruz Lakasta

Kazetaria

Euskal Herrian euscoolaz

Euskara batu informala behar dugu. Euskara underground nazionala. Gazte hizkera guai estandarra. Euscoola. Deitu nahi duzuen bezala, baina lortzen ez badugu gureak egin du; izan ere, euskalkiekin euskarak biziraun dezake, baina biziberritzeko euscoola behar du.

Ez nik diodalako, baizik eta datuek hala adierazten dutelako: egun, haur euskaldunen erdiek baino gehiagok eskolan ikasi dute euskara, ez dute etxean jaso.

Euskaltzaindiak duela 50 urte adosturiko euskara eredu batuak arrakasta nahi baino apalagoa erdietsi du administrazioan; handia hedabideetan zein literaturan; eta itzela irakaskuntzan, ikasgelak transmisio bide nagusi bihurtzeraino.

Irakaskuntzako arrakasta horrek berak utzi du are agerigoan batuaren aje berez agerikoa: euskara batua ez da euskalkia, hizkera estandarra baizik, eta hizkuntza guztietako hizkera estandarrek bezala, jaso, formala. Baina, paradokiko, izatez, egun, batua haur euskaldun gehienek euskalkia da, hori baita dakiten euskara bakarra. Eta eskolarekin lotzen duten hizkuntza formal horrek nekez balio die hurkoa zirikatzeke, larrutan egiteko, laburbilduz, arauak apurtzeko.

Duela mende erdia euskara batu eredia adosteko sotandun koadrila elkartu zen bezala, akaso orain piercingdun, biseradun eta pastazko betaurrekodun taldexka batu beharko da euskara undergrounda sortzeko.

Zazpiak Batman-eko artistek egin izan dituzte saiakera distiratsuak. Berritik sortzeaz gain, euskalkietatik, tokian tokiko lokuzioetatik edan daiteke. Eta zaharruno askori azkura eraginen badie (badigu) ere, hibridazioaren bidea ere landu beharko da –underground, piercing, cool edo guai bezalakoak bilduz–, hain zuzen ere eusoola berri horrek euskañola eta frantseuskara garai ditzan, esan gabe doa, heldabideen laguntzarekin.

Doike, arnasmuneak ezinbestekoak dira, euskara bizirik mantentzen duten oxigeno botilak; alta, euskara nekez arnasberrituko da haur euskaldunen erdiak baino gehiago itoz, konparaziora, behin eta berriz zabalduz lau haizeetara batuan –ez ahantzi: haiek dakiten euskara bakarrean– ez dagoela naturaltasunez mintzatzerik, umorea egiterik edota –are okerragoa dena– zu zeu izaterik.

Inma Errea

Itzultzailea eta idazlea

Uste baino hobe, baina hobetu daiteke

Hizkuntza estandarra oinarri bat da, esparru askotan beharrezkoa: komunikabideetan, zientzian eta teknologian, irakaskuntzan, administrazio publiko eta enpresa pribatuetan, arlo juridikoan eta ekonomikoan, IKTetan...

Euskara batua da oinarri hori, erabilera mota diferenteetan garatuz eta aberastuz doana. Hori da haren birtualtasuna.

Aurten 50 urte betetzen dituen oinarritzko estandar hura ezarri izan ez balitz, nola egin ahalko genuke euskaraz orain hainbat esparrutan?

Estandarra ezartzen arituko ginateke oraindik, edo ezarrita izanen genuke –berez?–, baina –euskararen estatus eta eztabaida amaigabeetan korapilatzeke euskaldunon joera ikusita– askoz nekezagoa izanen zen...

Euskara batuak aski ongi bete du bere papera, eta orain baditugu erregistro estandar egokiak munduaren konplexutasunari aurre egiteko. Corpus handi bat garatu dugu, adibidez, unibertsitate mailan, administrazioan, irakaskuntzan... Eta –euskararen egoera soziolinguistikoak behartuta– itzulpen-gintza eta euskara batua eskutik joan dira Euskal Herrian, eta nago elkarri lagundu diotela, informatikaren agerpenak lagundu duen bezala.

Etorkizunari begira, hasteko, euskara batua aberasten jarraitu behar dugu, hainbat iturritatik edanik: tradizio klasiko idatzia, bertsolaritza, ahozkotasuna –euskalkiak!–, literatur sorkuntza, beste hizkuntzak... Euskarak, oraindik, baliabide ugari ditu gordeta eta horiek agerrarazi behar ditugu.

Bestalde, zenbait esparrutan –itzulpengintzan, unibertsitatean, IKTetan, administrazioan...– asko garatu da estandarra: hiztegia, ortotipografian, morfosintaxian... Falta da ezagutza hori hedatzea, ez baita erraz iristen euskara egunero erabiltzen duten guztiengana.

Erregistroen bereizketa ere erronka da, baina lotuago dago estatusari corpusari baino: zenbat eta gehiago erabili euskara, orduan eta errazago garatuko dira erregistro espontaneoak –tokian tokikoak zein orokorrak–, nahiz eta corpusaren inguruko ekimenetan ere erregistroak (formalak eta informalak) bereizten eta argitzen jarraitu behar dugun. 📖

Xabier Euzkitze

Komunikatzailea

Biba Xiberua!

Lehendik hainbat alditan aipagai izandako aferari nondik helduko pentsaketan nenbilela, bat-batean... ttak!, ETBko saio batek jarri dit heldulekua eskura. Martxoaren 11ko *Herri Txiki Infernu Handi* saioa Urdiñarbetik egin zuten. Oso bitxi eta deigarri gertatu zitzaidan Pagadi eta Gurrutxaga aurkezleek erakutsitako jarrera-aldaketa. Villabona eta Elgoibarko euskararen aritzen dira eskuarki. Zuberoako herrixka hartara, aldiz, oso bestelako hizkuntza-estrategia eraman zuten. Nabari zen lanketa handi samarra egina zutela aurretik, eta trebezia aipagarria erakutsi zuten urdiñarbetarrei galderak ulertarazi eta haien erantzun eta iruzkinak konprenitzeko. Ahalegin hori gogoeta edo premia baten ondorio izan zen, bistan denez. Aurkezleek, zuzendariak, gidoilariak... norbaitek ikusi zuen zuberotarrekin aparteko esfortzu bat egiteko beharra. Enpatia edo hurbiltasuna erakusteko ahalegina baino gehiago –hurbiltasun keinuak beti dira on baina–, komunikazioa euskaraz bideratzeko modu praktikoa bakarraren bilaketa izan zela iruditzen zait. Nire begitazioa zuzena balitz, horrek esan nahiko luke badakitela gainerako saioetan ez dietela ulertzen, eta ni erabat trenputxartzen nau euskal herri orotara heltzeko ahalegina helburu nagusitzat ez

duen telebista nazional baten perspektibak, ertzetako milaka ikus-entzule jakinaren gainean deskonektatuta uzten dituenarenak. Beste kontu bat da lortzea, baina estrategia argi eta ekimen irmorik gabe ezinezkoa da.

Literatura, hedabideak, irakaskuntza, euskaldun berriak, hizkuntza judizialaren premia... asko dira euskara batuaren aldeko apustuaren zioak, baina Pagadi eta Gurrutxagarengan islatu zen behar nagusia: elkar euskaraz ulertu ahal izatea. Gutxi dira euskaldun jator bi elkar ulertzeko erdaretara jotzen ikustea baino gauza tristeagoak. Bat otu zait, halere: elkar ulertu nahi ez izatea. 🗨️

Joan Mari Torrealdai

Euskaltzain emeritua eta Jakin Taldeko kidea

Erria eta Herria?

ELA sindikatuak Ondarroako udalari lanpostuen zerrenda zehazteko txostena euskaratik gaztelaniara itzultzeko eskatu ziola salatu zuen LABek, berrikitan, 2018ko martxoan. *Berria* egunkarian azaldu ziren bi sindikatuen azalpenak.

Hurrengo egunean, ELAk eskari horren azalpenak eman zituen: aipatu txostenean lanpostuen balorazioa zegoela jokoan eta hori egiteko euskaraz hizkera tekniko-juridikoa erabili zuela udalak. Langileek, euskaldunak izanik ere, ez omen zuten ulertzen testua eta horregatik eskatu zutela langileek beraiek gaztelaniara itzultzea.

ELAren konstatazio hori ez da gezurra izango: langileak euskaldunak dira baina hizkera tekniko-juridikoa ez dute ulertzen, dio ELAk. Euskaraz ez dute ulertzen. Gaztelaniaz bai. Ondarroako herri euskarak ez du horretarako balio, ikusten denez. Langileen erdarak bai, ordea. Horra gakoa: euskara baturik nahi ez denean, erdara batua aukeratzen da.

Gertakari hori ez da anekdota soila. Kategoría maila du horrek. Ondarroakoa bakarrik balitz, gaitz erdi. Euskal Herri osokoa da, ordea, nahiz eta, EAEn, esaterako, euskararen normalizazio legeak 36 urte dituen, eta ikastolak sortu zirela

50 urtetik gora diren. Eta ia-ia urte guztietan abertzaleen esku izan den agintea. Hala ere, diglosia nagusi.

Euskara batuaren aurkako egungo modarekin, egoera diglosikoa ari gara bultzatzen, betirako finkatzen. Areago: analfabetismoa aukatzen dugu euskara batua mespretxatzen dugunero. Ondarroako Udaleko langileek ehuneko ehun egingo dute euskara bere jardun pribatuan, seguru nago, baina beren euskarak ez die balio hizkera teknikoa ulertzeko ere. Erdarak bai, ordea.

Egoera ez da berria. Zaharrak berri: 'Erria' 'Herriaren' aurka jarrita dagoela iruditzen zait, 1970ean bezala. 1970ean, Euskaltzaindiak euskara batua proposatu eta handik bi urtera, ez bat edo bi, asko ziren, euskararen eredu estandarri oposizioa egiteko, 'erria' aukeratu zutenak, erria eredu eta maisu, beren hitzetan, «ikasten jardun gabe euskera dakin erria». Berriz diot: «ikasten jardun gabe euskera dakin erria». Analfabetismoari gorazarre egitea da hori. Peruabarkismoa. Lehen bezala orain. Etxekalte ari gara.

Aitor dut, ni neu asko penatzen nau gazte ugari armiarma sare horretan harrapaturik ikusteak. Ikuspegi historikoa falta zaielakoan nago (defendatzen duten egoera berberetik gatoz). Hizkuntzaren bat-bateko komunikazio laburraren izenean hizkuntza batek berarekin behar duen komunikazio funtzio nagusia baztertzen dutela iruditzen zait, herri edo nazio izaerari dagokiona.

Onartuko al didate aholku propagandistiko bat?: arretaz irakurri *Asedio al euskera* liburua. Hainbat pasartetan ikusi ahalko dute euskararen kontra gupidagabe jardun ohi diren agintari eta intelektualek nola goraiatu ohi duten herri hizkuntza, eta jatortzat eman, eta aldi berean nola jazarri edo debekatzen duten euskara jaso, euskara batua. 🌀

EGUNEN GURPILEAN

113 Kultura

Izotz-ura kolkotik
Mirariak gugan daude
Itziar Ugarte

119 Soziolinguistika

Kaosa uxatzeko leloak
Soinuak, zaratak eta musikak
Elkarrekin dar-dar
Rapean omen dago asuntoa
Gaiteroak, rockeroak eta raperoak
Hitzak ezin dira kaiola batean itxi
Jaime Altuna

127 Glokalia

Guda kultural materialista
Ignazio Aiestaran

Izotz-ura kolkotik

Kulturan ez da dena letra. Kultura bat ezin da izan huts-hutsik letrazko. Zenbakiak ere badute zer esana; batez ere, letrek ez bezala, iheserako zirrikiturik uzten ez dutenean. Estatistikei eta grafikoei begira aritu gara, bada, urtearen aldi honetan, Elkar fundazioak eta Siadeco ikerketa elkar-teak martxo erdialdean aurkeztu zuten inkestaren ondotik. Gordin erretratatu dute zein dugun gaur-gaurkoz panorama. Hauxe zifren hoztasuna: 200.000 pertsonengana ez da iristen euskarazko kultur lanen kontsumoa, eta, muin-muinean 40.000 lagunek osatzen dute nukleoa, euskaldunen %5ek.

Euskaldunen erdiak baino gehiagok ez du euskal kultura kontsumitzen. Ez da egon sorpresarik, baina zifrak izotz-ura kolkotik behera nola erori dira berdin-berdin. Berehala ikusi ditugu aurpegiak ehunekoak dauden lekuan. Pixka bat honetan dabilenak badaki hainbeste. Baina, bidenabar, iruditut zait euskarazko kultura kontsumitzen ez duen euskaldunak ez duela horren pertzepziorik hainbeste. Inkestak ere erakusten du euskaldunen artetik gehiengoak euskarazko kulturgintzaren aldeko jarrera duela, baina hortik praktikara amildegi bat irekitzen da, eta hor jokatzen da partida.

Ehun lagunetik 28 dira euskaldunak Euskal Herrian, gutxiengo bat. Bada, horien kultur bizitzetan ere ez da inondik hegemonikoa euskara. Badator zifra zaparrada, goitik behera:

- %47,1 kontzertuak. Azken urtean euskarazko kontzerturen batera joandako euskaldunek hartzen dute grafikoe-tan puskarik handiena. Gertu dago kopurua ekuatoretik, baina ez da iristen; alegia, bi euskaldunetik bat baino gutxiago joaten da urtean euskarazko kontzertu bakar

batera. Horien artean, 16-25 urte artekoak dira gehien joaten direnak, eta 35-44 urte artekoak ondoren.

- %42 telebista. Euskaldunen erdiarengana iristetik nahiko gertu geratzen da euskarazko telebistaren kontsumoa ere. Eta, alta, euskaldunen erdiak izatetik gertuago daude euskarazko telebistarik kontsumitzen ez dutenak (%48).
- %29,7 diskoak. Jauzi nahiko handiz dator hurrengo datua: hamar euskaldunetik ia-ia hiruk erosten dute euskarazko diskoren bat urtean. Euskaldunen gehiengoak (%59,7) ez du erosten diskorik gaur egun, eta hamarretik batek erosten ditu erdaretako lanak.
- %22,9 liburuak. Zenbaki baxutan gaude irakurketara heltzerako. Laurden baten azpitik dago euskarazko liburuak ohituraz irakurtzen dituzten euskaldunen neurria. Kontrara, ohituraz erdarazko testuak irakurtzen dituzten euskaldunak erdiak baino gehiago dira (%53,5). Alor honetan, euskarazko libururik irakurtzen ez duen euskaldunen zifra altua da nabarmenena, %57,7.
- %20,6 prentsa. Euskarazko paperezko hedabideen kontsumoa ez da iristen euskaldunen laurdenera. Prentsa kontsumitzen ez dutenen kopurua ere esanguratsua da (%19,3), baina prentsa irakurtzekotan, euskarazkoaren aldean, ia hiru bider gehiago dira erdarazko prentsa kontsumitzen duten euskaldunak (%58,8).

Zenbakien zaku horretatik azterketa mamitsua atera zuen *Berria* egunkariak aste bira. *Tamainaren aurrean* goiburupean, euskarazko papergintzaren tontor bat ageri zen azalean, ispilu baten aurrean. Ispilua arrakalatu arte galdetu diogu geure buruari zenbat garen, eta aldaketa garaia bada bizi dugun hau, honek behar du galdera aldatzeko garaia. Olatz Osa Elkarreko editoreak jo du ituan:

Prest gaude, nahi dugu euskal kultura periferiatik ateratzea, egungo prekaritatea iraultzea eta lehentasunezko jarduera bilakatzeko? Benetan nahi dugu kulturaren ardaztutako jendarte bat? Onartuko dugu ikuspegi kritikoa garatuko duen jendarte hezi eta ahaldundu bat?

Izotz-urak ernatzeko balio dezake, hori ere egia da. Eta egia da, halaber, ernatze kolektibo bat irudikatzea gaur nahasiegia dela. Abiapuntu bat. Hori iradoki dute soziologoek; euskaldun gehiago dagoelako egun, eta ñabardurak ñabardura eta arriskuak arrisku, irabazteko eremua zabaldu delako. Gari-koitz Goikoetxea kazetariak honela jaso zituen Kike Amonnarrizen hitzak:

Kontuan izanik euskaraz dakien jende asko guztiz ingurune eraldunetan bizi dela eta ia harremanik ez duela euskararekin, kontuan izanik askok ez duela apenas irakurtzen, euskarazko kultur ekoizpenaren sustapena mugatua dela eta erdarazkoak askoz bozgorailu mediatiko handiagoak dituela, eta kontuan izanik euskaldun gehienei errazago zaiela erdaraz irakurtzea, kopuru hori lorpen handitzat joko nuke. Eta horrekin batera esango nuke euskarazko irakurleen kopurua handitzeko aukera handia dagoela.

Mikatzagoa da sortzaileen ahotatik datorren diskurtsoa, oro har. Ezer gutxi dut eransteko haien esanei, eta hona Amagoia Gurrutxaga kazetariak bildutako zenbait:

Garazi Arrula: «Gauza bat da negarrik ez egitea eta beste bat maila berean hartzea kultur hegemoniko baten eta hegemonikoa ez den beste baten indarrak. Gure benetako neurria onartu eta hitzun eta hartzaile kopuruak iraultzera jo behar dugu. Geldirik ego-teak, gure egoeran, atzera egitea erran nahi du, eta gure egoerara egokitutako kultur politikak, hizkuntz politikak behar ditugu».

Ramon Saizarbitoria: «Gure ahuleziak erakusten baditugu, beldur gara ez ote diguten esango ea zertarako hainbeste esfortzu eta laguntza; gure ahulezia erakusten ez badugu, baina, ez dugu laguntzarik jasoko. [...] Egia da duela 40 urte ez bezalako euskaldun kopurua dagoela Euskal Herrian; egia da ere, baina, duela 40 urte aurreikusitako egoerara ez garela iritsi»

Bernardo Atxaga: «Bistan da Euskal Herrian bigarren alfabetatze kanpaina behar dela. Eta horrek hasi behar luke, nor bagara, datorren urtean. [...] Antzerkiak, irakurraldiak eta beste egin behar dira. Orain, XXI. mendera ekarri behar dira zuzenekoak».

Garbine Ubeda: «Euskarak diskriminatu egiten duela sinetsi dugu eta, beraz, euskara noranahikoa gutxi batzuen kontua dela. [...] Euskal kultur produktuak eta euskaraz sustatzeari 10etik 8ko

puntuazioa eman dio jendeak. Inkesta berean, euskal produktuak oro har zailak eta interesik gabekoak dira. Ez da dena galdua. [...] Siadecoren azterketa norbanakoaren kontsumismotik dago planteatuta, eta ez da pasiboki irakurtzen edo entzuten dena kontuan hartzen. Eta hor dago gakoa, nire ustez. Etengabe ari baikara irakurtzen eta, zer esanik ez, entzuten. [...] Nonahi dago musika jarrita. Gehienetan, ozen. Beti da erdaraz. Beti da estilo jakin batekoa. Eta horrek eskola sortzen du, paisaia antzaldatzen du, *normala* eta *ohikoa* zer den definitzen du, eta, ondorioz, zer den *normaletik kanpokoa*, *salbuespena*, *politikoa*. [...] Etengabe bilaketan aritu behar du [euskaldunak]. Askotan, ez aurkitzeko. Euskaldunak ez du alfer izateko eskubiderik».

Euskal kulturgintzaren egituretan jazotzen ari den belau-naldi aldaketa eta horrek, ezinbestean, dakarren mugimendua gehitu zuen eztabaidara Nekane Goikoetxeak, Mondragon Unibertsitateko irakasleak:

60ko hamarkadan lehenik eta 80koan bigarrenik eraikitako egiturak lideratzen ari zen belaunaldia erretiratzen hasia edota erretiratua da. Gizartetik sortutako enpresetan, Jaurlaritzako sailetan, udal askotako bulegoetan, hedabideetan, ikastoletan, argitaletxeetan, euskal girotze barnetegietan, kultur elkarteetan 'gure esku dago' filosofia praktikatu duen jende-multzoa badao. Honaino ekarri dute eguneroko artea, bistan denez dena ez da goelako gure esku.

Hamarkada horietan eraikitako kultur mundua da guri iritsi zaiguna. Eta, antza, eraikitze horren osteko sendotze bide aldapatsua da gaur zapaltzen duguna.

Mirariak gugan daude

«Kontzertu hau bada mirari txiki bat». Azkenengo asteek ere utzi digute oso bestelako titularrik. BEC Bilbao Exhibition Centerren gaude, Berri Txarrak, Nafarroatik. Euskal kulturaren aje eta neke guztiak kolpetik desegin, eta hori berori festaren parte bilakatu zela zirudien. «Guk *infra*-tik begiratzten dugu mundua; azpitik. Horrelako gau berezi eta makroa,

gorroto dut hitz hori, baina halako gau makroa antolatu ahal izatea bada mirari txiki bat», zioen Gorka Urbizuk.

Kontsumitzaile faltaren beste muturra da Berri Txarrak gurean. Azken diskoekin bi, hiru, lau gau jarraian bete dituzte Euskal Herriko aretoak. Oraingoan, gau denak batean konprimatu, eta han ginen 10.300 lagun. Belaunaldi bat baino gehiago, euskaldun asko dantzan, eta gure arteko bati barrutik atera zitzaion *benetan kristona* iruditzen zaiola euskal talde batek hainbeste jende batu ahal izatea. Gehienok ez genuen, nolabait esan, lorpen baten gorputzaldirik, eta gainera *benetan kristona* sentitze horrek ez dakit bene-benetan zer ezkututzen duen. Zerbaki handien bila hasi ginen gure kultur memoria errenetan: Bertso Txapelketa Nagusiko finalak, Durangoko Azoka, eta hor planto. Gero, biharamunean, txio batean irakurri genuen Negu Gorriakekoek 30.000 lagun bildu zituztela azken hiru kontzertuetan. 2001. urtea zen, eta gurasoen zangoetara loturik genbiltzan gu. Baina zerbait gertatzen ari zen orduan ere.

Kontua ez da zenbatetan izango garen 10.000, noiz berriz 30.000. Kontua gehiago da erreal bezain irreal bizi ditugula une horiek; oasikoak, parentesi artekoak. Ados nago Urbizurekin bizipen horiek normalizazioaren alde egiten dutela dioenean. Ulertzen dut txiki eta periferikoa izatearen «berezko xarmaren» kontra egiten duenean; euskal akuarioan norbait izateaz aparte, itsasoan egon nahi izatea defendatzean; ilusioaren motorra ez herdoiltzekotan, kanpoko mundura atera beharra borrokatzean. Eta hori hala izanik ere, kontua batez ere da antipodetan dagoela BECeko argazkia euskal eszenaren egunerokotik. Demagun, Lauroba. Taldeak hamalau urteko ibilbidea agortutzat jo du, eta aho bizarririk gabe hitz egin du Iker Lauroba taldearen sortzaileak eta abeslariak azken denboretan bizi izandakoaz:

Bageneukan gogo jarraitzeko, baina gero eta zailtasun gehiago genituen kontzertuak lotzeko. Azken diskoa atera genuenetik bi urte pasatu dira, eta, gure ustez, laster beste disko bat grabatzeko ordua iritsiko zen. Baina 2017an 4 kontzertu bakarrik eman

genituen. Zer egin behar genuen: beste disko bat atera, urtean lau kontzertu emateko? Gainera, guk kontzertuetako diruarekin ordaindu izan ditugu beti gastuak: diskoa, bideoklipa, lokala... Disko berria geure poltsikotik ordainduta ere, zer aldatuko zen, hainbeste urteren ondoren?

Beltzak dira zenbakiak, eta, bistan da, hitzak ez dira nahiko zifrak lekualdatzeko. Urteko lehen hiru hilabeteetan 30 diskotik gora eman ditu euskal kulturak, eta, bitartean, mirari txikien zain bizi den kultura da gurea.

Mugak gugan daude kantatzen zuen Beti Muganek. Eta mugak gugan daude, baina baita mirariak ere. Luzea da kultur kontsumoaren soka, eta badakigu euskal kulturaren kontsumoa ez dela zenbakitan beltz dagoen bakarra, baina badakigu, halaber, urka-bilur bihurtzen zaigula guri soka. 🌀

Kaosa uxatzeko leloak

Paristik natorren artista bat ez naiz ni. Nire burua ez dut artistatztat; jaio eta hazi nintzen herriari garai batean *Le petit Paris* deitzen bazioten ere. Musika tresnekin dudan harreman aktibo bakarra, urtean behin txapel gorri baten azpian, zapi koloretso bat lepoan eta plastiko beltzen artean partxe bat jotzea da; danborrari partxea esaten baitiote aspaldi bizi naizen herrian.

Baina, gehienok bezala, musika gogokoa dut, eta konturatzen naiz ni baino artistagoak direnentzat musika zerbait esateko modua dela. Hala zioen Libe Garcia de Cortazarrek urte hasieran egin zioten elkarrizketa batean:

Gustatzen zaidana egitea da musika niretzat. Ezkutatu, baina, aldi berean, esan: «Hemen nago, horrelakoa naiz, eta hau da kontatu nahi dudana». Gustatzen zaizuna egin eta erantzun bat jasotzea ederra da. Eta musikaren bidez esatea bestela esaten zailagoa dena.

Musikak norberak esatea, kontatzea, hitz egitea... ahalbidetzen badu ere, musika norbanakoaz haratago doan zerbait da, musikaren bidez kolektiboari zentzua eman nahian ari-tzen gara. Franco Berardi filosofoak *La sollevazione* liburuan honela jaso zituen Guattariren hitzak:

Iluntasunari beldurrez haurrak abestu egiten du gauez eta azkarregi deslokalizatzen diren eta kosmosean eta irudimenean ugaritzen diren gertaeren gaineko kontrola berreskuratzen saiatzen da. Modu berean, norbanako bakoitza, talde bakoitza, nazio bakoitza kaosa uxatzeko oinarrizko lelo kopuru batez hornitzen da.

Ziur aski, bizi garen herriaren danbor hotsak ere kaosa uxatzeko baliagarriak zaizkigu. Pron, pron, pron, pron, pron, pron...

Soinuak, zaratak eta musikak

Martxoaren 8ko leloak eta burrunba ozena amatatu gabe zeudela, neke aurpegi alaiak nabaritu nituen goizean goiz Donostiako San Telmo Museo atarian. Ankulegi elkarteak urteroko antropologia jardunaldia prest zuen; programa eta izenburu deigarriak: *Soinuak, zaratak, musikak: antropologia eta sonoritatea*. Egun osoan zehar oso proposamen iradokitzaileak entzun ahal izan genituen, aurtengoan horixe baitzen gakoa: entzutea.

Xabier Erkizia soinu artistaren ahots grabazio bitxi batek itxi zuen jardunaldia: Léon Azoulay antropologoari ahozko gutun bat. Azoulayk 1900. urtean munduko artxibo fonografikoa sortzeko lehen harria jarri zuen, ziur aski mota honetako historiako lehena. Parisko Erakusketa Unibertsalean 70 bat hizkuntzatan grabatutako hotsak bildu zituen, tartean euskarazkoak. Garai hartan Parisen euskaraz hitz egiten zuen *artistarik* ere baitzen. Hasierako fonografo haiek, batez ere, hotsak eta zaratak jasotzeko ziren, baina Erkiziak dio ondoren garatu zen ‘zarataren gerra’ beste norabide batean kokatu gintuela, grabatzekoak baino entzutekoak ziren tresnak sustatu baitziren. Bere ustez, kontrolean zegoen gakoa: nork grabatu, eta, areago, noren ahotsa publiko egin.

Txakur baten pare irudikatu gintuzten altabozari adi. Haien aurrean haur edo basatien gisa imajinatu gintuzten eta hein handi batean hala jarraitzen dugula dirudi. [...] Orain altabozak eta mikrofonoak gurekin eramaten ditugu. Poltsikoan. Baina soilik gutxi batzuk erabiltzen dira prefabrikatuak ez diren soinuak entzun eta, are gutxiago, jasotzeko.

San Telmon, Erkiziaren hausnarketekin batera, Parisen 1900ean jasotako gizon eta emakume haien kantu eta irrintziak entzun ziren. Azoulayren lana oraingoz ezagutzen dugun euskarazko lehen grabazioa izan zen, eta, Erkiziak aipatu zuen moduan, han geunden «118 urte beranduago, antropologia jardunaldi baten aitzakian, gure zaratek gutaz zer eta zenbat eta nola konta dezaketen ikasi nahian».

Elkarrekin dar-dar

Gure zaratek, gure doinuek, gure hitzek gutaz asko konta dezakete, norbanakoak eta talde bakoitzak oinarrizko lelo multzo bat osatzen du-eta. Donostiako antropologia jardunaldian horri erreferentzia egin zioten hainbatek. Nader Koochaki-k estetika elkarrekin dar-dar egitea dela aipatu zigun, Mari Luz Estebanek *Kantujiran* elkarrekin kantatzean komunitatea sortzen dela, euskaratik eta euskaraz, eta Markel Ormazabalek musikaren bidez nortasun kolektiboari zentzua eman nahi horretan adinak garrantzia duela gogorarazi zuen.

Ormazabalek *hard core* eszenaren inguruko ikerketa egin du, ondorioztatuz musika estilo horrek zarata hartu duela identitate-erakuntzaren osagai berezitu bezala. Hori aurreko belaunaldiarekin haustura gisa uler daiteke:

Gure aurrekoentzat gure musika zarata da eta ondorengoek musika guretzat zarata izango da. Zarata beti besteek egiten dute, baina musikan zarata egiten da zerbaiten kontra, protesta moduan.

Belaunaldi bakoitzak nolabaiteko soinu banda eraikitzen du, aurrekoek bereizteko identitate berria sortzen da musikaren bidez, eta, jakina, musika doinua, ahotsa eta zarata da, baina horrekin batera hitza ere bada. Jacqueline Urla antropologoak aspaldi azaldu zuen 90eko hamarkadan hizkuntzaren ikuspegitik Negu Gorriak taldeak eszenaratu zuena: «Negu Gorriak-ek ez zuen soilik ozenki esaten, euskaraz ari zen esaten». Urlarentzat, talde horren hautuak aukera batzuk ireki zituen hainbat gazteren euskal nortasun berri bat esploratzeko eta definitzeko:

Negu Gorriak adibide bat da; gazte jendea tradizioari buruzko elkarrizketa dinamikoan nola parte hartzen ari den, gazteak nola ari diren beren baitan esploratzen eta definitzen gaur egun euskalduna izatea zer den.

Bi hamarkada pasa dira eta badirudi musikaren bidez zabalitzen diren hitzen hautua aldatu dela. Ingeleseztik abesten duten Belako moduko talde interesgarriak ditugu, edo euskara,

inglesa eta gaztelania tartekatzen dituzten estilo ezberdineta-ko kantari eta talde arrakastatsuak (Izaro, Glaukoma...). Duela bi urte Agurtzane Elorduri irratian entzun nion egungo gazteen hizkuntza-ideologian ez dagoela funtzio guztietarako hizkuntza on bakarra. Elordui *desestandarizazioaz* mintzo da, eta ez du uste hizkuntza hibidrazio hori soilik eremu elebidunen kontua denik; sormen kontua ere omen da, ludikotasunarekin lotutako sormena. Interesgarria litzateke aztertzea gazteen hizkuntza hautu horiek aurreko belaunaldiekien haus-tura gisa autodefiniziorako bide bezala erabiltzen ote diren.

Rapean omen dago asuntoa

Martxoaren 13an telebistako *Ur handitan* programan, Berri Txarrak talde arrakastatsuen Gorka Urbizuri hitz parado-xiko hauek entzun genizkion: «Gaur egun rocka infrasoinea da, rapean dago asuntoa». Handik lau egunetara Barakaldo-ko BECa hamar mila lagunekin bete zuten, eta hiru orduko kontzertu hartan entzundako abesti batek hala dio: «Beude Hori Bai, Psilocybe eta Lekunberriko Kantina. Beude Ttatto-la, Akelarre eta Bilboko Kafe Antzokia...». Bezperan, «gure kulturaren birika» diren areto horietako bat, Hondarribiko Psilocybenea, hip hop musikaren agertokia bilakatu zen *oilar-borroka* baten bidez.

Ez da gauza berria rapa, ezta euskaraz egindako rapa, bai-na azken urteetan gazteen artean zabalkunde handia izaten ari da, eta geroz eta ohikoagoak bihurtu dira kalean egiten diren inprobisazio lehia berezi horiek. Igor Elortzak Duran-gon oilar-borroka ikusi eta Twitterren hala idatzi zuen: «oi-lar-borrokak arrasatzen Durangon; eta beste herri batzuetan. Polla, culo eta nahi duzuen, baina kalea galtzen ari gara». Ez dakit bertsolaritzaz edo musikaz ari ote zen. Euskarari buruz ari zela iruditu zitzaidan.

Glaukoma taldeak, ordea, «2zio bat da euskaraz rapea-zen aritzea» kantatzen du, eta hor ditugu Norzzone, La

Basu, Aneguria edo 2zio bezalako raperoak. Oiartzungo Alain Mendizabal *Txilly* rapero gazteak elkarrizketa batean dio euskarazko rapa bere une onenean dagoela. Bere ustez, rapak duen gauza garrantzitsuena letra da, eta «euskarak gramatikalki eta estrukturaliki duen aberastasun horrek milaka aukera ematen ditu gauza ezberdinak egiteko, edozein neurri eta denboran».

Aukerak aukera, esango nuke, beste musika estiloetan bezala, gaztelania dela nagusitzen den hizkuntza, baina ikusi beharko da zer garapen duen gazte mugimendu horrek. Antropologian, maila mikroan gertatzen direnak osotasuna ulertzeko interesgarriak direla esan ohi da, eta niri Oiartzungo *Txilly* raperoaren hitz hauek zer pentsa eman didate:

Azkenean rapa gazteek eskura dugun estiloa da. Asko mugitu gabe, musika egin dezakezu. Nik mikrofono eta txartel batekin disko bat egin dut, ez da gauza handirik behar, beraz. Oiartzunen gure kabuz gauzak egiteko mugimendu hori azaleratzen ari da azken aldian. [...] Raparekiko zaletasun handia dago herrian. Orain arte eman den punk mugimenduaren antzekoa izan daiteke. Lehen kontzertu guztiak betetzen zituzten, eta orain gazteak rap kontzertuetara animatzen dira. Aurreko astean, adibidez, Potte tabernan jendetza elkartu ginen, Oiartzungo ia rapero guztiak, eta sekulako festa antolatu genuen. Bertan lagun batek bota zidan: «Niri eta dena ematen dit gogoia oholtza gainera igo eta rapeatzen hasteko!».

Gaiteiroak, rockeroak eta raperoak

Oiartzunen, beste herri askotan bezala, rapa zabaltzen ari da. Oiartzunen dago Soinuenea, Herri Musikaren Txokoa, eta urtero bezala martxoaren amaieran jardunaldia antolatu dute. Aurtengoan, emakumeek herri musikan izan duten papera aztertu dute, eta bertan izan genuen aukera Carme Campo eta Chus Caramés galziarrak ezagutzeko. Ezagutzen ez genuen generoaren araberako musika banaketa bati buruz hitz egin ziguten: Galizian *gaiteiroak* gizonezkoak izan ohi

dira eta *pandereteirak* emakumezkoak. Herriz herri ibiltzen zirenak *gaiteiroak* ziren, espazio publikoan garrantzia zutenak, protagonistak. *Pandereteiren* egin beharra askoz domestikoagoa zen, etxean egiten ziren lan kolektiboen ondoren aritzen ziren. Campok eta Caramések topatu dute beti ez dela hala izan eta XIX. mendean Aurea Rodríguez moduko emakume *gaiteirak* izan zirela. Edozein kasutan, banaketa desgiteko garaia badela aldarrikatzen dute.

Musika berrienetan ere, genero desberdinkeria mantentzen da. Rock eszena oso maskulinoa da, eta 2010ean Mailen Altunak egin zuen *Emakumeak punk-rock taldeetan* ikerketan parte hartu zuten musikariek hala gogorarazi ziguten. Iaz, Topatu gazte proiektu komunikatiboak plazaratu zuen *Emakumeak oholtzara* bideoan, elkarrizketatuek (Izaro Andres, Ane Bastida, Onintza Rojas eta Olatz Salvador) gauza bera baieztatu zuten, eta aurten Gasteizko Azkena Rock jaialdian emakume musikarien ausentzia salatu dute berriro ere. Altunaren ustez, rocka maskulinitatearekin erlazionatuta dago, eta, ondorioz:

Rock musikari bezala identitatea eraikitzen duten emakumeek identitate erresistente bat eratu beharko dute, emakumeak izerditu dezaketela aldarrikatzen duena, salto egin dezaketela, garra-si egin dezaketela.

Raparen protagonistak ere gizonezkoak dira eta maskulinitatearen ezaugarri hegemonikoak goraiatu egiten dira. Hip hop-a ikertu duen Nuria Alabao kazetari eta antropologoak dio gizonkeriaren erakustaldia, batez ere, *oilar-borroka* jo-koetan agertzen dela:

Hip-hoparen bidez euren burua berrasmatzeko modu hori asko bizi izan duen pertsona indartsu batekin dago lotuta, bere buruaren hauskortasuna jendaurrean inoiz agerian utziko ez lukeena. Tradizionalki gizonei egotzitako balioen mundua. Lehiaren bidez elkar lotzen eta elkar aitortzen dute.

Gure kaleetan oilar-borroka horietako bat ikusteko aukera baduzue, konturatuko zarete, itxurazko norbanakoaren

goraipamena baino, mutilen edo *oilarren* arteko elkar aitorea eta lotura gailentzen dela. Hori bai, nortasun kolektibo horretan genero rolen banaketa argia da: mutilak erdian, neskek alboan. Mutilen gorputz eta ahots oilartuak protagonistak dira; nesken gorputzak bazterretan geratzen dira, isilik baina ikusgai. Belaunaldi, haustura eta musika 'berriak', baina behin eta berriz emakumeenak dira isildutako ahotsak.

Hitzak ezin dira kaiola batean itxi

Emakume artisten ahotsak isildutako hitzak dira, eta musikaren hitzak artazien jomuga nagusia dira. Las Vulpes punk taldea duela 35 urteko udaberrian polemika handienetako baten protagonistak izan ziren, eta geroztik zentsurak darrai.

«Les paraules no es poden tancar dins una gàbia. Volen soles» (Hitzak ezin dira kaiola batean itxi. Bakarrik hegan egiten dute). Montserrat Roig-ek idatzitako hitz horiek zituena kamiseta jantzita agertu zen Valtonyc *rapero* mallorcarra (Miquel Arenas Beltrán) joan den urteko martxoan Kataluniako Parlamentuan bere aurkako epaiketa salatzen. Urtebete geroago, espetxera joan beharko duelako notizia iritsi zaigu. Hain zuzen, otsailaren 20an *Euskaldunon Egunkaria* itxi zutela 15 urte bete direnean eta Fermin Muguruzaren hitzak kaiolan itxi ez, baina txistuen bidez Espainiako Musikaren Sarietan Madrilen isilarazi nahi izan zituzten musika munduko artista horiekin gogoratu naiz. *In-komunikazioa* abestiagatik jaso zuen saria, eta txistu hotsak, ezjakintasun eta inkomunikazio arazoa baino, botere arazoa direla esango nuke. Boterean daudenek gustuko ez dituzten hitzak debekatu nahi dituzte, ezagutzen ez dutenek ere: berea ez den hizkuntza bakar horretan mintzo ez direnen hitzak eta beren elebakartasun hori zalantzan jartzen duena kontrolatu nahia.

Valtonyцен epaiaren ondoren, Pablo Hasel rap kantariak bi urte eta egun bateko espetxe zigorra jaso du. Hitzak eta hizkuntzak isilarazi nahia berrindartu dela dirudi. Maite ez

dituzten hitzak zigortzeaz gain, hizkuntza hegemonikoan ari-tzen ez direnen mintzoa 'traba hutsa delako progresoarentzat'. Euskaraz aritzea 'baldarra, insolidarioa, txokoan bizitzeko gogoa eta autokonplazentzia' zela aspaldi ikasi genuen. Duela gutxi 'gogaikarria' ere badela gogorarazi digute Nafarroako Parlamentuan: «Zertarako ari zarete euskaraz, molestatzeko ez bada?». Eta Kortatuk abesten zuen esaldi hau biziberritu beharko genukeela pentsatu dut:

Aunque esté todo perdido, siempre queda molestar.

Dena galtzen denean ere, molestatzen jarrai daiteke behin-tzat. 🐞

Guda kultural materialista

Ideiak gertaera materialak direla ahazten da askotan. Unibertsala entelegatzeko, artikulatzeko, moldatzeko eta adierazteko tresna materialak dira ideiak gizarte batean. Alta, ideien bide materialista gutxietsi dute modako korrante politiko eta kulturalak egun. Razmig Keucheyan Bordeleko Unibertsitatean soziologia irakasleak gogorarazi digu ‘Les idées suffisent-elles à changer le monde? Ce que la bataille culturelle n’est pas’ artikuluan, *Le Monde Diplomatique* dela medio (badago euskarazko bertsioa, Manu Robles-Arangiz Institutua kultur fundazioaren webgunean: ‘Aski al dira ideiak mundua aldatzeko? Guda kulturala zer ez den’).

Edozein joeratako ezkerrean ideia arriskutsuak hedatu dira, politikoki egokiak iruditu arren. Horien artean guda kulturalarena daukagu. Guda kulturalaren inguruko argudioa ez da faltsua izatez –dio Keucheyanek–, baina estrategia politiko problematiko batera darama, Antonio Gramsci eta bere ‘hegemonia’ kontzeptua presaz irakurri ondoren. Ideia sinplea da: politika, azken buruan, kulturaren datza. Horretarako hiztegi politiko berria eta mundu ikuskera berria beharrezkoak dira. Hasiera batean ezin hobea dirudi ideia horrek Facebook eta Twitterren garaiotan, non webgune batean iruzkin bat edota txio sumindu bat jartzea ekintza politiko nagusi bihurtu den, ordenagailuaren pantailaren aurrean etxetik politika aise egin daitekeelakoan, edo gero eta gutxiago saltzen diren egunkarietako zutabeetan argitaratutako eskariek eta mendekuzko iritziek Interneten bidez munduari bira emango diotelakoan.

‘Guda kultural’ adierazpenak arrakasta izan badu, hipotesi bategatik izan da: hipotesi horren arabera, azken hamarraldietan eskuinak bere ideiak inposatu ditu, neoliberalismo ekonomiko eta moral kontserbadorearen arteko nahasketan, non orain murgilduta gauden. Baina, Keucheyanen aburuz, eskuinak ez zuen benetan ‘guda kulturala’ irabazi beharrik izan, bere sorreratik bertatik datozen kategoriak, hala ekoizteko bitartekoen jabetza pribatua nola merkatu-ekonomia, ez baitira funtsean zalantzan jarri 70eko hamarraldi erditik hona. Hamarkada horretatik kapitalismoak eraldatze handiak izan ditu: finantzarizazioa, Ekialdeko blokearen hondoratzea eta eskualde hori munduko ekonomian barneratzea, Txinaren kapitalismoranzko bira, desindustrializazioa, langile mugimenduaren krisia, Europaren eraikuntza neoliberal eta beste horrenbeste. Testuinguru horretan, krisialdi eta sistemaren berregituran, eskuina prest zegoen abagunea profitatzeko. Beraz, guda kulturala aipatzen denean, eskuinaren eta klase kapitalistaren oinarri materiala ahazten da: finantzen eta ekoizpen-bitartekoen jabetza, langile klaseari eginiko eraso, industriaren desitxuratzeko basatia globalizazioan, merkatu-ekonomiaren indarkeria. Halako aldaketak ez dira *hashtag* batekin edo *change.org* kanpaina batekin borrokatzen, ezta George Lakoffen marko mentalekin ere. Horretan eskuin oro ezker progre eta galdu guztiak baino materialistagoa eta errealistagoa da.

Hegemonia liberal berria soilik azaleratu zen indar ezker-tiar eta progresistak objektiboki ahuldu zituzten aldaketa estrukturalen ondoren. Liberalismoaren ideien itxura ez da indartsuagoa argudioen aldetik, baizik eta egungo oinarri materialaren aldetik, iraganean beste aukerak suntsitu ostean. Liberalismoaren ideologia ez da normalagoa, ezta naturalagoa ere. Normala eta naturala dirudi bere mundu ikuskerak ekonomia materialez mundu-mota hori naturalizatu eta normalizatu duelako, lehengo indarkeria kapitalista eta klaseen arteko borroka oro ezabatu edo kamuflatu arte. Horixe da ‘guda kulturala’ egunero ahotan izaten duten askok ahaztu

dutena. Ideien guda irabaztea ez da nahikoa sistema aldatzerakoan, gehienbat klase sozialen eta kapitalaren egituraketa zokoratzen denean. Batzuetan gizartearen dinamika gehiegi sinplifikatzen da idealismo populista eta sinplista batetik. Halaxe jazo da azken urteotan, Keucheyanen berbatan:

Ikuskera honen adibide beteginak dira Ernesto Laclaren eta Chantal Moufferen teoriak, Podemos eta La France Insoumise inspiratu zituztenak. [...] Komunisten oinarria langile klasea eta klase aliatuak izaten ziren, batez ere nekazariak eta klase ertainetako sektore azpiratuak. 'Bloke sozial' horri zuzentzen zitzaizkion langile-prentsa eta koadro gidarien eskola. Baina zein da La France Insoumiseren jomuga? 'Mundu ikuskera' batek indar politikoa izaten du beste klase batzuei aurre egiten dion klase-koalizio batean oinarritzen denean. Ikusteko dago zeintzuk diren etorkizuneko 'bloke sozial' horren ezaugarriak.

Keucheyanek ohartarazten digu halako korronteetan Gramsci gaizki irakurri eta ulertu dutela. Modako interpretate batzuek adierazten dutenaren aurka, Gramscik sekula ez zuen 'guda kulturala' klase-borrokaren nukleo bilakatu nahi izan. Bere garaiko marxismotik, ekintzaile italiarrak ez zuen 'fronte kulturala' besteen gainera jarri gura izan. Dagoeneko badiren fronte ekonomiko eta politikoarekin fronte kulturala artikulatzea izan zen bere ideia. Gramscik 'kultura' deitzen dion hori ez da egun hitz horrekin aipatzen ohi dutena. Hegemonia kulturalaren aldeko borrokak ez du esan nahi intelektual edo gidari ihardukitzaileek hedabide nagusietan etengabe aritzea, ezta pop musika alternatibo berria sortzea ere. Gramsciren azterketetan, sindikalista sarri fronte kulturalaren lehen lerroan egoten ohi zen. Antolatzen dituen borrokak direla medio, indar-erlazioen bilakaera eragiten du sindikalista batek, beste mundu bat posible dela ikusaraziz, Gramsci eta Keucheyanen iritziz. Azken horrek honela amaitu du bere analisisa, 2017ko abenduan Onet garbitasun enpresako langileek Parisko eskualdean izandako greba gogoan:

70eko hamarralditik hona kapitalismoak izandako eraldaketa estrukturalak langile klasea aldatu egin dute. Egia da klase hau

ez dela desagertu; anitzagoa bihurtu da, ikuspuntu sozial, etniko eta espazialek begiratuta. ‘Ideien guda’ egitea klase herritar berri hauek politizatzea da, Oneteko langileen moduko borroken bidez. Hauen garaipenak erakusten du gertagaitza dena posible izan daitekeela. Horixe da ‘fronte kulturala’, fronte ekonomiko eta sozialarekin artikulatua. Agian ez dakite, baina Oneteko grebalariek dira Gramsciren benetako oinordekoak.

Keucheyanen analisitik haratago joan nahi nuke orain. Laclau eta Mouffe bezalako egileen irakurketa onartzen denean, Gramsci modu okertuan ulertzeaz gain, maiz asmo maltzurra nabaritzen da. Askotan zenbait akademizismo posmodernotan ‘hegemonia kulturala’ eta ‘guda kulturala’ bezalako kategoriak erabiltzen dira sindikatuen eginkizun historikoa eta langile klasearen garrantzia errefusatzeko edo arbuiatzeko asmoz. Ezker berriaren barruan modan dago halako interpretazio partzial eta okerra, funtsezko gako eta ardatzak ahaztuz: antagonismo oro ez dela klase borroka, klaseek zeharkatuta dagoela ‘herria’ kategoria, kapitalaren hegemonia klasista dela, sindikatuen lekua ezinbestekoa dela, sindikalismoa eta langileria ere kultura direla, eta, azkenik, gizarte orotan mekanismo materialak ulertu eta bultzatu behar direla idealismorik gabe. Bitartean, eskuin zaharrak eta berriak tresna material eta klase-bide oro erabiltzen ditu, ekoizpen-bitartekoen jabetza baliatuz, langileria zatitu eta sindikalismoa eskuperatu nahian.

Nire idazlana bukatu aitzin, Gramsciren egile garaikide baten poema bat ere gogora ekarri nahi nuke. Luzea da, baina merezi du osorik aipatzea, nire ustez XX. mendeko olerki gorenaren artean baitago. *New York (bulegoa eta salaketa)* da izenburukoa, Federico García Lorcak izkiriaturia, Juan Luis Zabalak euskaratua:

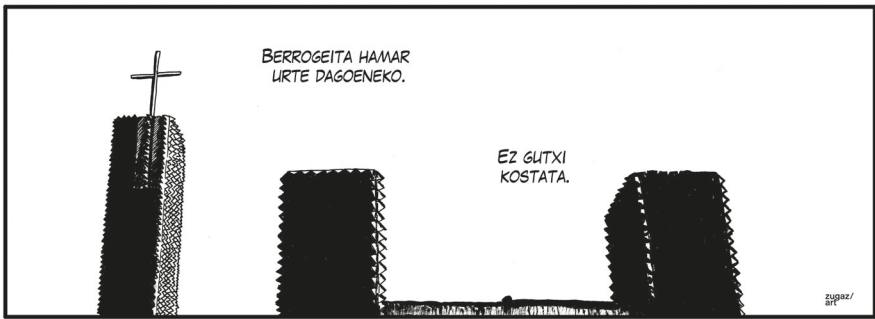
Biderketen azpian
ahate-odol tanta bat dago;
zatiketen azpian
marinel-odol tanta bat dago;
batuketan azpian, odol samurrezko ibai bat;
Errebaletako logeletatik barrena

kantuan datorren ibai bat,
eta zilarra dena, zementua edo brisa
New Yorkeko egunsenti gezur esanean.
Mendiak existitzen dira. Badakit.
Eta jakintzarako betaurrekoak.
Badakit. Baina ni ez naiz zerua ikustera etorri.
Odol uherra ikustera etorri naiz,
makinak urjauzietara
eta espiritua kobraren mihira eramaten dituen odola.
Egunero hiltzen dituzte New Yorken
lau milioi ahate,
bost milioi zerri,
bi mila uso hilurren direnen gusturako,
milioi bat behi,
milioi bat arkume
eta bi milioi oilar
zerua birrinduta uzten dutenak.
Hobe da aiztoa zorrozuz negar egitea
edota zakurrak erail ehizaldi haluzinagarrietan,
egunsentian esneko tren
amaiezinak jasatea baino,
odolezko tren amaiezinak
eta lurrin-saltzaileek eskuak lotu dizkieten
arrosaz egindako trenak.
Ahateek eta usoek
eta zerriek eta arkumeez
beren odol tantak jartzen dituzte
biderketen azpian,
eta estututako behi zapuztuen marru lazgarriek
saminez betetzen dute
Hudson olioaz mozkortzen deneko harana.
Beste erdiaz deus ez dakien
jende guztia salatzen dut nik,
ahazten diren animaliatxoen
bihotzek taupada egiten duteneko
eta zulagailuen azken festan
guztiok eroriko gareneko
bere zementuzko mendiak altxatzen dituen
erdi berrerosiezina.
Aurpegian ttu egiten dizuet.
Beste erdiak entzun egiten nau
irensten, pixa egiten, bere garbitasunean hegan egiten

zotz txiki hauskorrak
intsektuen antenak herdoiltzen direneko
hutsuneetara daramatzaten
atezaindegietako haurrek bezala.
Ez da infernua, kalea da.
Ez da heriotza. Frutadenda da.
Ibai hautsietako eta distantzia atzemanezinetako mundu bat dago
katu horren hankatxo automobil batek hautsitakoan,
eta nik zizarearen kantua entzuten dut
neska kokkor askoren bihotzean.
Herdoila, hartzigarria, lur dardaratua.
Lurra bulegoko zenbakietan igeri egiten duzun zu zeu.
Zer egingo dut? Paisaiak ordenatu?
Gero argazki diren amodioak ordenatu,
gero egur puska eta odol ahokadak direnak?
Ez, ez; nik salatu egiten dut,
nik agoniak irratiz ematen ez dituzten,
oihaneko programak ezabatzen dituzten
bulego mortu hauetako
araoa salatzen dut,
eta neure burua eskaintzen dut estututako behiek jan nazaten
beren oihuek Hudson olioaz mozkortzen deneko harana
betetzen dutenean.

Surrealismoaren eta materialismoaren arteko poema hori laket dut. Surrealismoaren bidez errealitatea poetizatze-ko gauza da. Eite surrealistik zeru birrindua, zementuzko mendiak eta zizarearen kantua dauzkagu hor. Jite materialistik hor ere herdoila, hartzigarria eta lur dardaratua. New York bezalako hiri kapitalistan lan mundua daukagu: bulegoak, dendak, kaleak, makinak eta «Hudson olioaz mozkortzen deneko harana». Mundu hori bi alderdiren artean erdibituta dago, bi klaseren artean zatituta. Eta olerkariak parte hartu du klase baten alde, animalien triskantza, aha-te-odol tanta, marinel-odol tanta, odolezko tren amaiezinak direla bide. Halaber, olerkariak badaki zein den bere lekua eta bere salaketa mugatua dela: «Zer egingo dut? Paisaiak ordenatu?». Haatik, bere jarrerari eutsiko dio: «Ez, ez; nik salatu egiten dut». Kapitalaren kontabilitatearen biderketen

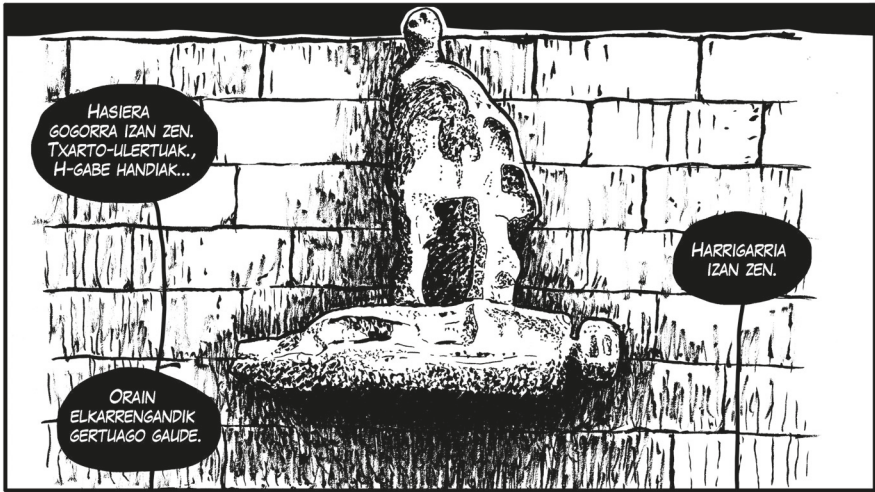
azpian, zatiketen azpian, edo gainean, hegemonia salatzen du nahasmen kultural, sozial eta ekonomiko horretan, populismo eta idealismorik gabe, surrealismo eta materialismotik guda kultural materialistaz kontziente. XX. mendeko hegemoniaren aurkako borroka materialean bizia galdu zuten gure bi lagun, Antonio Gramsci eta Federico García Lorca. 🌊

BERROGEITA HAMAR
URTE DAGOENEO.

EZ GUTXI
KOSTATA.

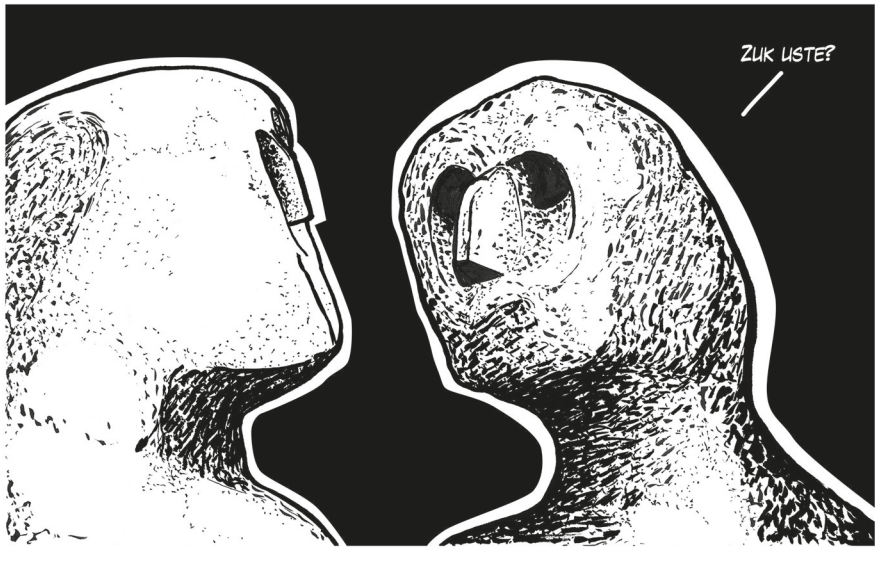
ZUGAZ/
BIZ

HASIERA
GOGORRA IZAN ZEN.
TXARTO-ULERTUAK,
H-GABE HANDIAK...

HARRIGARRIA
IZAN ZEN.

ORAIN
ELKARRENGANDIK
GERTUAGO GAUDE.

ZUK LISTE?

Jakin^{•eus}
herria kultura hizkuntza

Martin Ugalde Kultur Parkea
Gudarien etorbidea, 29
20140 ANDOAIN
Tel. 943 21 80 92
jakin@jakin.eus
www.jakin.eus

